

กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Process of Returning to Alternative Agriculture in Aging Society

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Human and Social Development
Inter-Department of Human and Social Development

GRADUATE SCHOOL

Chulalongkorn University

Academic Year 2019

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย
โดย	นายสุกฤษฎ์ เสงี่ยมิ
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร.มนทกานต์ ฉิมมามี

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธรรมนุญ หนูจักร)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปันตบแต่ง)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ดร.มนทกานต์ ฉิมมามี)	
.....	กรรมการ
(ดร.สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.กฤษฎา บุญชัย)	

สุกฤษฎ์ เสงมี : กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย. (The Process of Returning to Alternative Agriculture in Aging Society) อ.ที่ปรึกษา
หลัก : ดร.มนทกานต์ ฉิมมาลี

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการกลับสู่ภาคเกษตรกรรมทางเลือกของคนประเภทต่าง ๆ ในบริบทสังคมสูงวัย รวมถึงศึกษาปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อกระบวนการกลับสู่ภาคเกษตรกรรมทางเลือก ทั้งนี้ โดยใช้แนวคิดเรื่องการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนา (Re-peasantization) ในการวิเคราะห์และอภิปรายเกี่ยวกับเส้นทางการเปลี่ยนผ่านไปสู่ภาคเกษตรกรรมทางเลือกจากประวัติศาสตร์ของเกษตรกรทั้ง 3 รุ่น สำหรับระเบียบวิธีวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลเป็นรายการณศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 9 ราย แบ่งเป็น 3 รุ่นปี ได้แก่ เกษตรกรเจนเนอร์เรชันวาย เจเนอเรชันเอ็กซ์และรุ่นเบบี้บูมเมอร์ ผลการศึกษาเส้นทางการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมทางเลือก พบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มหลัก คือ (1) กลุ่มเกษตรกรดั้งเดิมที่ปรับตัวเข้าสู่เกษตรกรรมทางเลือก (Adapter) เป็นกลุ่มที่ไม่เคยออกจากภาคเกษตรกรรม และ (2) กลุ่มลูกหลานเกษตรกร หรือกลุ่มที่ออกจากภาคเกษตรกรรมไป และกลับสู่ภาคเกษตรกรรมทางเลือกอีกครั้ง (Return) ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทั้งสองกลุ่มนี้ตัดสินใจกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมทางเลือกคือ ปัจจัยด้านความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านสุขภาพของคนในครอบครัวเป็นหลัก นอกจากนี้ ผลการศึกษาเปิดเผยให้เห็นถึงรูปแบบใหม่ของการทำเกษตรทางเลือกที่ทำกลุ่มเป้าหมายอยู่รอดได้ภายใต้บริบทเสรีนิยมใหม่ เกษตรกรทางเลือกพยายามใช้ประโยชน์จากทั้งการผลิตสินค้าเพื่อส่งขายในระบบตลาด ควบคู่ไปกับมุ่งเน้นความยั่งยืนของภาคเกษตร (ความมั่นคงทางอาหาร) ดังนั้น ผลการศึกษานี้มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการทำเกษตรทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย โดยผู้สูงวัยที่มีศักยภาพเหมาะสมแก่การทำงานในภาคเกษตรไม่ควรเกินช่วงอายุผู้สูงอายุตอนต้น ต้องมีการพึ่งพากันระหว่างรุ่นในครอบครัวเกษตรกร รวมถึงมีการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถอยู่ในภาคเกษตรกรรมได้อย่างยั่งยืนต่อไป

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

ลายมือชื่อนิสิต .....

ปีการศึกษา 2562

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัย จะประสบความสำเร็จไม่ได้เลยหากไม่ได้รับความความอนุเคราะห์จาก ดร.มนทกานต์ ฉิมมามี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ที่คอยให้ความช่วยเหลือทั้งในเรื่องวิชาการและเรื่องปัญหาอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับวิชาการ ตามที่ข้าพเจ้าจะขอคำปรึกษา ข้าพเจ้าซาบซึ้งและขอขอบคุณเป็นอย่างสูง ขอขอบคุณประธานคณะกรรมการ รศ. ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง ผู้ที่แนะนำหนังสือที่ทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจเรื่องการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาในเวลาต่อมา ขอขอบคุณ ดร.สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล ผู้ซึ่งเปรียบเสมือนอาจารย์ที่ปรึกษาอีกท่านหนึ่งสำหรับข้าพเจ้า ที่ให้คำปรึกษาด้านทฤษฎีจนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถลงนามและสำเร็จได้ในที่สุด และขอขอบคุณ ดร.กฤษฎา บุญชัย ผู้ที่ให้คำแนะนำและหยิบยื่นหนังสือที่ทำให้ข้าพเจ้าเห็นภาพการศึกษาและการเขียนอธิบายในเชิงสังคม หนังสือเล่มนั้นข้าพเจ้ายังจดจำได้ดี

ในส่วนของงานภาคสนามข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการวิจัยเป็นอย่างดี และต้อนรับข้าพเจ้าเปรียบเสมือนญาติพี่น้องคนหนึ่งของพวกเขา ข้าพเจ้าขอขอบคุณ วิภาดา รัตนสมฤกษ์ หากไม่ได้เธอคนนี้จะเดินทางไปกับข้าพเจ้าในช่วงการเก็บข้อมูล ข้าพเจ้าคงประสบความสำเร็จลำบากในขั้นตอนดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขอขอบคุณเพื่อน ๆ รุ่นพี่ รุ่นน้อง เจ้าหน้าที่หลักสูตร สถาบันวิจัยสังคม สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่คอยช่วยเหลือกันเสมอมาทั้งในและนอกห้องเรียน ข้าพเจ้ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้เห็นทุกคนเติบโตไปด้วยกันภายใต้สถาบันที่อบอุ่นแห่งนี้

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าอยากขอบคุณ คุณพ่อกิตติและคุณแม่เบญจมาศ ผู้ที่สนับสนุนและส่งเสริมค่าใช้จ่ายทั้งในส่วนของการใช้ชีวิตและการเรียน ให้ข้าพเจ้ามีคุณภาพชีวิตที่ดีและได้เรียนในสิ่งที่อยากเรียน ข้าพเจ้าผู้เป็นลูกชายซาบซึ้งและสำนึกบุญคุณของพวกท่านอย่างสุดหัวใจ

สุกฤษฎ์ เสงี่ยมิ

สารบัญ

หน้า

.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
สารบัญตาราง.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	2
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	2
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
2.1 การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม (Re-Agrarianization).....	5
คำถามว่าด้วยสังคมนเกษตรกรรม (Agrarian Question)	6
ระบอบอาหาร (Food Regime).....	7
แนวคิดการกลับไปเป็นชาวนาไรชาวนา (Re-peasantization).....	8

ชานาใหม่และผู้ประกอบการเกษตร.....	11
ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญของเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย	15
2.2 การส่งเสริมการเกษตร และนโยบายที่เกี่ยวข้อง	22
ความเป็นมาของการส่งเสริมการเกษตร.....	22
แนวทางการส่งเสริมการเกษตร.....	24
นโยบายส่งเสริมการเกษตรในด้านการพัฒนาเกษตรกรรมของประเทศต่าง ๆ	25
2.3 สถานการณ์ภาพรวมสังคมสูงวัยในประเทศไทย	30
จำนวนประชากรผู้สูงอายุและขนาดของครอบครัวในประเทศไทย	30
ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม.....	33
เกษตรกรรมสูงวัยกับโครงสร้างแรงงานในภาคเกษตรกรรม	35
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	37
2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	42
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	45
3.1 การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	45
กลุ่มเกษตรกรที่กลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม	45
กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant).....	46
รายละเอียดวิธีการติดต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มเป้าหมาย.....	46
3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	47
การศึกษาเอกสาร	47
การศึกษาประวัติชีวิต (Life History)	47
การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation).....	48
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	49
การสร้างแบบสัมภาษณ์ประวัติชีวิต	49
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	49

3.5 การนำเสนอข้อมูล.....	50
บทที่ 4 การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรกรรมทางเลือก.....	51
4.1 การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม	51
ประตูสู่ภาคเกษตรกรรมของเกษตรกรดั้งเดิม.....	52
ประตูสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกร	53
4.2 การปรับตัวของเกษตรกร	58
การคืนถิ่นของเกษตรกรดั้งเดิม.....	58
การเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกรดั้งเดิม	59
เกษตรกรรมทางเลือก ทางออกของลูกหลานเกษตรกร	62
กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของลูกหลานเกษตรกร	64
4.3 เกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัย	67
ผลกระทบของสังคมสูงวัยต่อการทำเกษตร	67
4.4 ผู้สูงอายุในครอบครัวของเกษตรกรดั้งเดิมและลูกหลานเกษตรกร.....	68
เกษตรกรดั้งเดิมกับครอบครัวสูงวัย.....	68
ผู้สูงอายุในครอบครัวของลูกหลานเกษตรกร	69
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	73
5.1 สรุปผล.....	73
การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม.....	73
การแสวงหาความเป็นอิสระ และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย.....	74
รูปแบบเกษตรกรรมและการจัดสรรทรัพยากรทางการเกษตรในบริบทสังคมสูงวัย	75
กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย และการดำรงอยู่ของเกษตรกร	76
5.2 อภิปรายผลการศึกษา	77
5.3 ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ.....	80
5.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	80

ภาคผนวก.....	82
บรรณานุกรม.....	145
ประวัติผู้เขียน.....	150

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 2.1 จำนวนผู้สูงอายุของประเทศไทย (ล้านคน).....	32
แผนภูมิที่ 2.2 อัตราการให้กำเนิดบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์ (คน).....	32
แผนภูมิที่ 2.3 ลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ (ร้อยละ)	33
แผนภูมิที่ 2.4 จำนวนผู้สูงอายุที่ทำงาน (ล้านคน).....	34
แผนภูมิที่ 2.5 จำนวนร้อยละของผู้สูงอายุที่ทำงาน จำแนกตามประเภทของงาน (ร้อยละ)	34
แผนภูมิที่ 2.6 ลักษณะการทำงานของผู้สูงอายุ (ร้อยละ)	35
แผนภูมิที่ 2.7 จำนวนผู้ทำงาน จำแนกตามลักษณะงาน (ล้านคน).....	36
แผนภูมิที่ 2.8 ผู้ทำงานภาคเกษตร จำแนกตามอายุ (ร้อยละ).....	37

สารบัญภาพ

ภาพที่ 2.1 The Choreography of the Peasant Condition.	8
ภาพที่ 2.2 การหมุนเวียนปัจจัยการผลิตและตลาดของชาวนาใหม่	13
ภาพที่ 2.3 การหมุนเวียนปัจจัยการผลิตและตลาดของผู้ประกอบการเกษตร	13
ภาพที่ 3.4 ตัวอย่างการนำเสนอข้อมูลแบบ Life History.....	50
รูปภาพที่ 1 แรงงานกำลังทำงานในไร่เมล็ดอ่อน	86
รูปภาพที่ 2 เมล่อนในบรรจุภัณฑ์พร้อมขาย	86
รูปภาพที่ 3 ข้าวไรซ์เบอร์รี่จาก Chinto Farm	91
รูปภาพที่ 4 ผลิตภัณฑ์จากผลผลิตในชุมชน สร้างกำไรและกระจายรายได้.....	91
รูปภาพที่ 5 แชมพูมะกรูดที่ใช้มะกรูดภายในชุมชน.....	92
รูปภาพที่ 6 น้ำมันมะรุมที่ใช้มะรุมภายในชุมชน	92
รูปภาพที่ 7 ด้านหน้าที่ขายผลิตภัณฑ์ภายในฟาร์ม	97
รูปภาพที่ 8 ภายในมีผลไม้ น้ำผลไม้ และไวน์องุ่น.....	97
รูปภาพที่ 9 เครื่องวัดสภาพอากาศที่ใช้ภายในฟาร์ม.....	98
รูปภาพที่ 10 กิจกรรมเกษตรเชิงท่องเที่ยวภายในฟาร์ม.....	98
รูปภาพที่ 11 พื้นที่สำหรับทำก้อนเห็ดขาย.....	102
รูปภาพที่ 12 ก้อนเห็ดที่พร้อมนำไปนึ่งฆ่าเชื้อ.....	103
รูปภาพที่ 13 ก้อนเห็ดที่ใส่เชื้อและเปิดดอกพร้อมให้ผลผลิต	103
รูปภาพที่ 14 ศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมบริเวณหน้าบ้านพร้อม	107
รูปภาพที่ 15 พื้นที่ใช้ปลูกฟักทองบริเวณหลังบ้าน	112
รูปภาพที่ 16 พื้นที่ใช้ปลูกกล้วยติดกับฝักทอง	112
รูปภาพที่ 17 หัวเชื้อไว้ทำน้ำหมักใช้เอง.....	113

รูปภาพที่ 18 ต้นกล้าโกโก้ร้อปลูก.....	113
รูปภาพที่ 19 กลุ่มชุมชนไพรออร์แกนิก	114
รูปภาพที่ 20 การเลี้ยงแพะแบบปล่อยในบริเวณใกล้บ้านที่อาด.....	118
รูปภาพที่ 21 พื้นที่อนุบาลต้นไม้ด้านหลังบริเวณบ้าน	123
รูปภาพที่ 22 พื้นที่ขายต้นไม้จากเมืองนอก.....	124
รูปภาพที่ 23 พื้นที่เพาะปลูกหม่อนเพื่อกิจกรรมเก็บผลผลิต (picking).....	124
รูปภาพที่ 24 ถังปุ๋ยหมักทำเองจากขยะภายในฟาร์ม	128
รูปภาพที่ 25 พี่อ้วนในบทบาทวิทยากร	129
รูปภาพที่ 26 ถังน้ำหมักชีวภัณฑ์	129
รูปภาพที่ 27 โรงเรือนและรถไถ	130

สารบัญตาราง

ตารางที่ 2.1 ความแตกต่างของผู้ประกอบการเกษตรและชวานาใหม่.....	14
ตารางที่ 2.2 ผู้ให้บริการด้านการส่งเสริมการเกษตร.....	24
ตารางที่ 3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	48
ตารางที่ 4.1 เส้นทางชีวิตของเกษตรกรกรณีศึกษา.....	57
ตารางที่ 4.2 การปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรของกรณีศึกษา.....	66
ตารางที่ 4.3 การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในภาคเกษตรกรรม.....	71

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัย (Ageing Society) ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 กล่าวคือ มีประชากรสูงอายุ (มีอายุมากกว่า 60 ปี) ร้อยละ 10 จากประชากรทั้งหมดของประเทศไทย ซึ่งในปี พ.ศ. 2564 ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ ที่มีประชากรสูงอายุร้อยละ 20 จากประชากรทั้งหมดของประเทศไทย จากนั้นประเทศไทยจะเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super-Aged Society) ภายในปี พ.ศ. 2578 โดยจะมีสัดส่วนประชากรสูงอายุถึงร้อยละ 30 ของประชากรทั้งหมดในประเทศไทย (อนันต์ อนันตกุล, 2560) ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยปี พ.ศ. 2560 พบว่าผู้สูงอายุในประเทศไทยมีจำนวน 12.27 ล้านคน และยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562a) ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงจำนวนประชากรในวัยแรงงานที่กำลังลดลง

เมื่อพิจารณาถึงการทำงานและความมั่นคงทางรายได้ของผู้สูงอายุไทย พบว่าผู้สูงอายุเหล่านี้ยังคงอยู่ในโลกแห่งการทำงานอีกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากส่วนใหญ่ยังไม่มี ความมั่นคงทางรายได้ หรือมีรายได้ไม่เพียงพอในการเลี้ยงชีพหลังเกษียณ จึงต้องยืดอายุการทำงานของตนเองออกไป ซึ่งในปี พ.ศ. 2562 มีผู้สูงอายุที่ทำงานอยู่ถึง 4.23 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 34.52 จากประชากรผู้สูงอายุทั้งหมดของประเทศ และผู้สูงอายุที่ยังคงทำงานมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนถึง 1.46 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 38 ของประชากรผู้สูงอายุทั้งหมดที่ยังคงทำงานอยู่ ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุที่มากที่สุดในภาคเกษตรและประมงมีขนาดมากกว่าร้อยละ 50 จากประเภทกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562a)

ขณะที่ผู้สูงอายุยังคงทำงานอยู่และมีอายุมากขึ้นเรื่อย ๆ ในภาคเกษตรกรรม ซึ่งสวนทางกับแนวโน้มการทำงานของคนรุ่นใหม่ในภาคเกษตรกรรมซึ่งกำลังลดลงอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562b) การสำรวจทิศทางการทำงานของประเทศไทยพบว่ากลุ่มที่เข้าสู่กระบวนการออกจากภาคเกษตรกรรม (De-Agrarianization) คือกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เป็นวัยรุ่นและกลุ่มวัยแรงงาน ในขณะที่กลุ่มวัยแรงงานตอนปลายจนถึงกลุ่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มเกิดกระบวนการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจแสดงให้เห็นภาพผลกระทบในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งการขาดแคลนแรงงาน ศักยภาพทางเศรษฐกิจของภาคเกษตรที่อาจลดลงในมุมมองของผู้สูงอายุที่ทำเกษตร ดังนั้นการศึกษาชิ้นนี้จึงแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรในช่วงอายุอื่น ๆ ประกอบไปด้วย

เกษตรกร Gen-Baby Boomer, Gen-X, Gen-Y เพื่อให้เห็นภาพของเกษตรกรช่วงอายุอื่น ๆ ภายใต้บริบทของสังคมสูงวัย โดยศึกษากระบวนการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมผ่านการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต ซึ่งมีแนวคิดกระบวนการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม (Re-Agrarianization) และการกลับไปเป็นชาวนาไร่ชาวนามา (Re-Peasantization) ที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกมาใช้เป็นกรอบอธิบายหลักในระดับปัจเจกบุคคลและแสดงให้เห็นถึงการเข้าสู่วิถีการทำเกษตรแบบต่าง ๆ โดยแสดงให้เห็นรูปแบบและการดำรงอยู่ของเกษตรกรในบริบทสังคมสูงวัย

1.2 คำถามการวิจัย

- 1) เส้นทางของการเข้าสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัยของคนกลุ่มต่าง ๆ เป็นอย่างไร
- 2) แนวทางการส่งเสริมการเข้าสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัยควรเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษากระบวนการกลับสู่เกษตรกรรมทางเลือกของคนประเภทต่าง ๆ ในบริบทสังคมสูงวัย
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อกระบวนการกลับสู่เกษตรกรรมทางเลือก

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาประวัติชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ในยุคสังคมสูงวัย โดยมุ่งเน้นการอธิบายถึงกระบวนการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของคนแต่ละกลุ่ม รวมถึงการนำผลการศึกษามาเปรียบเทียบกับกันและกัน การเข้าถึงทรัพยากร การจัดการความรู้ การเข้าถึงอำนาจรัฐ รูปแบบในการใช้ชีวิตและการทำเกษตร

ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัยแบ่งกลุ่มเป้าหมายที่ทำเกษตรกรรมออกเป็น 3 กลุ่มประกอบด้วย

- 1) กลุ่มเกษตรกร Generation Baby Boomer (เกิดในช่วง พ.ศ. 2487-2505)
- 2) กลุ่มเกษตรกร Generation-X (เกิดในช่วง พ.ศ. 2506-2520)
- 3) กลุ่มเกษตรกร Generation-Y (เกิดในช่วง พ.ศ. 2521-2538)

ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษานี้ใช้เวลาในการศึกษา 12 เดือน (ธันวาคม 2561 – มิถุนายน 2563)

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษานี้มีความมุ่งหวังว่าจะสามารถช่วยเสนอแนวทางให้กับผู้ที่ต้องการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ข้อดังนี้

- 1) เพื่อให้ทราบถึงองค์ความรู้ ปัญหาและอุปสรรค ที่เกิดจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ของคนกลุ่มต่าง ๆ ผ่านการศึกษาประวัติชีวิต
- 2) เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการประสบความสำเร็จในการกลับสู่ภาคเกษตรกรรม

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม (Re-agrarianization)

หมายถึง การกลับไปประกอบกิจกรรมทางเกษตรกรรมของประชากรในประเทศ โดยไม่ว่าประชากรเหล่านั้นจะพึงพารายได้จากภาคเกษตรกรรมหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของตัวบุคคลกับภาคเกษตรกรรมในอดีต เช่น คนในครอบครัวเคยประกอบอาชีพเกษตรกร จึงได้มีโอกาสเข้าไปช่วยงาน เป็นต้น

การกลับไปเป็นเกษตรกร (Re-peasantization)

หมายถึง การเข้าสู่วิถีการทำเกษตรแบบชาวนา อาจกล่าวได้ว่าวิถีการทำเกษตรดังกล่าวเปรียบเสมือนวิถีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก เช่น เคมีภัณฑ์ทางการเกษตรในประเภท ปุ๋ย และ สารกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น และพึ่งพิงปัจจัยภายในเป็นหลัก เช่น สารชีวภัณฑ์ที่เกษตรกรสามารถผลิตเองได้ เพื่อมาใช้ทดแทนสารเคมีภัณฑ์ เป็นต้น

ภาคเกษตรกรรม

หมายถึง กิจกรรมทางการเกษตรที่ประกอบไปด้วย การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ แต่ไม่รวมถึงการทำประมงชายฝั่งและประมงน้ำลึก

เกษตรกรรมกระแสหลัก/เคมี

หมายถึง กิจกรรมทางการเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตแบบเคมี เช่น ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช และ อื่น ๆ โดยมุ่งเน้นเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยอาจละเลยความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทางการเกษตรของตน ซึ่งถูกทดแทนด้วยทรัพยากรการผลิตภายนอก

เกษตรกรรมทางเลือก¹

หมายถึง การทำเกษตรที่มีเป้าหมายในการพยายามพึ่งพาตนเองของเกษตรกร ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสอดคล้องกับระบบการทำเกษตรของเกษตรกร หรือกล่าวได้ว่าเกษตรกรจะพึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายใน มากกว่าแสวงหาปัจจัยการผลิตภายนอก โดยมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากผลผลิตในครัวเรือนและมีความเป็นอิสระจากตลาดทั้งในเชิงปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิต

เกษตรกรรมปลอดภัย

หมายถึง กิจกรรมทางการเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตที่มาจากกรรมพันธุ์พืชและสัตว์ และทรัพยากรภายในพื้นที่ของตนเอง และ พึ่งพาปัจจัยการผลิตแบบชีวภัณฑ์ อาจมีการใช้สารเคมีในกระบวนการเพาะปลูก แต่ไม่ได้ใช้เป็นปัจจัยการผลิตหลัก

กลุ่มเกษตรกร Generation Baby Boomer

หมายถึง กลุ่มเกษตรกรที่มีอายุตั้งแต่ 57-75 ปี โดยมีปีเกิดในช่วง พ.ศ. 2487-2505

กลุ่มเกษตรกร Generation-X

หมายถึง กลุ่มเกษตรกรที่มีอายุตั้งแต่ 42-56 ปี โดยมีปีเกิดในช่วง พ.ศ. 2506-2520

กลุ่มเกษตรกร Generation-Y

หมายถึง กลุ่มเกษตรกรที่มีอายุตั้งแต่ 24-41 ปี โดยมีปีเกิดในช่วง พ.ศ. 2521-2538

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

---

¹ เกษตรกรรมทางเลือกในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2563) ได้ถูกนำเสนอในภาพของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (Sustainable Agriculture) โดยเป็นความพยายามของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกที่ต้องการให้เกษตรกรรมทางเลือกมีบทบาทมากขึ้นในภาคเกษตรกรรมของไทย ซึ่งจุดเด่นที่ถูกนำเสนอคือการเป็นทางออกให้พี่น้องเกษตรกรในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ และการสร้างความร่วมมือในชุมชนท้องถิ่นเพื่อต่อกรกับอำนาจของกลุ่มนายทุน (ดูเพิ่มเติมในบทที่ 2 ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญของเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย)

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย ผู้วิจัยได้ศึกษาสถานการณ์การทำงานในภาคเกษตรกรรมในประเทศไทย รวมถึงทฤษฎีและงานวิจัยผ่านเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ปราบปรามการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม แนวคิดการกลับไปเป็นชาวนาไรชวานา และ ลำดับเหตุการณ์ของเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย
- แนวคิดการส่งเสริมการเกษตร และนโยบายการส่งเสริมเกษตรกร
- สถานการณ์ภาพรวมสังคมสูงวัยและภาคการเกษตรของประเทศไทยในปัจจุบัน
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม (Re-Agrarianization)

การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมกล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญ ซึ่งซ้อนทับกับปรากฏการณ์การออกจากภาคเกษตรกรรม (De-Agrarianization) จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่าสิ่งที่อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ง่ายที่สุดคือ ข้อมูลเชิงปริมาณที่บ่งชี้ทิศทางของแรงงานภาคเกษตรกรรมในรูปแบบข้อมูลทางสถิติ อย่างไรก็ตามข้อมูลทางสถิติมีมิติที่ตีเงินเกินกว่าจะอธิบายโครงสร้างภายในของปรากฏการณ์ ดังนั้นเพื่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์มาช่วยในการอธิบาย ประกอบไปด้วย แนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Question) แนวคิดระบอบอาหาร (Food Regime) และแนวคิดการกลับไปเป็นชาวนาไรชวานา (Re-peasantization)

แนวคิดทั้ง 3 แนวคิด มีจุดยืนในการอธิบายภาคเกษตรกรรมแตกต่างกันไป โดยแนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรมได้ชี้ให้เห็นว่า ภาคเกษตรกรรมจะไม่หายไปจากปรากฏการณ์การออกจากภาคเกษตรกรรม ขณะเดียวกันแนวคิดระบอบอาหารชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับภาคเกษตรกรรมในระดับโครงสร้างของโลก และรวมถึงภาพของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับประเทศ ส่วนแนวคิดการกลับไปเป็นเกษตรกรแสดงให้เห็นกระบวนการตอบโต้ของเกษตรกรรายย่อย ที่มีปัญหาจากระบอบอาหาร

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมีความจำเป็นต้องใช้แนวคิดที่หลากหลายแต่มีจุดร่วมเดียวกันเพื่อมาอธิบาย โดยจุดร่วมที่สำคัญคือการแสดงให้เห็นถึงการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมที่มาพร้อมกับการเกิดขึ้นของชาวนาใหม่ (New Peasant) และแสดงให้เห็นถึงลำดับขั้นตอนของกระบวนการ โดยทั้ง 3 แนวคิดได้แสดงจุดร่วมดังกล่าว

คำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Question)

การศึกษาแนวคิดการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมนั้นมีที่มาจากแนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Question) โดยเริ่มแรกแนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม ได้ตั้งคำถามกับสังคมเกษตรกรรมกับบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย ทำให้แนวคิดนี้ได้มุ่งเน้นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตร (Agrarian Transformation) กับบริบทของทุนนิยมที่เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ (Chinigò, 2015; Fernandes, 2014)

หนึ่งในข้อเสนอหลักของแนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรมมีทิศทางที่ตั้งคำถามกับการหายไปของเกษตรกรหรือการออกจากภาคเกษตรกรรม (De-agrarianization) ของเกษตรกรรายย่อย รวมถึงประชากรเกิดใหม่ไม่นิยมนงานในภาคเกษตรกรรมทำให้จำนวนเกษตรกรและแรงงานในภาคเกษตรลดลง เนื่องจากการเปลี่ยนไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ในขณะที่มีการเติบโตของเกษตรกรรมในเชิงอุตสาหกรรมระดับโลกที่เป็นผลมาจากทุนนิยมและการพัฒนาประเทศแบบสมัยใหม่ (van der Ploeg, 2018)

ส่งผลให้แนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรมถูกมองว่าได้มองข้ามมิติในเชิงนิเวศวิทยาไป หรือมองมิติในเชิงนิเวศวิทยาในด้านเดียวที่เป็นไปในทิศทางการส่งเสริมเกษตรอุตสาหกรรม เช่น การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร สารเคมี เครื่องจักร รวมถึงเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น ดังนั้นแนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรมจึงถูกตั้งคำถามและปรับทิศทางไปสู่ข้อถกเถียงที่กล่าวถึงความเสื่อมถอยของระบบนิเวศจากการทำเกษตรเชิงอุตสาหกรรม และรวมความสำคัญในการฟื้นฟูระบบนิเวศเข้าไปด้วย และหากยึดติดกับกรอบของทุน หรือสถานะทางเศรษฐกิจมากเกินไป ส่งผลให้มองเห็นภาพความเป็นจริงของเกษตรกรในชนบทเพียงด้านเดียว นั่นคือ คนชายขอบที่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีฐานะยากจน (ฟิลิป แมคไมเคิล, 2559)

ดังนั้น การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรได้ขยายความสนใจจากเดิมทำให้เรื่องวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกร รวมถึงประเด็นเรื่องระบบนิเวศที่อยู่ชายขอบของการศึกษากลายมาเป็นประเด็นหลักที่ได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น โดยความสนใจหลักของแนวคิดคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรมในปัจจุบันได้หันมาให้ความสำคัญกับศักยภาพของ “ชาวนาใหม่” (New Peasant) ที่มีวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก

ชาวนาใหม่ที่ว่านี้ปรากฏอยู่ในงานเขียนของ Jan Douwe van der Ploeg (Da Via, 2012; van der Ploeg, 2008) โดยแสดงให้เห็นว่ากระบวนการกลับไปเป็นเกษตรกรเป็นอย่างไร ใช้วิธีการทำเกษตรแบบไหน รวมถึงแสดงให้เห็นความสามารถในการดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรม ที่ไม่ได้ดำรงอยู่ด้วยการทำเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่การดำรงอยู่มาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย

(Pluriactivity) (Hebinck, 2018; van der Ploeg, 2008; ฟิลิป แมคไมเคิล, 2559) อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของกลุ่มชาวนาใหม่แสดงให้เห็นแล้วว่าปรากฏการณ์การออกจากภาคเกษตรกรรมนั้นจะเกิดขึ้นเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถทำให้เกษตรกรออกจากการทำงานในภาคเกษตรกรรมได้ทั้งหมด

ระบอบอาหาร (Food Regime)

การเกิดขึ้นของระบอบอาหารช่วยตอกย้ำให้เห็นถึงการผลิตซ้ำของทุนในความพยายามที่จะครอบงำภาคเกษตรกรรมไว้ด้วย “การเกษตรสมัยใหม่” โดยกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกลุ่มอื่น ๆ ในระบอบนี้คือ กลุ่มธุรกิจเกษตร (Agribusiness) หรือกลุ่มบริษัทเกษตร เป็นกลุ่มที่มีใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเข้มข้นในการเพาะปลูก เพื่อตอบสนองการเกษตรเชิงอุตสาหกรรม ส่งผลให้มีการแย่งยึดที่ดินและเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการผลิตอย่างไม่เป็นธรรม สร้างผลกระทบกับกลุ่มเกษตรกรรายย่อย สูญเสียศักยภาพในการถือครองที่ดิน เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมืองหรือกลายมาเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มธุรกิจเกษตร (McMichael & Values, 2009)

ในขณะที่กลุ่มธุรกิจเกษตรเหล่านี้กำลังเติบโตจากการทำเกษตรเชิงอุตสาหกรรมแบบเข้มข้นผลที่ตามมาคือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้นเช่นกัน อย่างไรก็ตามกลุ่มเกษตรกรรายย่อยก็ไม่ได้ละทิ้งความเป็นเกษตรกรของพวกเขาไปทั้งหมด บางส่วนกลับเข้าสู่ภาคการเกษตรด้วยกลยุทธ์ใหม่ ๆ ทำให้ขบวนการ “เกษตรกรมั่งคั่ง” เกิดขึ้นมาพร้อมกับความหวังที่จะเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรรายย่อย (Kumar, Singh, & Mathur, 2006)

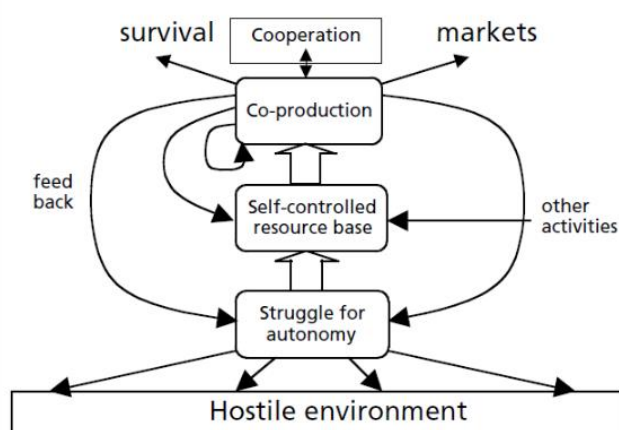
อาจกล่าวได้ว่าระบอบอาหารเป็นผลผลิตของโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสภาวะโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้สร้างตลาดที่ไม่เป็นธรรมขึ้น โดยทำให้เกษตรกรกลายเป็นผู้ใช้แรงงานในที่ดินของตนเอง กล่าวคือ ผู้เล่นหลักที่ได้รับประโยชน์สูงสุดของระบอบอาหารไม่ใช่เกษตรกร แต่เป็นกลุ่มบริษัทเกษตรข้ามชาติที่มีอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ซึ่งรวมกลุ่มกันกุมผลประโยชน์มหาศาลไว้ บริษัทเหล่านี้ควบคุมปัจจัยการผลิตและตลาด ซึ่งมีอำนาจในการกำหนดราคาอาหาร ส่วนบริษัทที่ควบคุมปัจจัยการผลิตจะควบคุมราคาของปัจจัยการผลิต ในขณะที่บริษัทที่ควบคุมตลาดจะควบคุมราคาของผลผลิต และจะอ้างแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เพื่อส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิตอาหารในปริมาณมาก (Holt-Giménez & Altieri, 2013) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าราคาผลผลิตทางการเกษตรจึงมีราคาต่ำ

ขณะเดียวกันจากปัญหาของระบอบอาหารที่กำลังลดรอนอำนาจการต่อรองของเกษตรกรและแนวคิดความมั่นคงทางอาหารกลับทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจที่มากขึ้นจากการ

ผลิตและตลาดที่ไม่เป็นธรรม ส่งผลให้เกษตรกรรวมตัวกันเคลื่อนไหวภายใต้แนวคิดอธิปไตยทางอาหาร (Food Sovereignty) ด้วยบทบาทที่สนับสนุนเกษตรกรรายย่อยมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการผลิตของเกษตรกร ตลาดที่เป็นธรรม และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดอธิปไตยทางอาหารมีความเป็นมิตรกับเกษตรกรรายย่อยมากกว่าแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร อย่างไรก็ตาม ปัญหาคือองค์หลักที่ยึดถือสองแนวคิดนี้มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างกันมาก ซึ่งแนวคิดความมั่นคงทางอาหารจะถูกใช้เป็นเครื่องมือของบริษัทเกษตรทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในขณะที่แนวคิดอธิปไตยทางอาหารเป็นเครื่องมือของภาคประชาชน ประชาสังคม ที่ใกล้ชิดกับเกษตรกรรายย่อย (วีระ หวังสัจจะโชค, 2559)

แนวคิดการกลับไปเป็นชาวนาไร่ชาวนา (Re-peasantization)

ความหมายของการกลับไปเป็นชาวนาไร่ชาวนาคือ การต่อสู้กับกระแสของทุนและการพึ่งพิงตามความหมายของ Van Der Ploeg คือ *“Repeasantization is a modern expression of the fight for autonomy and survival in a context of deprivation and dependency”* เป็นการแสดงออกที่จะต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระและความอยู่รอดภายใต้บริบทของการพึ่งพาและกีดกัน ซึ่งอธิบายได้ด้วยแนวคิดเงื่อนไขของชาวนา (Peasant Condition) ดังภาพที่ 2.1 โดยแนวคิดแนวคิดเงื่อนไขของชาวนานี้ประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลัก ๆ คือ ส่วนที่เป็นเงื่อนไขของชาวนา (Peasant Condition) และวิธีการทำเกษตรของชาวนา (Peasant Mode of Farming) ซึ่งแทรกจะอยู่ในแนวคิดเงื่อนไขของชาวนา (van der Ploeg, 2008) โดยอธิบายได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1 The Choreography of the Peasant Condition.

ที่มา: Van Der Ploeg, 2008

ภาวะการณ์ดิ้นรนเพื่อความเป็นอิสระ (Struggle for Autonomy)

การตอบสนองของเกษตรกรภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย (Hostile Environment) ในการหาทางออกเพื่อความเป็นอิสระ เช่น การปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรของตนเอง จากการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกที่จำเป็นต้องใช้เงินทุนในการเข้าถึง มาเป็นการพึ่งพาปัจจัยจากทรัพยากรธรรมชาติที่ตนเองมีอยู่ เพื่อลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก

กล่าวได้ว่าความเป็นอิสระของเกษตรกรนั้นไม่ควรอยู่ภายใต้การแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม (Exploitation) และหลุดพ้นจากการถูกบีบบังคับ (Submission) ซึ่งการดิ้นรนของเกษตรกรจะนำไปสู่การมีสิทธิในทรัพยากรการผลิตของตน โดยเกษตรกรจะเริ่มเข้าสู่กระบวนการปรับตัวเพื่อสร้างฐานทรัพยากรการผลิตภายในพื้นที่ทางเกษตรกรรมของตนเอง ทั้งนี้เกษตรกรจะค้นพบการดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรมด้วยวิถีทางเกษตรที่อาจสามารถพึ่งพาตลาดได้อย่างเป็นธรรม หรืออาจออกจากการพึ่งพาตลาดอย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตามความหมายของความเป็นอิสระในการทำเกษตรของนักวิชาการท่านอื่น ๆ เช่น Jacques Cabaret ประกอบไปด้วย 2 ความหมาย โดยความหมายที่ 1 เกษตรกรสามารถกำหนดทิศทางในการทำเกษตรของตนเอง เช่น เกษตรกรสามารถเลือกได้ว่าจะทำเกษตรกรรมกระแสหลัก หรือเกษตรกรรมทางเลือก ความหมายที่ 2 เกษตรกรสามารถทำเกษตรโดยปราศจากปัจจัยการผลิตภายนอก หรือพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกในระดับน้อยที่สุด ซึ่งปัจจัยการผลิตที่ใช้จะได้อาจมาจากการหมุนเวียนภายในพื้นที่การเกษตรของตน เช่น ขยะทางการเกษตรจากพืช สามารถกลายเป็นอาหารสัตว์ ขณะเดียวกันเกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์ในรูปของปุ๋ยทางธรรมชาติ (Cabaret et al., 2015)

ในขณะที่ Paul Stock มองความเป็นอิสระของเกษตรกรในรูปแบบที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ แบ่งออกเป็น 2 แบบ โดยแบบที่ 1 ความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Autonomy) เกษตรกรสามารถเลือกได้ว่าจะทำเกษตรแบบไหนก็ได้ ทั้งเกษตรกรรมกระแสหลักและเกษตรกรรมทางเลือก ขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละคน และเกษตรกรคนอื่น ๆ ในชุมชนจะถูกมองว่าเป็นคู่แข่งทางธุรกิจตามความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งแยกตัวออกจากชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่ถูกมองว่ามันคือความเป็นอิสระที่ไม่เป็นจริง จากประเด็นความเป็นอิสระของตลาดที่เกษตรกรไม่สามารถตัดสินใจเหนือโครงสร้างตลาด โดยตลาดได้สร้างทางเลือกภาพลวงตา (illusion of choice) ซึ่งไม่ได้สร้างความเป็นอิสระให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง (Stock, Forney, Emery, & Wittman, 2014)

ความเป็นอิสระของเกษตรกรในแบบที่ 2 คือ ความเป็นอิสระที่แท้จริง (Actual Autonomy) ซึ่งพบในขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเกษตรกร โดยมีลักษณะเป็นการฟื้นฟูการทำเกษตรแบบครอบครัว เพื่อต่อต้านการทำเกษตรที่เน้นการพึ่งพาแบบเสรีนิยมใหม่ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรที่มีความเป็นอิสระที่แท้จริงจะมีวิถีการทำเกษตรทางการเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก และตัวเกษตรกรต้องหลอมรวมกับชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่แยกตัวออกมาแข่งขันกันทางธุรกิจ และให้คุณค่าของการทำเกษตรในเชิงวิถีชีวิตมากกว่าทำเพื่อเป็นอาชีพ ดังนั้นความเป็นอิสระที่แท้จริงจึงกลายเป็นเครื่องมือของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเกษตรกรทางเลือก (Stock et al., 2014; van der Ploeg, 2008)

สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย (Hostile Environment)

เกษตรกรอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์แบบพึ่งพิง (Dependency Relation) การทำให้กลายเป็นคนชายขอบ (Marginalization) และการถูกกีดกัน (Deprivation) ภาวะเหล่านี้เกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน และมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจน และอาจรวมถึงเกษตรกรที่เปลี่ยนวิถีการทำเกษตรมาสู่เกษตรกรรมทางเลือก โดยการดิ้นรนเพื่ออิสระจะนำไปสู่การเผชิญหน้ากับปัญหาอย่างตรงไปตรงมา อาจกล่าวได้ว่าสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยหมายถึงสภาพแวดล้อมที่เกษตรกรต้องพบเจอเพื่อการปรับตัวและดำรงอยู่โดยมีข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรการผลิตทางเกษตรกรรม

ฐานทรัพยากรการผลิตที่เป็นของเกษตรกร (Self-control Resource Base)

การที่เกษตรกรสามารถมีสิทธิ์อย่างเสรีในการสร้าง ผลิตซ้ำ และเข้าถึงฐานทรัพยากรและสามารถเข้าถึงได้อย่างอิสระ โดยฐานทรัพยากรเหล่านี้มาจากทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะต่อยอดไปสู่วิถีการทำเกษตรในขั้นการผลิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ (Co-production) ที่เป็นการสร้างฐานทรัพยากรการผลิตของตนเอง ดังนั้นเมื่อฐานทรัพยากรเหล่านี้เข้าสู่ขั้นตอนของการผลิตแล้วสามารถนำไปสู่การหมุนเวียน และผลิตซ้ำของฐานทรัพยากรด้วยวิถีทางธรรมชาติ เช่น การหมักปุ๋ยคอกจากมูลสัตว์ การเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อเพาะปลูก เป็นต้น โดยหลักการของกระบวนการนี้คือการระดมทรัพยากร (mobilization of resources) ซึ่งมาจากปัจจัยภายในเป็นสำคัญ

ดังนั้นการระดมทรัพยากรที่มาจากธรรมชาติแล้วยังรวมถึงทรัพยากรที่มาจากในชุมชน โดย Van Der Ploeg เห็นว่ากระบวนการผลิตทางเกษตรกรรมนั้นเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสังคม นำไปสู่ความร่วมมือในเชิงสหกรณ์การเกษตร (Co-operation) ที่เกิดขึ้นผ่านการดิ้นรนทางสังคม (Social Struggle) โดยการรวมกลุ่มนำไปสู่ การแบ่งปันทรัพยากรในการผลิตระหว่างเกษตรกร และการต่อสู้เรียกร้องนำมาซึ่งที่ดินทำกินของเกษตรกร ทั้งนี้ผู้นำต้องมีความเสียสละเพื่อเป้าหมายของ

กลุ่มที่ทำให้มีคุณภาพชีวิตของสมาชิกดีขึ้นและดำรงไว้ซึ่งความเป็นอิสระทางการเกษตรของสมาชิก ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในเงื่อนไขของชวานา

การผลิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ (Co-production)

การที่เกษตรกรทำการผลิตโดยอาศัยทรัพยากรที่หมุนเวียนจากธรรมชาติ ไม่ได้เบียดเบียนหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรทำการเพาะปลูกพืชที่ให้ผลผลิตแล้ว ในกระบวนการผลิตจะต้องเกิดขยะซึ่งสามารถเปลี่ยนขยะทางเกษตรกรรม เช่น ซากพืช ไปเป็นปุ๋ยเพื่อใช้ภายในพื้นที่ทางเกษตรกรรมของตน เช่นเดียวกับการเลี้ยงสัตว์ที่นอกจากเนื้อและนมของสัตว์เหล่านั้นแล้ว มูลของเสียที่มาจากสัตว์ยังสามารถเปลี่ยนเป็นปุ๋ย เพื่อนำมาบำรุงพืชพันธุ์เพิ่มผลผลิตของชาวไร่ชวานาให้งอกงาม ซึ่งวิธีการทำเกษตรแบบนี้ถูกเรียกว่าเป็นการผลิตแบบชาวไร่ชวานา (Peasant-Like) มีความแตกต่างจากการทำเกษตรแบบอุตสาหกรรมที่เน้นการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกเช่น ปุ๋ยเคมี และ ยาฆ่าแมลง เป็นหลัก

ทั้งนี้การผลิตแบบชาวไร่ชวานาจะนำผลผลิตไปสู่เป้าหมาย 2 รูปแบบ โดยรูปแบบที่ 1 นำไปใช้เพื่อความอยู่รอด (Survival) เกษตรกรจะนำผลผลิตที่ได้มานั้นแบ่งไปบริโภคในครัวเรือน และผลผลิตบางส่วนจะกลับเข้าสู่กระบวนการผลิตในรูปของปัจจัยการผลิต ซึ่งกลายเป็นปัจจัยการผลิตภายใน ส่วนในรูปแบบที่ 2 เกษตรกรนำผลผลิตเข้าสู่ตลาด (Markets) เพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของเกษตรกร

ชวานาใหม่และผู้ประกอบการเกษตร

จากที่ได้กล่าวไปในตอนต้นแล้วว่าจุดร่วมของแนวคิดทั้ง 3 แนวคิด ในปรากฏการณ์การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมแสดงให้เห็นประเด็นเรื่อง “ชวานาใหม่” ซึ่งมีการพูดถึงเยอะที่สุดในแนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชวานา และเชื่อมโยงกับประเด็นทางการเมืองของเกษตรกรในด้านความเป็นอิสระและวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก โดยมีสมมุติฐานว่าวิถีทางการเกษตรดังกล่าวอาจเป็นทางออกให้แก่เกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีข้อค้นพบว่าในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีทิศทางการทำเกษตรที่มากขึ้น ซึ่งไม่ใช่การทำเกษตรขนาดใหญ่ แต่เป็นการทำเกษตรเกษตรอินทรีย์ที่อยู่ในรูปของเกษตรกรรมรายย่อย (Roman-Alcala, 2013)

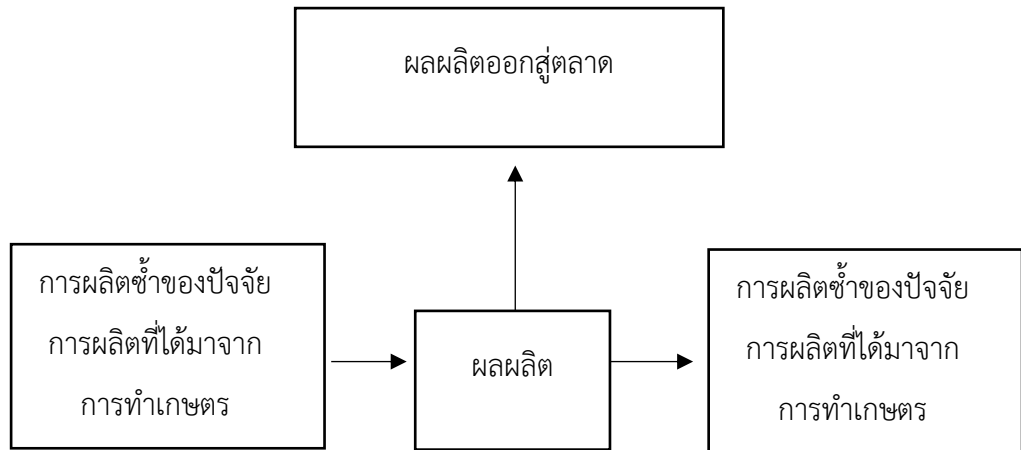
แนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชวานาทำให้เข้าใจว่าภาคการเกษตรในระดับเกษตรกรรายย่อยนั้น มีวิธีการทำเกษตรแบบชาวไร่ชวานา (Peasant-Like) ในด้านทรัพยากรการผลิตจะต้องสามารถหมุนเวียนได้ ลดการใช้สารเคมี สอดคล้องกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เกิดการอยู่ร่วมกันของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม ในด้านสังคมจะต้องมีความร่วมมือสนับสนุนการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้น จะช่วยส่งเสริมให้มีอำนาจการต่อรอง และสามารถมีบทบาทมากขึ้นในตลาดได้ ในขณะเดียวกัน วิธีการทำ

เกษตรแบบเกษตรกรนี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในอีกทางหนึ่ง (Nelson & Stock, 2018)

โดยชวานาใหม่ในแบบของ Van Der Ploeg นั้นเป็นเกษตรกรที่มีวิธีการทำเกษตรภายใต้แนวคิดเงื่อนไขของชวานา แสดงให้เห็นถึงวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก ที่พบในเกษตรกรรายย่อยที่ต้องการหันหลังให้กับการทำเกษตรแบบกระแสหลัก (Roman-Alcala, 2013; van der Ploeg, 2018) ซึ่งงานวิชาการที่มีส่วนประกอบของแนวคิดการกลับไปเป็นเกษตรกรนั้นจะมีลักษณะที่นำเสนอภาพของเกษตรกรในการผลิตแบบเกษตรกรรมทางเลือกที่เชื่อมโยงกับความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและชุมชน หรือเรียกร้องให้เกิดการส่งเสริมเพื่อให้เกษตรกรเข้าถึงความรู้ในแบบดังกล่าว (Da Via, 2012; Fernandes, 2014; Nelson & Stock, 2018)

ดังนั้น ชวานาใหม่และแนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชวานา มีความสอดคล้องกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เกษตรกรมีความเชื่อและมีกระบวนการคิดทวนกระแสกับการเกษตรกระแสหลักและเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยม ความเชื่อและกระบวนการคิดในความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของระบบนิเวศ ความเชื่อและกระบวนการคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยการลดรายจ่ายในการทำเกษตร เช่น การลดใช้สารเคมี เป็นต้น ขณะเดียวกันยังสามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพได้ไม่ต่างจากการทำเกษตรเชิงอุตสาหกรรม แต่มีความเป็นมิตรกับเกษตรกรรายย่อยมากกว่า (ง่ายงาม ประจวบวัน, 2558; นันทิยา หุดานูวัตร และณรงค์ หุดานูวัตร, 2558) ซึ่งจะแสดงลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญในบทต่อไป

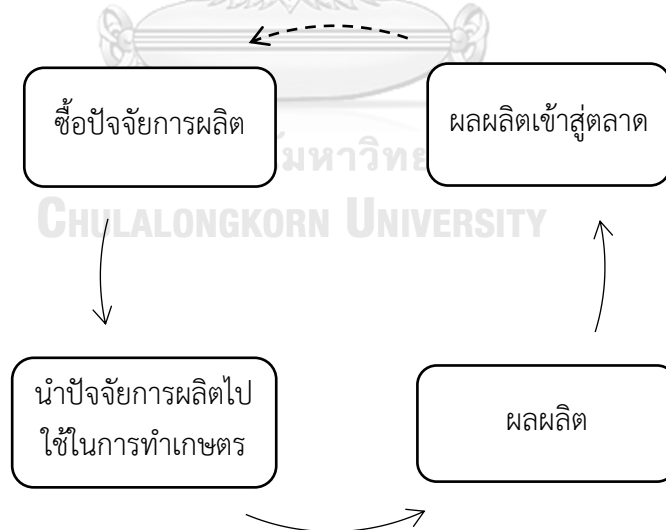
อย่างไรก็ตามแนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชวานานั้นได้แสดงให้เห็นถึงประเภทของเกษตรกรที่ Van Der Ploeg แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ชวานาใหม่ (New Pleasant) และ ผู้ประกอบการเกษตร (Agricultural entrepreneurs) (ดูตารางที่ 2.1) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในวิธีการทำเกษตรที่แตกต่างกัน โดยชวานาใหม่มีลักษณะผูกพันกับที่ดินและชุมชนของตนเอง มีวิธีการทำเกษตรแบบผสมผสานสอดคล้องกับระบบนิเวศ เน้นพัฒนาทักษะฝีมือของเกษตรกร รวมถึงการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า เป็นเทคโนโลยีแบบง่าย ๆ แต่ต้องใช้ทักษะความชำนาญ โดยพึ่งพาลาดในการขายผลผลิตเท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามุมมองของ Van Der Ploeg ต่อชวานาใหม่ว่าคนกลุ่มนี้ไม่ได้มีความเป็นผู้ประกอบการที่มองว่าการทำเกษตรนั้นเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่มองว่าชวานาใหม่ผู้ที่มีวิถีชีวิตอยู่ในภาคเกษตรกรรม การทำเกษตรของคนกลุ่มดังกล่าวจึงเชื่อมโยงกับครอบครัวและชุมชนของเกษตรกรทั้งในระดับสังคมชุมชนและระดับระบบนิเวศวิทยาทั้งยังสัมพันธ์กับการอยู่ร่วมกับตลาดอย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าชวานาใหม่นั้นดูเป็นภาพที่มีความเป็นอุดมคติ

ภาพที่ 2.2 การหมุนเวียนปัจจัยการผลิตและตลาดของชาวนาใหม่

ที่มา: ปรับจาก Van Der Ploeg, 2008

ในขณะที่ผู้ประกอบการทางการเกษตรมีความสัมพันธ์ทางการผลิตพื้นฐานของทุน ลักษณะเฉพาะของเกษตรกรกลุ่มนี้จะไม่มีความผูกพันกับที่ดินและแยกตัวออกจากชุมชน มีวิธีการทำเกษตรแบบใช้ปุ๋ยเคมีแบบเข้มข้นและมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เน้นการเพาะปลูกในพื้นที่ขนาดใหญ่ พึ่งพาทั้งด้านปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิต

ภาพที่ 2.3 การหมุนเวียนปัจจัยการผลิตและตลาดของผู้ประกอบการเกษตร

ที่มา: ปรับจาก Van Der Ploeg, 2008

ตารางที่ 2.1 ความแตกต่างของผู้ประกอบการเกษตรและชาวนาใหม่

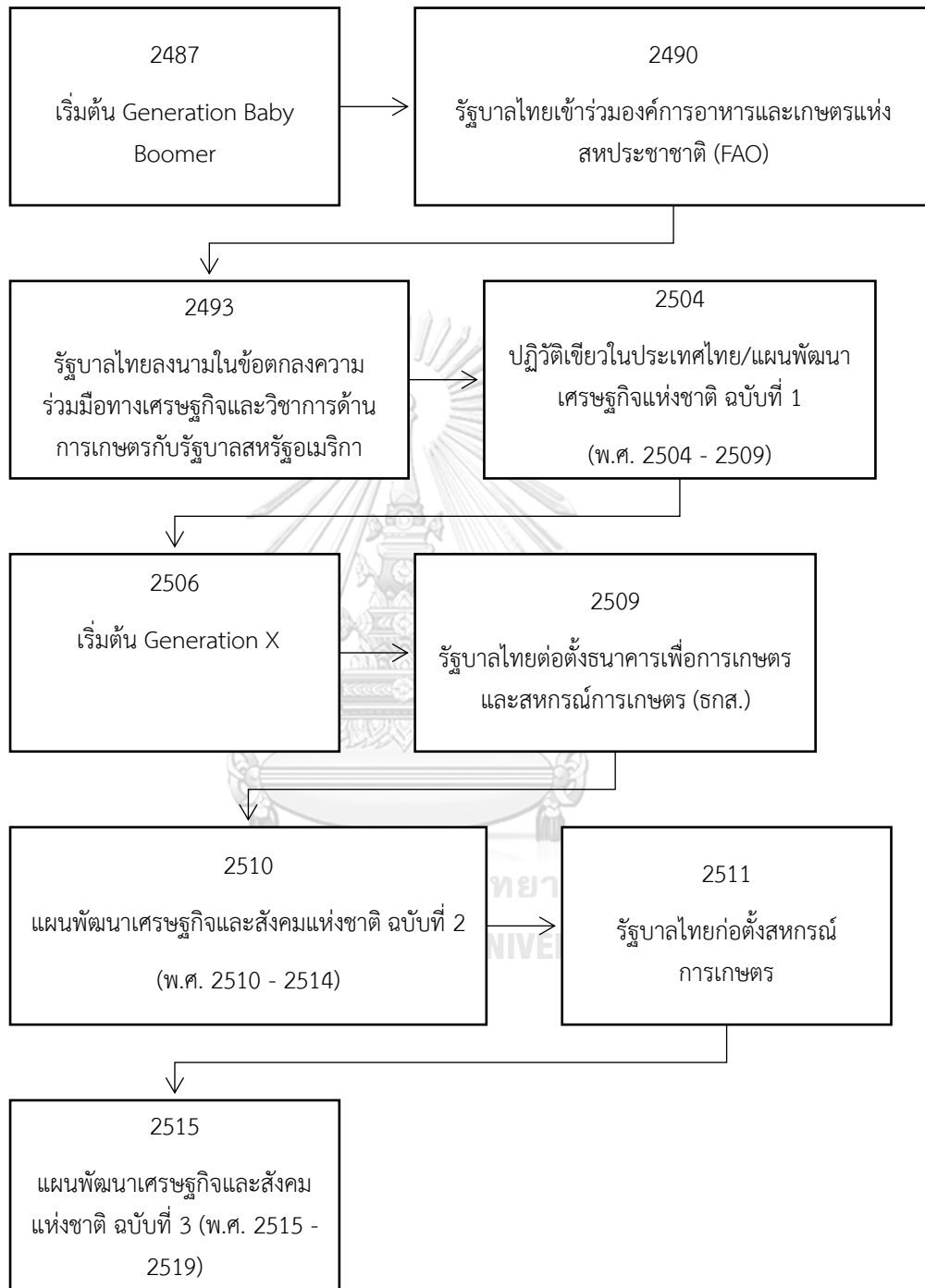
ประเด็น	ผู้ประกอบการเกษตร	ชาวนาใหม่
การใช้ที่ดิน	เกษตรกรรมกระแสหลัก/เกษตรกรรมเคมี	เกษตรกรรมทางเลือก/ เกษตรกรรมผสมผสาน มีวิธีการ ทำเกษตรที่ใส่ใจระบบนิเวศ
การลงทุน	ลงทุนกับเครื่องจักรกลการเกษตรเพื่อ ทดแทนแรงงาน	ลงทุนกับทักษะของเกษตรกรเพื่อ การแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า
ลักษณะการใช้เงิน	กู้เงินเพื่อใช้ในการพัฒนาพื้นที่ทาง การเกษตร	เงินออม พึ่งพาเงินจากการทำ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ หลากหลาย
ตลาด	พึ่งพาสีตลาดทั้งการขายผลผลิตและ นำเข้าปัจจัยการผลิต	ใช้ตลาดเพื่อขายผลผลิตเท่านั้น
ความสัมพันธ์กับ ชุมชน	แยกตัวจากชุมชน	อยู่ร่วมกับชุมชน มีความเป็นอิสระ ทางการเกษตร

ที่มา: ปรับจาก Ploeg, 2018

จากความเป็นอุดมคติของชาวนาใหม่และการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ลักษณะของกลุ่มคนที่เข้าสู่ภาคเกษตรกรรมที่อยู่นอกกรอบของเกษตรกรรมยั่งยืน จะมีความเป็นผู้ประกอบการเกษตร กล่าวคือ เกษตรกรเหล่านี้จะมีทัศนคติที่ให้ความสนใจอยู่ที่การหากำไรสูงสุด (Basarir & Gillespie, 2006) อย่างไรก็ตามพบว่าความมุ่งเน้นไปที่กำไรไม่ใช่เป้าหมายหลักของผู้ประกอบการเกษตรเสมอไป ดังนั้นด้วยความแตกต่างดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นถึงคนอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างผู้ประกอบการเกษตร และชาวนาใหม่ ซึ่งมีลักษณะวิธีการทำเกษตรของคนกลุ่มนี้จะเป็นการผลิตที่ผสมระหว่างการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิต ร่วมกับการที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อแสวงหากำไรและตอบสนองปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Morris, Henley, & Dowell, 2017) กลุ่มคนนี้มีลักษณะที่คล้ายกับกลุ่ม Smart Farmer ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ทางรัฐบาลต้องการให้เกษตรกรภายในประเทศมีคุณสมบัติทั้งความสามารถในการหากำไรแบบผู้ประกอบการ และมีวิธีการผลิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ มีเป้าหมายคือการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของเกษตรกร

ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญของเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย

ยุคทองของเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

การเกษตรของประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่ประเทศไทยร่วมมือกับนานาชาติโดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในภาคเกษตร รวมถึงการวางรากฐานทั้งด้านการขนส่ง การศึกษา การส่งเสริมเงินทุน และ ปัจจัยการผลิต ประเภทปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง รวมถึงพันธุ์พืชเศรษฐกิจที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ที่พัฒนามาจากพันธุ์ท้องถิ่น โดยการปฏิวัติเขียวของประเทศไทยเริ่มต้นพร้อมกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ซึ่งเป็นช่วงที่เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรจากเกษตรยังชีพไปสู่เกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ที่ใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น ซึ่งเกษตรกรในช่วงนั้นได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และภาคประชาชนยังไม่ตื่นตัวต่อการต่อต้านการปฏิวัติเขียวที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ส่งผลให้การปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรของเกษตรกรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับนโยบายของภาครัฐที่มีการร่วมมือทางวิชาการและส่งเสริมการลงทุนภาคการเกษตรกับต่างชาติ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในช่วง พ.ศ. 2490-2515 เป็นยุคทองของเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่วางรากฐานและมีแพร่หลายอย่างรวดเร็วในประเทศไทย (อนุสรณ์ อุณโณ, 2546)

จุดเริ่มต้นเกษตรกรรมทางเลือก

จุดเปลี่ยนผ่านของยุคทองของเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเกิดขึ้นตั้งแต่ปัญหาจากการการนำแนวคิดปฏิวัติเขียวมาเป็นวิธีการทำเกษตรแบบกระแสหลัก เกษตรกรรายย่อยเริ่มประสบปัญหาการสูญเสียที่ดินจากการมีหนี้ที่ไม่สามารถชำระได้ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยสูญเสียที่ดินและเกิดปัญหาไร่ที่ทำกินของเกษตรกรตามมา เกษตรกรรายย่อยบางส่วนต้องเช่าที่ดินเพื่อให้มีที่ดินทำกินแต่ได้สร้างปัญหาการค่าเช่าที่ดินทำกินที่ไม่เป็นธรรมตามมา เกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจในการเช่าที่ดินทำกินจะนำไปสู่การรุกป่าหรือพื้นที่รกร้างซึ่งเกิดปัญหาเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกิน (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2557) ดังนั้นความพยายามในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในชนบทเกิดการพัฒนาแนวคิดในการพัฒนาชนบทหลากหลายแนวทาง เช่น การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน แบบเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง แบบวัฒนธรรมชุมชน แบบเทคโนโลยีที่เหมาะสม เป็นต้น ถึงแม้ว่าแนวทางการพัฒนาชนบทในแต่ละแบบจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันไป แต่ทุกแนวทางมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชนบทซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ ส่งผลให้โครงการพัฒนามีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการดำรงอยู่ของเกษตรกร (อนุสรณ์ อุณโณ, 2546)

ขณะที่ทิศทางการพัฒนาเกษตรของภาครัฐมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) และ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยเป็นการพัฒนาเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ และได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการมุ่งเน้นเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในขณะนั้นเกษตรกรรมเคมียังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2520, 2525)

อย่างไรก็ตามได้เกิดปัญหาการขาดสารอาหารของคนในชนบททำให้กรมประมงได้จัดทำโครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างองค์ความรู้ของเกษตรกรรมทางเลือก จากโครงการเลี้ยงปลาในนาข้าวทำให้ทีมพัฒนาต้องร่วมกันหาวิธีการที่ต้องไม่ทำให้ปลาในนาข้าวตาย ดังนั้นการพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวเปรียบเสมือนการคืนธรรมชาติให้กับไร่นา เพราะลดการใช้สารเคมีจึงทำให้สามารถเลี้ยงปลาได้ และไปค้นพบวิธีการทำเกษตรผสมผสานของปราชญ์ชาวบ้าน มหาอยู่ สุรินทร์ชัย ที่ทำเกษตรแล้วสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยการทำเกษตรแบบเกษตรผสมผสาน (อนุสรณ์ อุณโณ, 2546)

การวางรากฐานและขยายเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

โครงการเลี้ยงปลาในนาข้าวได้นำไปสู่การค้นพบกรณีศึกษาของมหาวิทยาลัย สุนทรชัย ประกอบการทำเกษตรกรรมธรรมชาติของมาซาโนะ ฟุกุโอกะที่ถูกนำมาเผยแพร่ในประเทศไทยโดย กลุ่มสันติอโศก และในเวลาถัดมาถูกแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมดโดย รสนา โตสิตระกูล ซึ่งมีผู้สนใจเป็น จำนวนมากทั้งเกษตรกร ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลักดันเกษตรกรรมทางเลือกทั้งภาครัฐและภาค ประชาสังคม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่เกษตรกรรมทางเลือกกำลังสร้างองค์ ความรู้ทางวิชาการ และวางรากฐานทางเครือข่ายซึ่งนำไปสู่การจัดงานสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือก ครั้งที่ 1 (เดชา ศิริภัทร, 2551)

หลังจากผ่านการจัดงานสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือก ครั้งที่ 1 ไปแล้ว เครือข่ายเกษตรกรรม ทางเลือกมีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้นในการผลักดันการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือกให้เข้าไปสู่ การพัฒนากระแสหลักโดยให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมและต้องการแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรรมทางเลือกสามารถ นำไปสู่วิถีเกษตรกรรมยั่งยืน

อย่างไรก็ตามในท้ายที่สุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาเกษตรทางเลือกไม่ได้เป็นเป้าหมายหลักของภาครัฐ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาที่ ภาครัฐบรรจุเข้าไปเพื่อประนีประนอมกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและยังไม่ยอมรับว่า เกษตรกรรมทางเลือกคือเกษตรกรรมยั่งยืน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจึงหันไปเข้าร่วมกับกลุ่ม สมัชชาคนจนเพื่อผลักดันและเรียกร้องในเชิงนโยบายเพื่อขับเคลื่อนเกษตรกรรมทางเลือกต่อไปใน อนาคต (อนุสรณ์ อุณโณ, 2546)

การขับเคลื่อนเกษตรกรรมทางเลือกในปัจจุบัน

การทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกนอกจากปัญหาความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรเคมีแล้ว เกษตรกรต้องพบกับความท้าทายทางเทคโนโลยีการเกษตรในเชิงสิทธิบัตรพันธุ์พืชและจุลินทรีย์ ซึ่งทำให้การผูกขาดปัจจัยการผลิตนำไปสู่การสร้างภาระทางเศรษฐกิจมากกว่าที่จะเกิดประโยชน์กับเกษตรกรรายย่อย ส่งผลให้เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกประเทศไทย และเครือข่ายอิสรภาพทางพันธุกรรมต้องออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนการยอมรับเงื่อนไขข้อตกลงทางการค้าว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญาที่เกินไปกว่าข้อตกลงในองค์การการค้าโลก (TRIPs Plus) (มูลนิธิชีววิถี, 2555) โดยการขับเคลื่อนเกษตรกรรมทางเลือกยังคงดำเนินอยู่ผ่านผู้ขับเคลื่อนทางฝั่งของภาคประชาสังคมที่ให้ความสำคัญกับวิถีการทำเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและสนับสนุนให้เกิดชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง โดยมียุทธศาสตร์ 5 ข้อ ดังนี้ (มูลนิธิชีววิถี, 2557)

1. ยุทธศาสตร์เพื่อขยายผู้ผลิตผู้บริโภคและการตลาด โดยมีบทบาทภาคประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก
2. ยุทธศาสตร์เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พื้นที่เกษตรยั่งยืนในระดับท้องถิ่น
3. ยุทธศาสตร์ปรับเปลี่ยนบทบาทของภาครัฐเพื่อสนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคประชาชน
  - 3.1. สนับสนุนการวิจัยหรือการพัฒนานวัตกรรมแบบมีส่วนร่วม เช่น สนับสนุนทางวิชาการและ
  - 3.2. สนับสนุนการแก้ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานให้กับเกษตรกรรายย่อย เช่น การแก้ปัญหาพื้นฐานเรื่องที่ดินทำกิน
4. ยุทธศาสตร์การสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และลดอุปสรรคในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
  - 4.1. ดำเนินการให้มีการแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการผลิตเชิงเดี่ยวและผลที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมการเกษตรของรัฐ
  - 4.2. แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความบกพร่องของภาครัฐซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมอินทรีย์ เช่น การแก้ปัญหาคารปนเปื้อนทางพันธุกรรมซึ่งเกิดขึ้นในหลายชนิดพืช การแก้ปัญหารัฐบาลจำกัดศัตรูพืชซึ่งหลายประเทศที่เป็นอันตรายร้ายแรง หลายประเทศห้ามใช้ หรือสารเคมีที่เป็นพิษภัยต่อแมลงที่มีประโยชน์และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
  - 4.3. เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนที่มีบทบาทในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น

- 4.4. แก้ไขกฎหมายหรือระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย
5. ยุทธศาสตร์จัดตั้งสถาบันเกษตรกรรมยั่งยืนและเกษตรกรรมอินทรีย์เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคประชาชน

ในขณะที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้แสดงให้เห็นว่าภาครัฐพยายามสร้างแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกของตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางที่แตกต่างจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ต่อมาได้กลายเป็นเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรรมปลอดภัย และด้วยปัญหาของการทำเกษตรที่มาจาก การปฏิบัติเขียวซึ่งได้สร้างปัญหาทางสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องทำให้ภาครัฐต้องแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อในเชิงการสร้างควมยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเกิดขึ้นของตลาดใหม่อย่างตลาดอาหารปลอดภัย ภาครัฐจึงส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อตอบสนองการส่งออก แต่ละเลยความสำคัญของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นจึงนำไปสู่งานสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ 3 ที่พยายามสร้างความชัดเจนของแนวทางเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งถูกเรียกว่าเกษตรกรรมยั่งยืน โดยชี้ให้เห็นว่านอกจากวิธีการทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติแล้วยังต้องผนวกรวมชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งด้วย (เดชา ศิริภัทร, 2551)

ภาครัฐได้มีแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกที่ต่างออกไป ซึ่งมุ่งเน้นให้เกิดการผลิตเพื่อเข้าสู่ตลาดในรูปแบบการทำเกษตรอินทรีย์ที่สร้างความยั่งยืนให้กับระบบนิเวศ โดยมียุทธศาสตร์ 4 ข้อ ดังนี้ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2560)

1. ส่งเสริมการวิจัย การสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ และนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์
2. พัฒนาการผลิตสินค้าและบริการเกษตรอินทรีย์
3. พัฒนาการตลาดสินค้าและบริการ และการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์
4. การขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์

2.2 การส่งเสริมการเกษตร และนโยบายที่เกี่ยวข้อง

ความเป็นมาของการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) มีความเป็นมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเนื้อหาการส่งเสริมการเกษตรในสมัยนั้นเป็นการพัฒนาและแก้ไขปัญหาให้กับเกษตรกรเพื่อเพิ่มผลผลิตในการเพาะปลูกเป็นหลัก เพื่อความมั่นคงของชนชั้นปกครอง (Gwyn E. Jones and Chris Garforth, 1997) ซึ่งดูเหมือนว่าเจ้าของที่ดินจะต้องเป็นผู้ทำการส่งเสริมการเกษตรด้วยตนเอง จาก

การเข้าถึงความรู้ที่ถูกจำกัดอยู่แต่ในชนชั้นปกครอง โดยที่ไม่มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือสถาบันทางวิชาการอย่างในปัจจุบัน ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ จะถูกถ่ายทอดจากบนลงล่างอย่างชัดเจน กล่าวคือเกษตรกรหรือเกษตรกรเป็นเพียงผู้รับข้อมูลเท่านั้น

งานส่งเสริมการเกษตรถูกพัฒนาอย่างช้า ๆ จากสภาพของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ เจ็อนไซท์ที่ทำให้งานส่งเสริมการเกษตรเกิดการพัฒนาคือความต้องการวิธีการผลิตพืชแบบที่ดีขึ้น ต้องการผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำหน้าที่ส่งเสริม ทำให้เกิดสถาบันหรือองค์กรที่ทำหน้าที่จัดการการส่งเสริมการเกษตรขึ้นตามมา นำไปสู่การเกิดขึ้นของนโยบายการส่งเสริมการเกษตร และวิกฤติทางการเกษตรล้วนแต่ส่งผลให้เกิดการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรอย่างต่อเนื่อง (Jones & Garforth, 1997)

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่การส่งเสริมการเกษตรก้าวหน้าไปมาก มีทั้งผู้เชี่ยวชาญทางการเกษตรและสถาบันที่ผลิตความรู้ในด้านการส่งเสริมการเกษตร จากวิกฤตการณ์มันฝรั่งในประเทศไอร์แลนด์ช่วยให้เห็นภาพงานส่งเสริมการเกษตรที่ชัดเจนมากขึ้น เมื่อมันฝรั่งที่เป็นพืชอาหารหลักล้มตายจากโรคใบไหม้เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดภาวะขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรงและมีคนตายเป็นจำนวนมาก สิ่งที่นักส่งเสริมการเกษตรในสมัยนั้นทำการเข้าไปสอนให้เกษตรกรปลูกพืชอาหารชนิดอื่นทดแทนการพึ่งพามันฝรั่งเป็นอาหารเพียงอย่างเดียว (Jones & Garforth, 1997) นั่นก็คือการถ่ายทอดเทคโนโลยีในการเพาะปลูกพืช แต่ความรู้และเทคโนโลยียังคงถูกถ่ายทอดจากบนลงอยู่เช่นเดิม

ในยุคปัจจุบันงานส่งเสริมการเกษตรถูกทำให้ไม่ใช่แค่การถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรเท่านั้น แต่หมายถึงการศึกษาร่วมกันของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นความรู้และเทคโนโลยีจะถูกถ่ายทอดทั้งบนลงล่างและล่างขึ้นบนเพื่อให้การส่งเสริมการเกษตรเป็นไปได้ตรงจุด ทั้งนี้ในการส่งเสริมการเกษตรสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนหลัก ดังตารางที่ 2.1 (Ponniyah, Puskur, Workneh, & Hoekstra, 2008) และการส่งเสริมการเกษตรในยุคปัจจุบันไม่ได้หมายถึงเรื่องความรู้ทางการเกษตรเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่รวมถึงความรู้ด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นเช่น ความรู้ด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ความรู้ทางการเกษตรแต่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร (Oakley & Garforth, 1985; Rivera, 2001)

ตารางที่ 2.2 ผู้ให้บริการด้านการส่งเสริมการเกษตร

ภาครัฐบาล	ภาคประชาสังคม	ภาคเอกชน
<ul style="list-style-type: none"> ● กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ● กรมวิชาการเกษตร ● กรมส่งเสริมการเกษตร 	<ul style="list-style-type: none"> ● NGOs ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ● กลุ่มเครือข่ายเกษตรกร ● ศูนย์เกษตรกรรวมชุมชน ● สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย 	<ul style="list-style-type: none"> ● บริษัทที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการเกษตร

ที่มา: ปรับจาก Ponniah, Puskur, Workneh, & Hoekstra, 2008

แนวทางการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรมีแนวทางอยู่หลายแบบด้วยกัน ซึ่งแต่ละแนวทางนั้นมีข้อดีข้อเสียที่แตกต่างกันไป โดยจะเป็นการศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การเกษตรและการพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกร ได้กำหนดแนวทางไว้ 8 แนวทาง (Ponniah et al., 2008) ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกแนวทางที่เกี่ยวข้องมา 7 แนวทาง ดังนี้

1) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบทั่วไป (The general agricultural extension approach) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบนี้เป็นการส่งเสริมการเกษตรแบบการสื่อสารทางเดียว โดยความรู้และเทคโนโลยีจะถูกส่งมาแบบบนลงล่าง โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่เป็นคนของรัฐบาล เกษตรกรที่ได้รับประโยชน์จะเป็นผู้ประกอบการเกษตรขนาดใหญ่ แต่เกษตรกรรายย่อย จะได้รับการส่งเสริมไม่ทั่วถึง เพราะในแนวทางการส่งเสริมแบบนี้รัฐบาลมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิต ประชาชาติเพียงอย่างเดียวโดยไม่ฟังความต้องการของเกษตรกรรายย่อย

2) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบเฉพาะสินค้าโภคภัณฑ์ (The commodity specialized approach) การส่งเสริมการเกษตรแนวทางนี้จะเน้นที่สินค้าทางการเกษตรชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น แต่จะได้รับการส่งเสริมทั้งเทคโนโลยี รวมถึงปัจจัยทางการผลิตโดยผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งการส่งเสริมการเกษตรลักษณะนี้จะพบได้กับบริษัทที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการเกษตร มีเป้าหมายมุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตของเกษตรกรตามนโยบายของบริษัท ซึ่งละเลยความต้องการของเกษตรกร

3) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (The training and visit approach) การส่งเสริมการเกษตรแบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียนรู้จักกันในชื่อย่อว่า T&V ซึ่งเป็นแนวทางที่ยังคงถูกใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เพราะว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสามารถรับฟังความต้องการหรือปัญหาของเกษตรกรเพื่อนำมาแก้ไขได้ตรงจุด อย่างไรก็ตามแนวทางส่งเสริมแบบนี้

ยังคงเป็นการส่งเสริมแบบบนลงล่างอยู่ โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิตของเกษตรกรจากการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดผ่านการเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่

4) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบพัฒนาระบบฟาร์ม (The farming systems development approach) เกิดขึ้นจากการที่เกษตรกรรายย่อยไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่จากการส่งเสริมการเกษตรที่มาจากบนลงล่าง ซึ่งทำให้แนวทางนี้มองว่าความต้องการของเกษตรกรต้องมาก่อนสิ่งอื่น หรือกล่าวได้ว่าเกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และมองว่าฟาร์มของเกษตรกรมีความเป็นองค์รวมทุกส่วนในฟาร์มมีความเกี่ยวข้องกัน มีเป้าหมายเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาของเกษตรกรรายย่อยที่ไม่สามารถปรับตัวกับเทคโนโลยีได้และพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีของเกษตรกร

5) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม (The participatory agricultural extension approach) เกษตรกรจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการเพาะปลูกระดับหนึ่งแล้ว แต่ขาดความรู้บางอย่างซึ่งเจ้าหน้าที่จะไปส่งเสริมในรูปแบบของการเรียนรู้ร่วมกัน เกษตรกรจะมีโอกาสในการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และเรียนรู้ความรู้ใหม่ ๆ ไปพร้อมกัน ทำให้บทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่แต่เดิมเหมือนเป็นครูผู้สอน กลายเป็นผู้อำนวยการความสะอาดในการสอนและในขณะเดียวกันก็เป็นผู้เรียนไปด้วย มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาความเป็นอยู่ในชนบท

6) แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบเป็นโครงการ (The project approach) การส่งเสริมการเกษตรรูปแบบนี้นิยมทำโดยเจาะจงพื้นที่และเวลา ซึ่งจะเป็นการให้การส่งเสริมจากภายนอกเช่น NGOs จากต่างประเทศ หรือองค์กรช่วยเหลือระหว่างประเทศ เป้าหมายของการส่งเสริมการเกษตรแบบนี้เพื่อส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร

7) แนวทางส่งเสริมการเกษตรผ่านสถาบันการศึกษา (The educational institution approach) แนวทางนี้ช่วยเชื่อมโยงเกษตรกรกับนักวิจัยในสถาบันการศึกษาผ่านเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่เป็นเวลามากกว่า 130 ปี โดยประเทศสหรัฐอเมริกา เรียกโครงการนี้ว่า “Land-Grant Colleges” มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการถ่ายทอดเทคโนโลยี ทำให้เกษตรกรที่มีความโดดเด่นสามารถกลายมาเป็นผู้ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผ่านการทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษา

นโยบายส่งเสริมการเกษตรในด้านการพัฒนาเกษตรกรของประเทศต่าง ๆ

นโยบายส่งเสริมการเกษตรด้านการพัฒนาเกษตรกรของประเทศสหรัฐอเมริกา

แผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงเกษตรประเทศสหรัฐอเมริกา (USDA) ปีงบประมาณ ค.ศ. 2014-2018 แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลสหรัฐอเมริกายังคงสนับสนุนการทำเกษตรและดำเนินการพัฒนาเกษตรกรผ่านเป้าหมายในยุทธศาสตร์ที่ 1 ว่าด้วยการส่งเสริมชุมชนในชนบท การย้ายถิ่นกลับมา

อาศัยในชนบท โดยส่งเสริมการยกระดับเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนด้วยตนเองผ่านการสร้างโอกาสทางการเกษตรและเศรษฐกิจฐานชีวภาพ (Bio-Economy) เป้าหมายในยุทธศาสตร์ที่ 1 นี้แบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้ (United States Department of Agriculture, 2014)

การส่งเสริมในเรื่องของทุนประเภทต่าง ๆ เช่น ทุนทางกายภาพ (Physical Capital) ที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน ที่อยู่อาศัยอาคารบ้านเรือน โรงพยาบาล โรงเรียน ห้างสรรพสินค้า รวมถึงไฟฟ้า และโทรคมนาคม ทุนสังคมและมนุษย์ (Human and Social Capital) โดยรัฐบาลจะส่งเสริมคนในชุมชนด้วยการจัดหางานและสร้างธุรกิจขนาดเล็ผ่านโครงการของกระทรวงเกษตรที่เป็นการศึกษานอกระบบ ทุนทางการเงิน (Financial Capital) รัฐบาลจะดึงดูดการลงทุนจากนักลงทุนให้มาลงทุนในพื้นที่ชนบทเพื่อสร้างงานและส่งเสริมการเข้าถึงทุนทางการเงินอย่างเป็นธรรมสำหรับเกษตรกรรายย่อย

การส่งเสริมการเข้ามาเป็นเกษตรกร รวมถึงโอกาสทางการตลาด โดยทางกระทรวงเกษตรได้ตระหนักว่าอายุเฉลี่ยของเกษตรกรในประเทศสหรัฐอเมริกาเข้าใกล้ 60 ปี และคนในชุมชนยังคงมีการย้ายถิ่นอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลพยายามชักจูงให้คนเข้ามาทำเกษตรด้วยการปล่อยเงินกู้แบบ Microloans ซึ่งมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก เพื่อเอื้อต่อเกษตรกรหน้าใหม่ ผู้หญิงและคนกลุ่มน้อยที่ต้องการเริ่มต้นการเป็นเกษตรกร นอกจากนี้ทางกระทรวงเกษตรยังได้สนับสนุนความรู้การทำเกษตรอินทรีย์เพื่อนำไปสู่การขยายตลาดภายในประเทศ โดยจะร่วมมือกับสถาบันการศึกษาส่งเสริมความรู้ด้านการเกษตรเพื่อลดต้นทุนในการผลิตรวมถึงความรู้ด้านอื่น ๆ เช่น ชีววิทยา การวิเคราะห์เศรษฐกิจสถิติ เป็นต้น

การส่งเสริมในเรื่องของสิ่งแวดล้อม พลังงานสะอาดและเศรษฐกิจฐานชีวภาพ โดยอาศัยความร่วมมือจากสถาบันทางการศึกษาผ่านโครงการ Land-Grant เพื่อพัฒนาความรู้ของเกษตรกรในการผลิตที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจฐานชีวภาพ ซึ่งในเนื้อหาของนโยบายฉบับนี้เน้นไปทางด้านพลังงานชีวภาพ นอกจากนี้รัฐบาลสนับสนุนเศรษฐกิจฐานชีวภาพโดยการรับซื้อผลผลิตดังกล่าวเพื่อนำมาใช้ในหน่วยงาน

นโยบายส่งเสริมการเกษตรด้านการพัฒนาเกษตรกรของประเทศออสเตรเลีย

Stronger farmer, stronger economy คือหลักคิดใน Agricultural Competitiveness White Paper หรือเรียกว่าเป็นนโยบายหลักของกระทรวงเกษตร ซึ่งการพัฒนาการเกษตรกรอยู่ในเป้าหมายที่ 4 Farming smarter จากทั้งหมด 5 เป้าหมาย ซึ่งแสดงให้เห็น 3 ประเด็นที่ประกอบไปด้วย

1) การส่งเสริมการเกษตร การวิจัยและพัฒนา ที่ร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรมที่เป็นเอกชน ร่วมกับโครงการ Rural R&D for Profit ซึ่งจะเป็นการนำเทคโนโลยีขั้นสูงมาใช้ในพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรลงทุนโดยรัฐบาล

2) การพัฒนาเทคโนโลยีและทักษะของเกษตรกร

3) การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยเกษตรกร มีรายละเอียดดังนี้ การส่งเสริมการเกษตร การวิจัยและพัฒนา ที่ร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรม โดยภาคเอกชนจะเข้ามาสนับสนุนในด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมโดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยรวมของเกษตรกร และส่งเสริมการตลาดในประเทศและต่างประเทศ เกษตรกรจะได้รับเงินทุนจากรัฐผ่านโครงการ Rural R&D for Profit เป้าหมายของโครงการนี้ก็เพื่อสนับสนุนเงินทุนให้เกษตรกรเพื่อสร้างความรู้ เทคโนโลยี หรือกระบวนการผลิตที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรผ่านงานวิจัยที่เก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ร่วมโครงการ โดยเกษตรกรต้องยื่นเรื่องเพื่อขอทุนผ่านกระทรวงเกษตร เกษตรกรต้องกรอกเอกสารที่มีรายละเอียดประเภทจำนวนเงินที่ต้องการและจุดประสงค์ของเงิน ส่วนนี้ไปใช้เพื่ออะไร เขียนโครงการที่จะพัฒนาพื้นที่ทางการเกษตรของตน เมื่อยื่นเรื่องแล้วจึงรอกกระทรวงเกษตรอนุมัติผ่าน เกษตรกรต้องรายงานการดำเนินงานภายในโครงการของตนและจำแนกแจกแจงค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในโครงการเหล่านั้น ถ้าเกษตรกรไม่สามารถทำตามข้อตกลงที่ให้ไว้ในโครงการได้เกษตรกรจะต้องขอใช้เงินคืนรัฐบาล (Department of Agriculture and Water Resources, 2018)

การพัฒนาเทคโนโลยีและทักษะของเกษตรกร ในส่วนนี้เกษตรกรจะได้รับการส่งเสริมความรู้จากสถาบันการศึกษาที่เป็นมหาวิทยาลัย เพื่อเข้ามาส่งเสริมความรู้และทักษะในด้านที่นอกเหนือไปจากการเกษตร เช่นส่งเสริมความรู้ในด้านธุรกิจทำให้เกษตรกรสามารถสร้างโมเดลธุรกิจ (Business Models) เองได้ โดยรัฐบาลมองว่าการส่งเสริมในส่วนนี้สามารถช่วยให้เกษตรกรตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรมได้มากขึ้นและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของเกษตรกรกับระดับโลก

การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยเกษตรกร เกษตรกรจะได้รับการส่งเสริมความรู้เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากร การจัดการวัชพืชและศัตรูพืชอย่างเหมาะสม รวมถึงรักษาพื้นที่ทางการเกษตรให้อยู่ในมือของเกษตรกร เพราะรากฐานที่สำคัญของการคงอยู่ของเกษตรกรคือทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์

นโยบายส่งเสริมการเกษตรด้านการพัฒนาเกษตรกรของประเทศไทย

“เกษตรกรต้องแข็งแรง เกษตรกรต้องร่ำรวย ชนบทต้องสวยงาม” เป็นคำกล่าวของประธานคณะกรรมการกิจการชนบท นายฉิน ซี เหิง ในปี ค.ศ. 2557 ได้แสดงถึงเป้าหมายของการ

ส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรจีน เพราะรัฐบาลมองว่าภาคการเกษตรเป็นพื้นฐานของความมั่นคงภายในประเทศ ซึ่งทำหน้าที่ขับเคลื่อนภาคอุตสาหกรรมเพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศ ขณะเดียวกันยังทำหน้าที่ผลิตอาหารเลี้ยงดูคนในประเทศ กล่าวคือความมั่นคงทางอาหารที่รัฐบาลจีนมองว่าเป็นจุดอ่อนของประเทศเกษตรกรกำลังแบกรับมันไว้ ดังนั้นรัฐบาลจีนเห็นว่าการที่จะพัฒนาภาคการเกษตรของชาตินั้นต้องเพิ่มศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีให้เท่าทันประเทศอย่างสหรัฐอเมริกา รวมถึงการพัฒนาชนบทและไม่ต่างจากประเทศอื่น ๆ ประเทศจีนกำลังประสบปัญหาทางด้านประชากรในชนบทที่คนหนุ่มสาวมักจะย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองเหลือผู้สูงอายุและเด็กอาศัยอยู่ในชนบท ส่งผลให้ผลิตภาพในภาคการเกษตรกำลังอ่อนแรงลง (หลี่ เหวินเหลียง, 2559)

นโยบายในการพัฒนาภาคการเกษตร เกษตรกร รวมถึงชนบทนั้นอยู่ในเอกสารที่เรียกว่า “เอกสารหมายเลข 1” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาที่ต้องมาเป็นอันดับ 1 (หลี่ เหวินเหลียง, 2559) ในปี ค.ศ.2018 นโยบายส่งเสริมเกษตรกรของประเทศจีนถูกพูดถึงในกรอบด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การปฏิรูปที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (United States Department of Agriculture, 2018) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านเทคโนโลยีพบว่าประเทศจีนกำลังเดินหน้าพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรและเครื่องจักรกลทางการเกษตรเพื่อเข้ามาทดแทนแรงงานที่หายไป โดยอาศัยความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษารวมถึงสถาบันวิจัยทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิตที่มีคุณภาพสามารถแข่งขันในตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ด้านเศรษฐกิจทางรัฐบาลจะดำเนินโครงการที่ช่วยเหลือด้านการเงินของเกษตรกรประเภทการประกันราคาสินค้าในตลาดล่วงหน้า (Future Market) ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรรายย่อยสามารถบริหารความเสี่ยงได้ อีกด้านหนึ่งรัฐบาลพยายามเปิดกว้างในเรื่องของการนำที่ดินของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหรือสัญญาเช่ามาใช้เป็นหลักประกันเพื่อเข้าถึงแหล่งทุนทางการเงิน และส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนเพื่อช่วยพัฒนาการผลิต การตลาด การขนส่ง รวมถึงบริการอื่น ๆ ของเกษตรกร

ด้านการปฏิรูปที่ดินจะเกี่ยวข้องกับช่วงท้ายของด้านเศรษฐกิจที่รัฐบาลจีนให้สิทธิในการนำที่ดินที่เป็นสัญญาเช่าหรือที่ดินของตนมาจำนองเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ นอกจากนี้รัฐบาลจะเข้ามาดูแลเกษตรกรว่าพืชแต่ละชนิดควรใช้ที่ดินในการปลูกเท่าไรเพื่อให้เกิดความเหมาะสมเมื่อผลผลิตออกสู่ตลาด

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในด้านนี้เป็นสิ่งที่รัฐบาลเข้ามาพัฒนาเพราะต้องการยกระดับการผลิตทางเกษตรให้มีคุณภาพสูงพร้อม ๆ กับดูแลสิ่งแวดล้อมไปด้วย โดยรัฐบาลจะร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในระดับสูงอย่างมหาวิทยาลัยเพื่อดำเนินการพัฒนา

นโยบายส่งเสริมการเกษตรด้านการพัฒนาเกษตรกรของประเทศไทย

นโยบายการส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทยมีกรอบในภาพใหญ่ว่า Zoning = Area + Commodity + Human Resource ซึ่งการทำ Zoning ของรัฐบาลนั้นสามารถอธิบายได้ว่ารัฐบาลมีความต้องการที่จะส่งเสริมการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมให้สามารถเข้าถึงสินค้าทางการเกษตรที่มีคุณภาพ ในขณะที่เดียวกันภาคอุตสาหกรรมจะเข้ามาส่งเสริมตลาด เทคโนโลยีทางการเกษตรให้กับเกษตรกรส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งนี้รัฐบาลยังคงส่งเสริมเกษตรกรในฐานะทรัพยากรมนุษย์ให้เป็น Smart Farmer อย่างต่อเนื่อง (สำนักนายกรัฐมนตรียุค, 2559)

การทำให้เกษตรกรทุกคนเป็น Smart Farmer เป้าหมายหลักในการพัฒนาเกษตรกรไทย ซึ่งนโยบาย Smart Farmer ถูกพูดถึงครั้งแรกในปี พ.ศ.2555 โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในขณะนั้นคือ นายยุคล ลิ้มแหลมทอง ได้ให้แนวทางในการปฏิบัติงานกับผู้บริหารและเจ้าหน้าที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์คือการพัฒนาเกษตรกรไทยให้เป็น Smart Farmer โดยมีเจ้าหน้าที่เป็น Smart Office ทำการส่งเสริมการเกษตรในแนวทางอบรมและเยี่ยมชมเกษตรกร (T&V) เป็นหลัก (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ให้นิยามความหมายของ Smart Farmer ไว้คือเป็นบุคคลที่มีความภาคภูมิใจในการเป็นเกษตรกร มีความรอบรู้ในระบบการผลิตด้านการเกษตร มีความสามารถในการบริหารจัดการการผลิต วิเคราะห์เชื่อมโยงและการตลาด โดยสามารถใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณภาพ ความปลอดภัยของผู้บริโภค สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนิยามของ Smart Farmer ก็คือคุณสมบัติ 6 ข้อที่ถูกกำหนดขึ้นในปี พ.ศ. 2556 ประกอบไปด้วย (1) มีความรู้ในเรื่องที่ตนเองทำอยู่ (2) มีข้อมูลประกอบการตัดสินใจ (3) มีการบริหารจัดการผลผลิตและการตลาด (4) มีความตระหนักถึงคุณภาพสินค้าและความปลอดภัยของผู้บริโภค (5) มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (6) มีความภาคภูมิใจความเป็นเกษตรกร

เมื่อนำคุณสมบัติของ Smart Farmer มาวิเคราะห์ว่ารัฐบาลพยายามกำหนดทิศทางของเกษตรกรไปในแนวทางใดบ้างจะพบว่าแบ่งออกได้เป็น 3 ประเด็นด้วยกัน (1)ความรู้ทางการเกษตร (2)ความรู้ที่นอกเหนือจากการเกษตร (3)ความรู้สีกด้านบวกต่อการเป็นเกษตรกร โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความรู้ทางการเกษตร จากคุณสมบัติข้อที่ 1 มีความรู้ในเรื่องที่ทำอยู่ คุณสมบัติข้อที่ 4 มีความตระหนักถึงคุณภาพสินค้าและความปลอดภัยของผู้บริโภคและคุณสมบัติข้อที่ 5 มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม รวมถึงตัวชี้วัดจากทั้ง 3 ข้อแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลต้องการส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ในกระบวนการผลิตในสาขาเกษตรที่ตนสนใจ สามารถถ่ายทอดความรู้เหล่านั้น

ให้เพื่อนเกษตรกรได้ และเข้าใจเรื่องระบบมาตรฐานทางการเกษตรเช่น GAP GMP หรือ เกษตรอินทรีย์ เพื่อเพิ่มคุณภาพ เพิ่มมูลค่า ส่งผลต่อศักยภาพของผลผลิตในการแข่งขันทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ พร้อมกับกำหนดทิศทางการผลิตของเกษตรกรให้เข้าสู่การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามแบบเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ลดการใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูพืชส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีชีวภาพในการผลิต รวมถึงการเกษตรกรรมที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ความรู้ที่นอกเหนือจากการเกษตร คุณสมบัติข้อที่ 2 มีข้อมูลในการตัดสินใจ คุณสมบัติข้อที่ 3 มีการบริหารจัดการผลผลิตและการตลาด และตัวชี้วัดจากทั้ง 2 แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลต่อการส่งเสริมให้เกษตรกรมีความสามารถในการบริหารจัดการธุรกิจเกษตรของตนเอง โดยอาศัยความรู้ในด้านการบริหารจัดการ นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลเพื่อการตัดสินใจและวางแผนการผลิตที่เหมาะสมจากแหล่งอิเล็กทรอนิกส์เช่น การเข้าถึงข้อมูลทางการเกษตรในอินเทอร์เน็ตติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่หรือเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนาการผลิตของตน

ความรู้สึกด้านบวกต่อการเป็นเกษตรกร กล่าวคือสิ่งที่รัฐบาลต้องการจากจุดนี้คือการนำความรู้สึกของเกษตรกรคนหนึ่งส่งต่อไปสู่เกษตรกรอีกคนหนึ่ง โดยเกษตรกรที่เป็น Smart Farmer จะมีความมุ่งมั่นในการเป็นเกษตรกรสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ แสดงให้เห็นว่าการเป็นเกษตรกรในแบบของตนสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีได้ รวมถึงการสืบทอดการทำเกษตรจากรุ่นสู่รุ่น

ข้อกำหนดการเป็น Smart Farmer ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 แบบใหญ่ ๆ คือ Smart Farmer และ Smart Farmer Model ดังตารางที่ 6 ส่วนเกษตรกรที่ยังไม่เป็น Smart Farmer จะอยู่ในกลุ่มของ Developing Smart Farmer ทั้งนี้ Smart Farmer ต้นแบบจะมีการถอดบทเรียนจากความสำเร็จโดยแบ่งเป็น 4 ประเด็นหลักดังนี้ (1) กระบวนการตั้งแต่เตรียมการ การเลือกปัจจัยนำเข้า วิธีการ ขั้นตอนที่สำคัญในกระบวนการผลิต (2) ผลสำเร็จและวิธีการที่ทำให้ประสบความสำเร็จ (3) ปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ เช่นเครือข่าย ทุน ทรัพยากร (4) ปัญหาที่พบและวิธีการแก้ไข อย่างไรก็ตามนโยบาย Smart Farmer ยังดำเนินการต่อเนื่องมาถึงปี พ.ศ. 2561 โดยสามารถกล่าวได้ว่าทิศทางของ Smart Farmer คือการพัฒนาเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการทางการเกษตร (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2561)

2.3 สถานการณ์ภาพรวมสังคมสูงวัยในประเทศไทย

จำนวนประชากรผู้สูงอายุและขนาดของครอบครัวในประเทศไทย

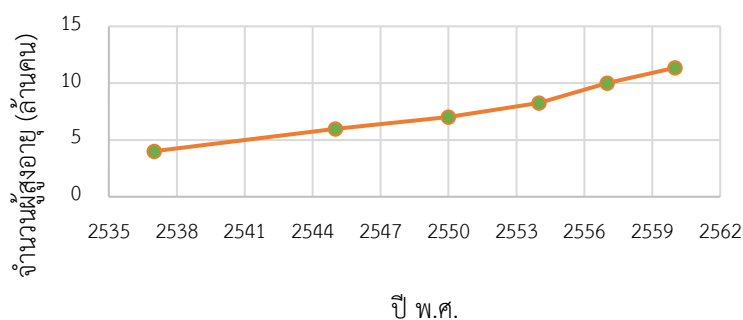
ประชากรสูงอายุในประเทศไทยมีสัดส่วนเกินร้อยละ 10 จากประชากรทั้งหมดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 นั้นหมายถึง ประเทศไทยได้เข้าสู่ “สังคมสูงวัย” (Aged Society) ซึ่งในปี พ.ศ. 2564 จำนวนประชากรผู้สูงอายุของไทยจะมีสัดส่วนร้อยละ 20 จากประชากรทั้งหมด นั้นแสดงให้เห็นว่าประเทศ

ไทยจะเข้าสู่ “สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์” (Complete Aged Society) และในปี พ.ศ. 2574 จำนวนประชากรสูงวัยในประเทศไทยมีสัดส่วนร้อยละ 28 จากประชากรทั้งหมด โดยกล่าวได้ว่าประเทศไทยจะเข้าสู่ “สังคมสูงวัยระดับสุดยอด” (Super Aged Society) (Thailand Creative & Design Center, 2557)

ประเทศไทยได้กำหนดนิยามของผู้สูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 มาตรา 3 คือ ผู้ที่มีอายุตามปฏิทิน 60 ปีขึ้นไปและต้องมีสัญชาติไทย สอดคล้องกับองค์การสหประชาชาติ (United Nations) ได้ให้นิยามของผู้สูงอายุ คือผู้ที่มีอายุตามปฏิทิน 60 ปีขึ้นไป ถ้าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วจะกำหนดให้ผู้สูงอายุคือ ผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป (รศรินทร์ เกรย์, 2556) ซึ่งการที่ประชากรมีอายุ 60 ปีจะเข้าสู่วัยเกษียณตามพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2494 มาตรา 19 ที่ให้บุคคลพ้นจากการเป็นราชการเมื่อมีอายุ 60 ปี (อัครวินท์ ศาสนพิทักษ์, 2559) ส่วนในภาคเอกชนจะมีอายุเกษียณอยู่ที่ 55 ปีหรือมากกว่านั้นตามนโยบายของบริษัท (สรารุจ ไพฑูรย์พงษ์, 2561)

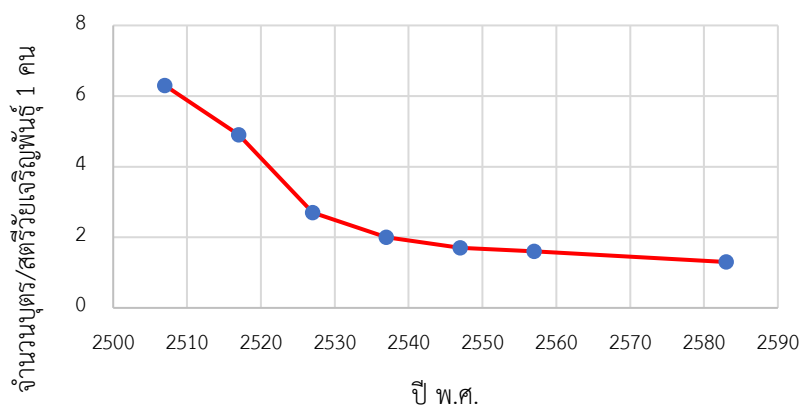
จากแผนภูมิที่ 2.1 ทำให้เห็นว่าปริมาณประชากรผู้สูงอายุมีการเพิ่มขึ้นมาโดยตลอดและในปี พ.ศ. 2560 ประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุมากถึง 11.35 ล้านคน ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับแผนภูมิที่ 2.2 แสดงให้เห็นถึงอัตราการให้กำเนิดบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์จะพบว่าลักษณะของแผนภูมิมีลักษณะที่สวนทางกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในอดีตประเทศไทยเป็นประเทศที่มีครอบครัวขนาดใหญ่ เพื่อตอบสนองต่อบริบทเศรษฐกิจและสังคมที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม ได้ใช้แรงงานจากครอบครัวและเพื่อนบ้านเป็นหลัก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 จำนวนบุตรของหญิงวัยเจริญพันธุ์เฉลี่ยอยู่ที่ 6.3 คน ซึ่งมีขนาดลดลงอย่างต่อเนื่องโดยในปี พ.ศ. 2558 มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 1.6 คน (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ, 2558) สอดคล้องกับการสำรวจสำมะโนประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าขนาดครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 3.1 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2553) ซึ่งให้เห็นว่าครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และ ลูก นอกจากนี้ยังพบว่าครอบครัวของประเทศไทยมีขนาดที่เล็กลงแล้วยังเป็นครอบครัวที่มีแต่ผู้สูงอายุโดยไม่มีบุตรหลานอยู่ด้วยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในชนบท (ศุภชัย ปิติกุลตั้ง, 2556) ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของแรงงานในครัวเรือนที่ลดลง

แผนภูมิที่ 2.1 จำนวนผู้สูงอายุของประเทศไทย (ล้านคน)

ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560

แผนภูมิที่ 2.2 อัตราการให้กำเนิดบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์ (คน)

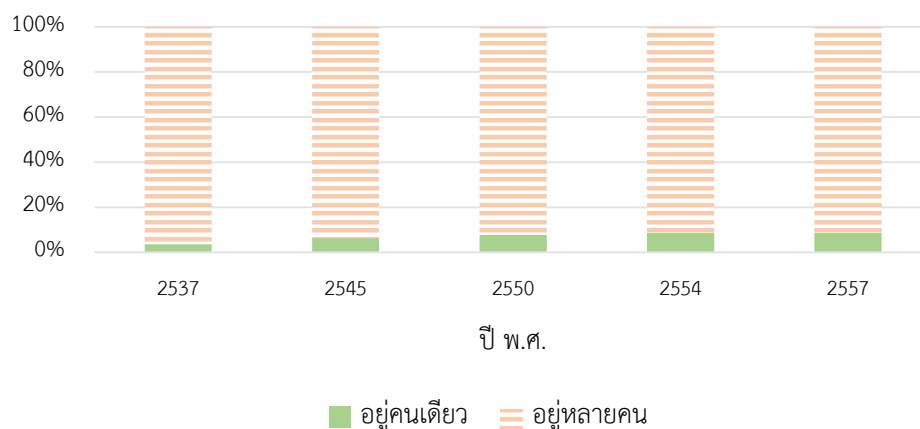
ที่มา United Nations Population Fund, 2558

ดังนั้น อ้างอิงจากแผนภูมิที่ 2.1 และ 2.2 จำนวนประชากรผู้สูงอายุและข้อมูลอัตราการให้กำเนิดบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์นี้จะแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้น เมื่อสตรีวัยเจริญพันธุ์ได้ให้กำเนิดบุตรน้อยลงแต่จำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตการที่ผู้สูงอายุต้องอยู่คนเดียวมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังแผนภูมิที่ 2.3 แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในปัจจุบันและอนาคตจะมีสภาพความเป็นอยู่ที่โดดเดี่ยวหรือว่าต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2557) ซึ่งถ้าผู้สูงอายุจะต้องปรับตัวเพื่ออยู่อย่างโดดเดี่ยวมากขึ้น ผู้สูงอายุมีความจำเป็นในการพึ่งพาตนเองในหลายๆ เช่นทางด้านเศรษฐกิจ และด้านสุขภาพ ในด้านเศรษฐกิจผู้สูงอายุจะต้องสามารถทำงานเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

โดยรายงานผู้สูงอายุพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนที่มีความยากจน และได้รับรายได้จากบุตรลดลงจากปี พ.ศ.2550 ที่เคยได้รับคิดเป็นร้อยละ 52 แต่ในปี พ.ศ. 2557 คิดเป็นร้อยละ 37

ทั้งนี้จากรายงานพบว่าผู้สูงอายุวัยต้นในปี พ.ศ. 2557 มีรายได้หลักมาจากการทำงานมากขึ้น (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2557)

แผนภูมิที่ 2.3 ลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ (ร้อยละ)

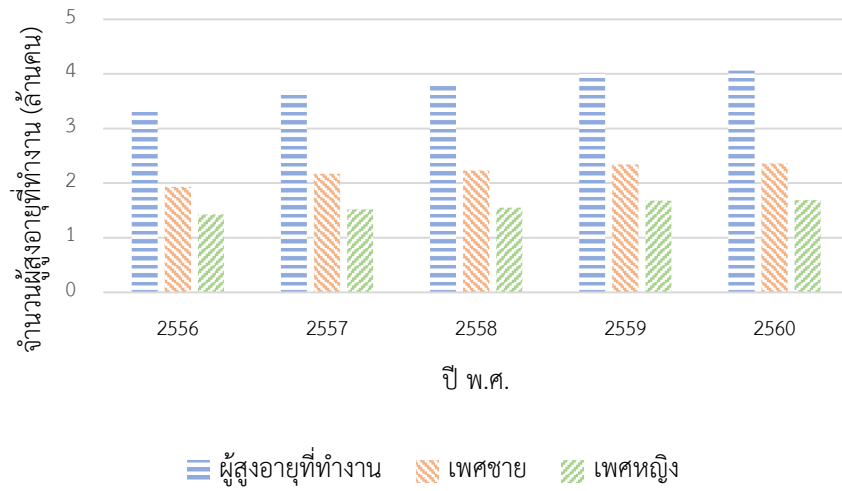

ที่มา กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2557

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม

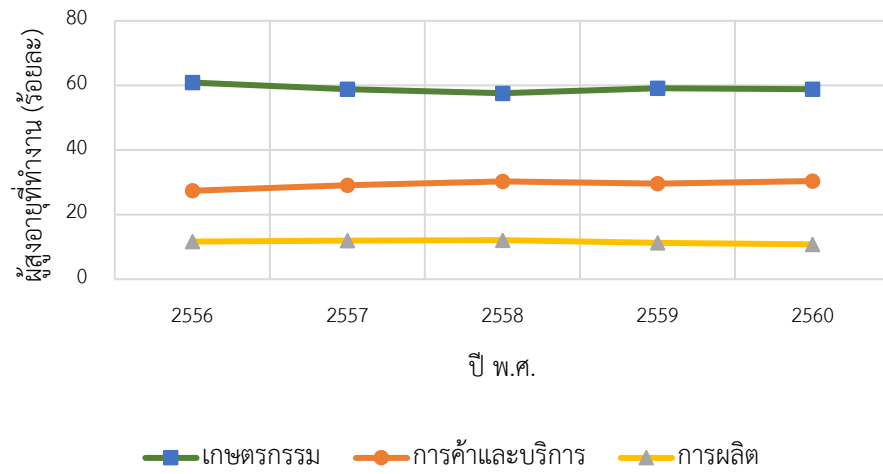
จากจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องและผลกระทบจากโครงสร้างครอบครัวทำให้แนวโน้มการทำงานของผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องดังแผนภูมิที่ 2.4 แสดงให้เห็นถึงจำนวนผู้สูงอายุที่ทำงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 – 2560 ว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องถึง 4 ล้านคน ซึ่งในปัจจุบันรัฐบาลเองได้ออกนโยบายลดภาษีเงินได้ให้กับบริษัทที่จ้างผู้สูงอายุเข้าทำงานถึง 2 เท่าเพื่อส่งเสริมให้ภาคเอกชนรับผู้สูงอายุเข้าทำงานมากขึ้น (กรมสรรพากร, 2560) แต่การทำงานของผู้สูงอายุนั้นส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรมมากกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนผู้สูงอายุที่ทำงานทั้งหมดตามแผนภูมิที่ 2.5 และลักษณะการทำงานที่มากที่สุดของผู้สูงอายุคือ การประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง ดังที่แสดงในแผนภูมิที่ 2.6 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560) เมื่อนำข้อมูลจากแผนภูมิที่ 2.5 และ 2.6 มาประกอบกันสามารถกล่าวได้ว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรรายย่อยที่ไม่จ้างแรงงานประจำ กล่าวคือ เกษตรกรสูงอายุจะไม่นิยมใช้แรงงานประจำในการทำเกษตร แต่จ้างเป็นแต่ละงานไป โดยเมื่อจบงานจึงจ่ายค่าจ้าง ซึ่งไม่มีสัญญาผูกมัดแรงงานในระยะยาว เป็นการจ้างงานช่วงสั้นๆ

แผนภูมิที่ 2.4 จำนวนผู้สูงอายุที่ทำงาน (ล้านคน)

ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560

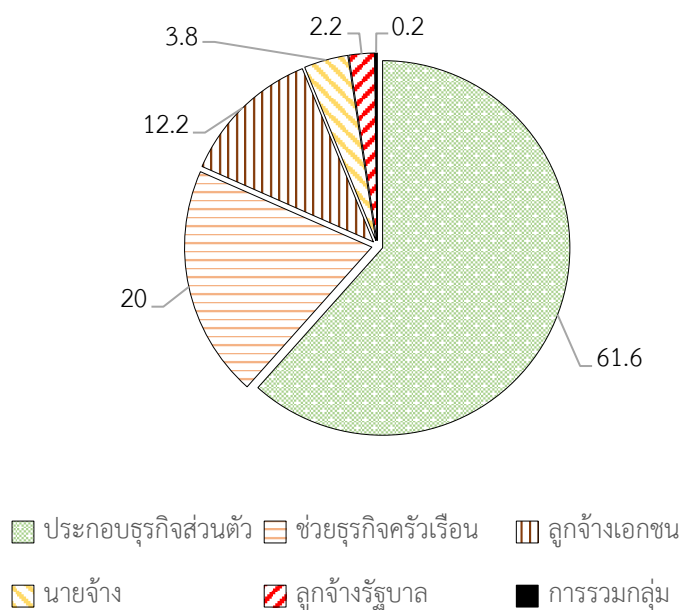
แผนภูมิที่ 2.5 จำนวนร้อยละของผู้สูงอายุที่ทำงาน จำแนกตามประเภทของงาน (ร้อยละ)

ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560

แผนภูมิที่ 2.6 ลักษณะการทำงานของผู้สูงอายุ (ร้อยละ)

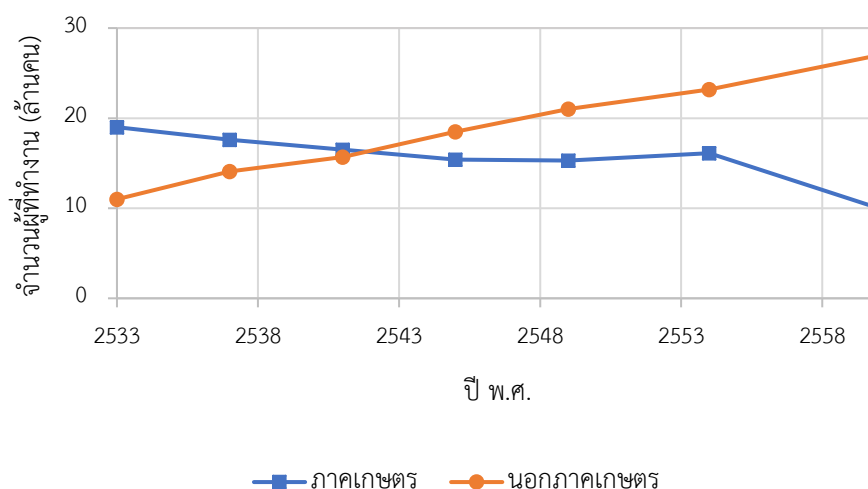

ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560

เกษตรกรสูงอายุกับโครงสร้างแรงงานในภาคเกษตรกรรม

ภาคการเกษตรของประเทศไทยมีแรงงานรวมทั้งหมด 10.69 ล้านคน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561) ซึ่งมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องอ้างอิงจากรายงานทิศทางแรงงานประเทศไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติปี พ.ศ. 2533-2560 พบว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ขนาดของแรงงานภาคเกษตรมีขนาดเล็กลงเรื่อยมา ดังแผนภูมิที่ 2.7 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562b) ขณะนี้เหลือแรงงานในภาคเกษตรเพียง 10 ล้านคน แต่แรงงานนอกภาคการเกษตรมีมากถึง 26.99 ล้านคน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

แผนภูมิที่ 2.7 จำนวนผู้ทำงาน จำแนกตามลักษณะงาน (ล้านคน)

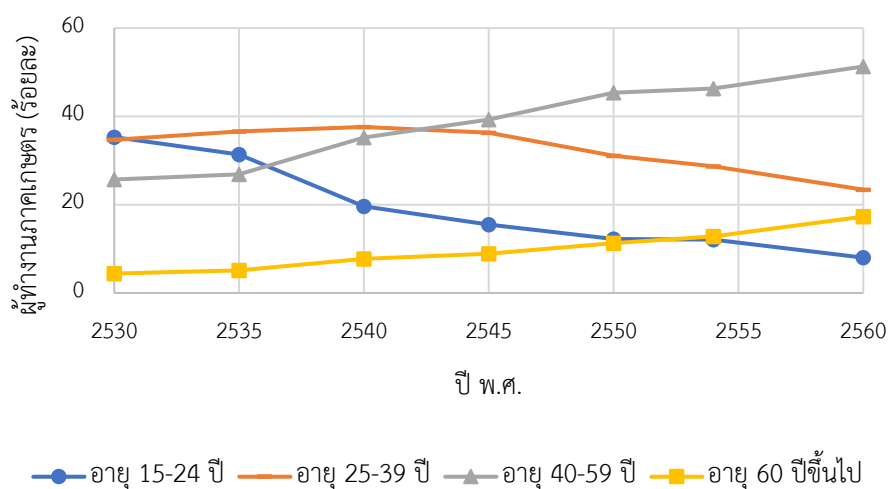

ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554 และสำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560

นอกจากแรงงานภาคเกษตรจะมีขนาดลดลงอย่างต่อเนื่องแล้ว แรงงานที่มีอยู่ยังมีอายุที่เพิ่มมากขึ้นทุกปี และงานในภาคเกษตรยังได้รับความสนใจน้อยลงจากคนรุ่นใหม่อีกด้วย ดังแผนภูมิที่ 2.8 จะเห็นได้ว่าคนอายุ 15-24 ปี และ 25-39 ปีนั้นมีแนวโน้มที่ลดลงแต่ประชากรอายุ 40-59 ปี และ 60 ปีขึ้นไปกลับมีแนวโน้มที่สูงมากขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562b) ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการย้ายถิ่นออกจากพื้นที่เกษตรไปทำงานในภาคบริการและการผลิตของแรงงานหนุ่มสาว แล้วส่งเงินกลับมาให้ที่บ้าน ได้กลายเป็นรายได้หลักของครอบครัวแทนการช่วยงานในภาคการเกษตร (ฉันทิตานนท์ ปินทุภาศ, 2560)

อย่างไรก็ตามภาคเกษตรกรรมประกอบไปด้วยประชากรที่หลากหลายช่วงวัย ดังนั้นการทำความเข้าใจประชากรแต่ละเจเนอเรชัน (Generation) จึงเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เบื้องต้น โดยประชากรกลุ่ม Generation Baby boomer เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2487-2505 มีอายุประมาณ 57-75 ปี เป็นประชากรที่อยู่ในวัยสูงอายุ ลักษณะเฉพาะของคนกลุ่มนี้ คือ การให้ความสำคัญกับครอบครัวสุขภาพเหนือรายได้ และความสุขจากการทำงาน พบว่าการได้รับการสนับสนุนทางครอบครัวเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดคนพึงพอใจในชีวิต ขณะที่ Generation X เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2506-2520 มีอายุประมาณ 42-56 ปี อยู่ในวัยแรงงานจนถึงวัยแรงงานตอนปลายที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ ได้รับความพึงพอใจในชีวิตจากรายได้มากที่สุด เห็นการได้รับการสนับสนุนทางสังคม และความสุขจากการทำงาน และ Generation Y เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2521-2538 มีอายุประมาณ 24-41 ปี อยู่ในวัยแรงงานถือได้ว่าเป็นกำลังหลักของประเทศ มีลักษณะเฉพาะ คือ ความรู้สึกเพียงพอในรายได้ทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตพร้อม ๆ กับการสร้างความสมดุลชีวิตในด้านอื่น ๆ กล่าวคือ การจัดสรรเวลาในการทำงาน ชีวิตส่วนตัว รวมถึงครอบครัว (รศรนิทร์ เกรย์, 2559)

แผนภูมิที่ 2.8 ผู้ทำงานภาคเกษตร จำแนกตามอายุ (ร้อยละ)

ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562

ทั้งนี้ผลที่ตามมาจากการขยายตัวของเกษตรกรสูงอายุส่งผลกับภาคเกษตรกรรมของประเทศไทยทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสัมพันธ์กัน โดยในเชิงเศรษฐกิจการที่เกษตรกรมีอายุที่มากขึ้นส่งผลต่อผลิตภาพการผลิตที่ลดลง รวมถึงการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในเชิงสังคมถ้าผู้นำครอบครัวเกษตรเป็นผู้สูงวัยการตัดสินใจขยายพื้นที่เพาะปลูก และการนำเทคโนโลยีมาใช้อาจไม่ได้รับความสนใจ และมีแนวโน้มที่ลดลง (โสมาตรค์ม์ จันทรัตน์ วิษณุ อรรถวานิช บุญธิดา เสงี่ยมเนตร และจิรัฐ เจนพิงพร, 2562)

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้รวบรวมการศึกษาเกษตรกรรมทางเลือกที่ผ่านมา พบว่าส่วนใหญ่เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับบริบทสังคมภายนอก เช่น ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับห่วงโซ่อุปทานของบริษัทเกษตร เพื่อแสดงให้เห็นปัญหาของเกษตรกร เป็นต้น อย่างไรก็ตามพบว่ามีงานเชิงเชิงรูปแบบเกษตรกรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการศึกษาในด้านการตัดสินใจของบุคคลในการมาเป็นเกษตรกร ซึ่งงานเขียนเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมเกษตรกรรม โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

รูปแบบเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกร

Rigg (2005) ได้ศึกษาการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการกำหนดรูปแบบที่เกิดขึ้นไว้ 6 รูปแบบได้แก่ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต ดังนี้

- 1) Subsistence เกษตรกรรมแบบยังชีพ ผลผลิตจากการเกษตรส่วนใหญ่ใช้ไปในการบริโภคในครัวเรือนและชุมชนเป็นหลักการค้าขายหรือแลกเปลี่ยนผลผลิตจะเกิดขึ้นเมื่อผลผลิตทางการเกษตรเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนแล้ว
- 2) Semi-Subsistence เกษตรกรรมแบบกึ่งยังชีพ เป็นช่วงที่การทำเกษตรเชิงพาณิชย์กำลังก่อตัวขึ้น ในขณะที่การทำเกษตรแบบยังชีพยังคงเป็นกระแสหลักของชาวบ้านในชนบท ผลผลิตทางการเกษตรถูกใช้ในการค้าขายและบริโภคกันเองของทั้งครอบครัวและชุมชน
- 3) Pluriactive (Postpeasant) คนในชุมชนย้ายถิ่นไปทำงานนอภาคเกษตรกรรมมากขึ้น เกิดสถานะการออกจากภาคเกษตรกรรม (De-Agrarianization) ผู้ที่ออกไปทำงานนอภาคเกษตรกรรมส่งเงินมาสนับสนุนครอบครัวในชนบทของตน ทำให้เกิดรายได้ที่มากขึ้นผสมระหว่างภาคเกษตรและนอภาคเกษตร
- 4) Professional เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เกษตรขนาดใหญ่ ใช้เครื่องจักรและสารเคมีอย่างเข้มข้นเพื่อผลิตในปริมาณมาก มีต้นทุนสูง เป็นมิตรกับภาคอุตสาหกรรมแต่ไม่เป็นมิตรกับเกษตรกรรายย่อย
- 5) Pluriactive (Postproductive, Neopeasant) เกษตรกรมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย อาจพบว่าเกษตรกรไม่ได้ทำเกษตรเต็มเวลาอีกต่อไป ทำเกษตรร่วมกับงานนอภาคเกษตร เป็นรูปแบบการใช้ชีวิตประเภทหนึ่งเพื่อแสวงหารายได้ที่มากขึ้น
- 6) Remnant Smallholder ชาวนารายย่อยที่ยังยึดถือวิธีการทำเกษตรแบบดั้งเดิม มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจต่ำ แต่มีความมั่นคงทางอาหารสูง ในสายตาคนภายนอกคนกลุ่มนี้คือเกษตรกรที่ยากจน

บัญชา สมบูรณ์สุข และคณะ (2548) ทำการศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรชาวสวนยาง ในระบบการทำฟาร์มสวนยางพาราขนาดเล็กเพื่อการพัฒนา คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจครัวเรือนในภาคใต้ ประเทศไทย โดยแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการทำสวนยาง 6 รูปแบบ ได้แก่

- 1) ระบบการทำฟาร์มสวนยางเชิงเดี่ยว (R1) (21.1%)
- 2) ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับปลูกพืชแซม (R2) (26.4%)
- 3) ระบบการทำฟาร์มสวนยางที่มีการปลูก ขาว (R3) (33.7%)

- 4) ระบบการทำฟาร์มสวนยางที่ไม่มีผลรวม (R4) (11.1%)
- 5) ระบบการทำฟาร์มสวนยางรวมกับการเลี้ยง สัตว์ (R5) (1.9%)
- 6) ระบบการทำฟาร์มสวนยางรวมกับกิจกรรมการเกษตรผสมผสาน (R6) (5.8%)

จากการศึกษาพบว่ากระบวนการตัดสินใจของเกษตรกรในการปรับตัวภายใต้เงื่อนไขภายใต้เงื่อนไขที่เอื้ออำนวย (suitable condition) และ เงื่อนไขไม่เอื้ออำนวย (unsuitable condition) ดังนี้

ภายใต้เงื่อนไขที่เอื้ออำนวย เกษตรกรมีแนวโน้มการปรับเปลี่ยนระบบการทำสวนยางพารา ไปสู่รูปแบบระบบการทำสวนยางรวมกับไม้ผล และรูปแบบระบบการทำสวนยางพารา รวมกับกิจกรรมเกษตรผสมผสาน (R4)(R6)

ภายใต้เงื่อนไขไม่เอื้ออำนวย เกษตรกรชาวสวนยางยังคงปลูกยางพาราเชิงเดี่ยวอยู่ (R1) โดยเกษตรกรมองว่ามีความเสี่ยงน้อยกว่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองของเกษตรกรว่าการทำสวนยางพาราเป็นเหมือน “พืชออมสิน” และการเป็นเกษตรกรเป็นอาชีพที่มั่นคง แม้จะมีปัญหาจากตลาดและราคาที่ผันผวน ซึ่งหมายถึง

ทั้งนี้เงื่อนไขที่เอื้ออำนวยและไม่เอื้ออำนวย ประกอบไปด้วย องค์ประกอบทางกายภาพ การเกษตร (เครื่องจักรทุ่นแรง แรงงาน) ชีวภาพทางการเกษตร (แหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน) เศรษฐกิจ (เงินทุน ตลาด ราคาผลผลิต) และ นโยบายรัฐ โดยกล่าวได้ว่าหากเงื่อนไขอยู่ในสถานะที่ส่งผลดีกับเกษตรกร เกษตรกรจะนำไปสู่การปรับตัวที่สำเร็จ แต่ถ้าปัจจัยเหล่านี้อยู่ในสถานะที่ส่งผลในตรงข้ามกับความต้องการของเกษตรกร จะไม่นำไปสู่การปรับตัวและเกษตรกรกลับสู่พื้นที่ปลอดภัยเพื่อดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรม

ภัทรพรรณ ทำดี (2561) ได้ทำการศึกษาทางเลือกภายใต้ระบบพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกพืชอินทรีย์ ในจังหวัดนครปฐม โดยผลการศึกษา พบว่าเกษตรกรดำเนินการด้วยทางเลือก 2 แบบดังนี้ แบบที่ 1 เกษตรกรตัดสินใจยุติบทบาทในระบบพันธสัญญาเพื่อออกจากความสัมพันธ์ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ พร้อมกับแสวงหาทางเลือกใหม่ แบบที่ 2 เกษตรกรพยายามปรับตัวและประนีประนอมเพื่อรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าวเอาไว้ ดำเนินการผ่านการต่อรองกับบริษัท เพื่อให้สามารถอยู่รอดในระบบพันธสัญญาต่อไป ทั้งนี้การตัดสินใจทั้ง 2 แบบ ขึ้นอยู่กับการประเมินของเกษตรกร ในด้านฐานทรัพยากรในการผลิต ทั้งของตนเองและกลุ่ม โดยมีข้อเสนอในเชิงการปรับตัวระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เกษตรกรควรได้รับการสนับสนุนด้านทรัพยากรในการผลิตองค์ความรู้ เครือข่าย รวมถึงกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นไปเพื่อการเอื้อประโยชน์ไม่ใช่เพื่อสร้างอุปสรรค

พฤษ์ เถาถวิล (2551) ทำการศึกษาการดำรงอยู่ของสังคมชาวนา โดยศึกษาปัญหาหนี้สินในหมู่บ้านชนเมือง แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการดิ้นรนของเกษตรกรเพื่ออิสระทางการเกษตร ซึ่งได้นำเสนอผ่านความล้มเหลวในการดิ้นรนของเกษตรกร ที่แสวงหาความพอเพียงแต่ไม่สามารถทำได้ แม้ว่าเกษตรกรจะลดต้นทุนทุกวิถีทางแล้ว แต่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ โดยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐที่ไม่ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า แหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ชีวิตในทุกมิติของเกษตรกรและครอบครัวของพวกเขาถูกรอบให้ต้องใช้เงินมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสิ่งส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถดำรงอยู่นอกวงจรตลาด ขณะเดียวกันการอยู่ภายในวงจรก็ไม่สามารถมีชีวิตที่สมฐานะตามต้องการ

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ากระบวนการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมักจะตั้งต้นมาจากการกล่าวถึงกระบวนการออกจากภาคเกษตรกรรม (De-agrarianization) โดยหลักการมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ทุนนิยม งานวิจัยบางชิ้นอาจกล่าวถึงอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ และกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ความสำคัญคือ เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่าภาคเกษตรกรรมที่เปลี่ยนไปเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่สร้างผลกระทบกับเกษตรกรโดยตรง

Hebinck (2018) ได้ศึกษามุมมองภาพใหญ่ในระดับโลกของการเข้า - ออกภาคเกษตรกรรม โดยชี้ให้เห็นว่าผลกระทบโดยตรงที่นำไปสู่การออกจากภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นไปในทิศทางที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ต่าง ๆ กล่าวคือพวกเขาถูกบังคับ ถูกบีบให้ออกจากภาคเกษตรกรรม คือการขายแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งเมื่อมีโอกาสหรือช่องทาง คนเหล่านี้จะกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม จึงเป็นที่มาของกระบวนการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม และการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมักจะถูกโยงกับวิถีการทำเกษตรแบบนิเวศเกษตร (Agroecology) ซึ่งก็คือเกษตรกรรมทางเลือกนั่นเอง ด้วยเหตุผลที่ว่าเกษตรกรกระแสหลักที่มาจากการพัฒนาพร้อมกับทุนนิยมแสดงให้เห็นแล้วว่าไม่สามารถทำให้เกษตรกรรายย่อยดำรงอยู่ได้ในคนทุกกลุ่ม ดังนั้น หนทางจึงถูกชี้นำไปสู่การทำเกษตรทางเลือก ที่เน้นการลดต้นทุนจากปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ และแสดงให้เห็นว่าปลอดภัยมากกว่า

Nelson & Stock (2018) ได้ทำการศึกษาปรากฏการณ์การกลับไปเป็นชาวนาไรชาวนาในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยใช้แนวคิดของ Van Der Ploeg ศึกษากลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่ทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งใช้บางส่วนของแนวคิดมากำหนดเป็นประเด็นอธิบายภาพของเกษตรกร ในส่วนของข้อค้นพบพยายามชี้ให้เห็นว่าการทำเกษตรทางเลือกนั้นมีความสำคัญ ถึงแม้จะยังไม่สามารถเข้ามา

ทดแทนเกษตรกรกระแสหลักได้ แต่การทำเกษตรทางเลือกสามารถช่วยเป็นทางออกให้กับเกษตรกรด้อยอยู่ในภาคเกษตรกรรมผ่านวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก และยังสามารถช่วยฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ทรุดโทรมได้

Mishra และคณะ (2016) ศึกษาการตัดสินใจเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยพบว่าบุคคลมีการให้ความสำคัญในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมแตกต่างกัน 3 แบบด้วยกัน แบบที่ 1 ทำเกษตรเพราะรับช่วงต่อจากครอบครัว แบบที่ 2 ทำธุรกิจเกษตรเพราะอยากมีรายได้เสริม แบบที่ 3 ทำธุรกิจเกษตรเพราะอยากมีรายได้หลัก อย่างไรก็ตามยังพบว่าการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของคนนอกภาคเกษตรมีปัจจัยอายุ และการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมที่ต่างกัน

ปัจจัยอายุ พบว่าการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมอาจไม่เกิดขึ้นในบุคคลที่มีอายุสูงวัย หากบุคคลดังกล่าวมีการทำงานนอกภาคเกษตรกรรมอยู่แล้ว แต่บุคคลที่มีอายุสูงวัยและไม่มีงานนอกภาคเกษตรกรรมจะนำไปสู่โอกาสในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมากขึ้นในรูปแบบการทำเกษตรหลังเกษียณ

ปัจจัยการศึกษา พบว่าบุคคลที่มีการศึกษาเรียนจบมหาวิทยาลัยหากมีงานทำนอกภาคเกษตรกรรมจะไม่ทิ้งงานดังกล่าวเพื่อเปลี่ยนมาเป็นเกษตรกรเต็มตัว แต่อาจทำเกษตรเพื่อเป็นรายได้เสริม และถ้าบุคคลดังกล่าวอยู่ในครอบครัวมีที่ดินเป็นของตนเอง การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมเพื่อกลับไปทำเกษตรให้เป็นแหล่งรายได้หลักนั้นเกิดขึ้นไม่มากนัก ส่วนหนึ่งทำให้ประชากรในภาคเกษตรกรรมมีอายุเพิ่มสูงขึ้น

ทั้งนี้หากบุคคลมีอายุที่มากขึ้นและมีการศึกษาที่สูงสามารถสะสมความมั่งคั่งจากการทำงานนอกภาคเกษตรกรรมจนสามารถซื้อที่ดินได้ บุคคลดังกล่าวจะเข้าสู่การทำเกษตรในเชิงการทำเกษตรหลังเกษียณ ร่วมกับใช้พื้นที่ดังกล่าวให้เป็นสถานที่พักผ่อน ร่วมกับแหล่งสร้างรายได้เสริมในช่วงเวลาเกษียณ

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยงานวิจัยที่ผ่านมาในเชิงของรูปแบบเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกร พบว่างานวิจัยรูปแบบเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นการศึกษาภาพใหญ่ของสังคมเกษตรกรรม รวมถึงการศึกษาปัญหาของเกษตรกร ที่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิต ซึ่งสะท้อนมุมมองของเกษตรกรว่าเป็นผู้ถูกกระทำ ในขณะที่การศึกษาการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมได้มีการศึกษาในภาพใหญ่ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องและในลักษณะปัจเจกบุคคล ซึ่งได้นำเสนอปรากฏการณ์การกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนา อย่างไรก็ตามการศึกษาในบริบทภาคเกษตรกรรมของไทยยังไม่พบการพูดถึงประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจนมากนัก โดยเฉพาะการปรับตัวของเกษตรกรไปสู่การผลิตแบบเกษตรกรรมทางเลือก ในบริบทสังคมสูงวัย

2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้พัฒนากรอบแนวคิดจากบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมโดยแบ่งเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม แสดงให้เห็นถึงบทบาทของแต่ละภาคส่วนว่าทำหน้าที่สนับสนุนและส่งเสริมการทำเกษตร รวมถึงมีบทบาทการสนับสนุนเชิงโครงสร้างในระดับประเทศอย่างไร

ขณะเดียวกันการได้รับอิทธิพลจากระบบอาหารที่มาจากการพัฒนาธุรกิจเกษตร โดยระบบอาหารแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ ส่วนที่หนึ่งประกอบด้วยการผลิตซ้ำของทุนที่แสดงให้เห็นถึงการทำเกษตรเชิงอุตสาหกรรม เป็นการผลิตที่เพิ่มการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายนอก ผ่านเครือข่ายภาคเอกชน ซึ่งเน้นการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก มีความสัมพันธ์เชิงมูลค่าแลกเปลี่ยน (Exchange Value) ส่วนที่สอง คือ การผลิตซ้ำของสังคมแสดงให้เห็นทิศทางการพัฒนาภาคเกษตรกรรมในเชิงเกษตรกรรมทางเลือก มีแนวทางการผลิตที่ลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก เพิ่มการพึ่งพิงปัจจัยภายใน ปฏิบัติการผ่านเครือข่ายของภาคประชาสังคมและเครือข่ายของเกษตรกร ให้มีความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงมูลค่าใช้งาน (Use Value) ผลผลิตจึงมีความแตกต่างหลากหลายมากกว่าพืชหรือสัตว์เศรษฐกิจ

ในส่วนที่สาม คือ อิทธิพลของสังคมสูงวัยในภาคเกษตรกรรมได้แบ่งประชากรออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ประชากร Gen-B Gen-X และ Gen-Y โดยประชากร Gen-B Gen-X มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในภาคเกษตรกรรม ขณะที่ประชากร Gen-Y มีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง และไม่นิยมงานในภาคเกษตรกรรม ดังนั้น ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุในภาคเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น จะนำไปสู่สถานการณ์การขาดแคลนแรงงานและผลิตภาพที่ลดลงในภาคเกษตร รวมถึงการเรียนรู้เทคโนโลยีที่ลดลง

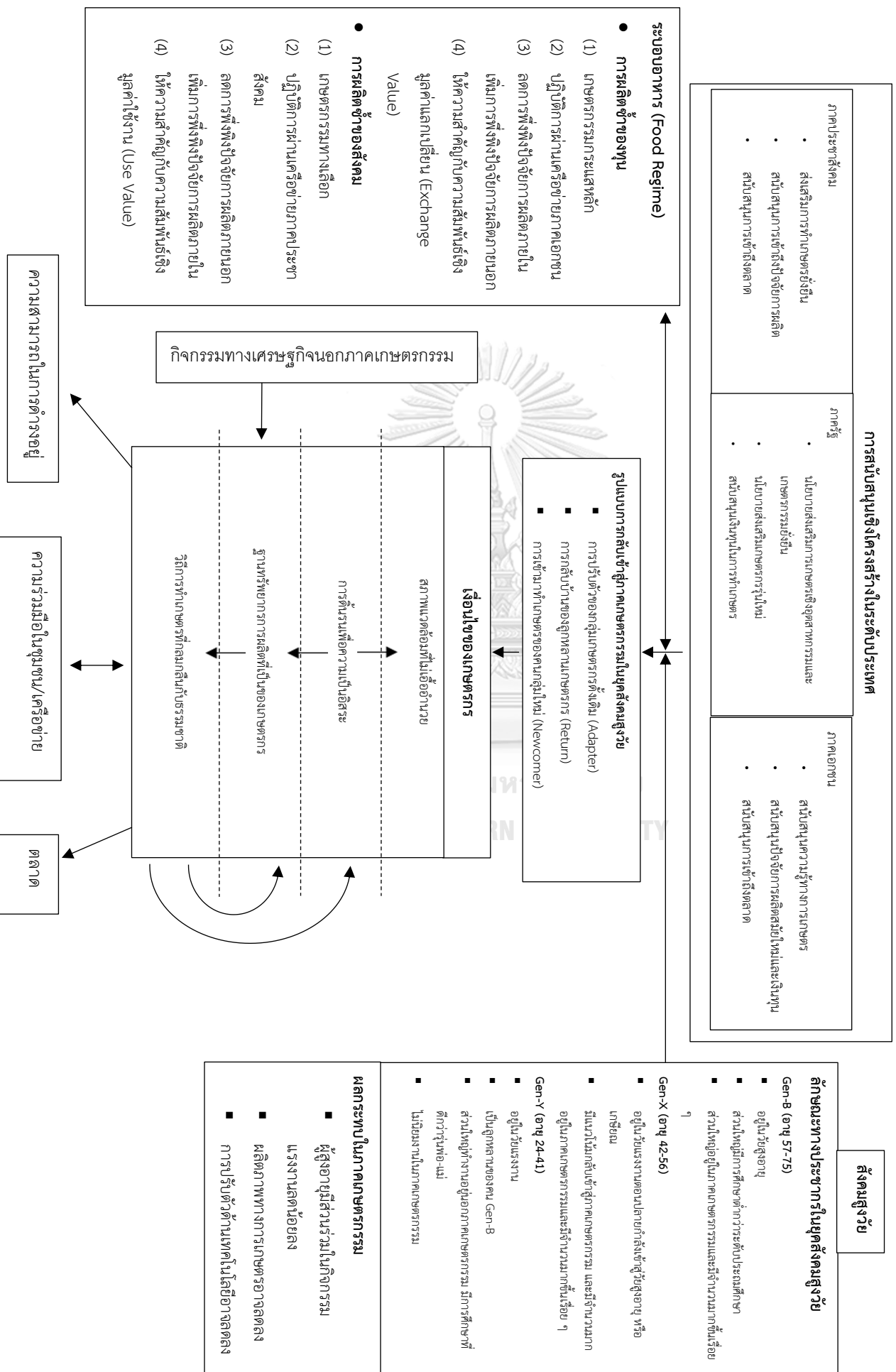
จากอิทธิพลทั้ง 3 ส่วนส่งผลให้ผู้ที่กลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมี 3 รูปแบบ ประกอบไปด้วย (1) การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในรูปแบบการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรดั้งเดิม (Adapter) (2) การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในรูปแบบการกลับบ้านของลูกหลานเกษตรกร (Return) และ (3) การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของคนกลุ่มใหม่ (Newcomer) และนำไปสู่กระบวนการในการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม โดยใช้แนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนา ที่ได้แสดงผ่านเงื่อนไขเกษตรกรที่มีวิถีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือกต้องประสบ โดยเริ่มจากการดิ้นรนเพื่อความเป็นอิสระ ซึ่งจะทำให้เกษตรกรเรียนรู้ที่จะอยู่รอดโดยมีทรัพยากรในการผลิตที่จำกัด ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างฐานทรัพยากรการผลิตของตนเอง (ปัจจัยการผลิตภายใน) จึงเกิดเป็นวิถีการทำเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามอาจพบว่าเกษตรกรจะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายเพื่อดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรมต่อไป

กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี กระบวนการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาประวัติชีวิต (Life History) เพื่อศึกษาเส้นทางชีวิตของคนแต่ละกลุ่มในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม โดยใช้วิธีเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) อาศัยปัจจัยด้านอายุที่แบ่งเกษตรกรออกเป็นคน 3 รุ่น ประกอบไปด้วย 1) กลุ่มเกษตรกร Generation Baby Boomer 2) กลุ่มเกษตรกร Generation-X 3) กลุ่มเกษตรกร Generation-Y โดยทั้ง 3 กลุ่ม เป็นเกษตรกรที่มีวิธีการทำเกษตรเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมปลอดภัย/ทางเลือก ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัยมีดังต่อไปนี้

3.1 การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเกษตรกรที่กลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

จากการเก็บข้อมูลในช่วง เดือนมิถุนายน – ธันวาคม 2562 ได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายไปทั้งสิ้น จำนวน 9 ราย การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้ที่จะถูกคัดเลือกเป็นกรณีศึกษา เพื่อให้ได้กลุ่มเป้าหมายที่สามารถตอบโจทย์วิจัยในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม จำนวนกลุ่มละ 3 คน ซึ่งในแต่ละกลุ่มมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

1. กลุ่มเกษตรกร Generation Baby Boomer
  - 1.1. ในอดีตเคยประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมมาก่อน
  - 1.2. ปัจจุบันมีรายได้มาจากภาคเกษตรกรรม หรืออาจไม่มีในกรณีที่ทำเป็นงานอดิเรก
  - 1.3. เกิดในช่วง พ.ศ. 2487-2505 หรือมีอายุตั้งแต่ 57-75 ปีในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (2562-2563)
  - 1.4. ทำเกษตรกรรมมาไม่น้อยกว่า 3 ปี
  - 1.5. ปัจจุบันมีวิธีการเพาะปลูกแบบเกษตรกรรมทางเลือก/ปลอดภัย
  - 1.6. ยินดีเข้าร่วมการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต
  - 1.7. ยินดีเปิดพื้นที่ทางการเกษตรให้เยี่ยมชม
2. กลุ่มเกษตรกร Generation-X
  - 2.1. ในอดีตเคยประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมมาก่อน
  - 2.2. ปัจจุบันมีรายได้มาจากภาคเกษตรกรรม

- 2.3. เกิดในช่วง พ.ศ. 2506-2520 หรือมีอายุตั้งแต่ 42-56 ปี ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (2562-2563)
- 2.4. ทำเกษตรกรรมมาไม่น้อยกว่า 3 ปี
- 2.5. ปัจจุบันมีวิธีการเพาะปลูกแบบเกษตรกรรมทางเลือก/ปลอดภัย
- 2.6. ยินดีเข้าร่วมการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต
- 2.7. ยินดีเปิดพื้นที่ทางการเกษตรให้เยี่ยมชม
3. กลุ่มเกษตรกร Generation-Y
  - 3.1. ในอดีตเคยประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมมาก่อน
  - 3.2. ปัจจุบันมีรายได้มาจากภาคเกษตรกรรม
  - 3.3. เกิดในช่วง พ.ศ. 2521-2538 หรือมีอายุตั้งแต่ 24-41 ปี ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (2562-2563)
  - 3.4. ทำเกษตรกรรมมาไม่น้อยกว่า 3 ปี
  - 3.5. ปัจจุบันมีวิธีการเพาะปลูกแบบเกษตรกรรมทางเลือก/ปลอดภัย
  - 3.6. ยินดีเข้าร่วมการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต
  - 3.7. ยินดีเปิดพื้นที่ทางการเกษตรให้เยี่ยมชม

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ และจะขอความยินยอมในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายผ่านทางกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 ได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 3 ราย ซึ่งเกี่ยวข้องในงานส่งเสริมการเกษตรกรรมทางเลือก จากมูลนิธิชีวิตไท (Local Act) มูลนิธิชีววิถี (BioThai) และมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน มีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มเกษตรกรดังนี้

- (1) เป้าหมายของกลุ่ม (เกษตรกรรมเชิงนิเวศ)
- (2) ระยะเวลาในการดำเนินงานของกลุ่ม ไม่ต่ำกว่า 3 ปี

รายละเอียดวิธีการติดต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้โดยผ่านกลุ่มเครือข่ายเกษตรกร หรือผ่านผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ทำงานในด้านเกษตรกรรมเชิงนิเวศที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยผู้วิจัยจะเป็นคนติดต่อทางโทรศัพท์เพื่อนัดหมายวันเวลาเพื่อขอเข้าพบ ทั้งนี้การติดต่อทางโทรศัพท์ถ้ากลุ่มเป้าหมายไม่ได้เป็นผู้ที่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวอยู่ในสื่อต่าง ๆ ผู้วิจัยจะทำการขอความยินยอมจาก

แหล่งที่มาของข้อมูลในการเข้าถึงข้อมูลสำหรับติดต่อกรณีศึกษาเหล่านั้นก่อน จากนั้นจึงจะขออนุญาตจากเจ้าของเบอร์โทรศัพท์ก่อนที่จะทำการติดต่อผ่านทางโทรศัพท์เสมอ

3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเอกสาร

ขั้นตอนนี้ได้มีการเตรียมความรู้ด้านเนื้อหางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและแนวคิดที่จะใช้ในงานวิจัยเพื่อนำไปสู่การสร้างแนวคำถาม โดยผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องทางประชากรของผู้สูงอายุและเกษตรกรของประเทศไทยเพื่อให้เห็นภาพรวมและสามารถนำมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันได้นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงชนบทของประเทศไทยเพิ่มเติมเพื่อให้เห็นภาพสังคมที่มีการทำเกษตรชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด Re-agrarianization และ Re-peasantization เป็นหลักในการวิเคราะห์

การศึกษาประวัติชีวิต (Life History)

งานวิจัยชิ้นนี้ได้เลือกใช้การศึกษาด้วยวิธีการศึกษาประวัติชีวิต (Life History) การศึกษาประวัติชีวิตนั้นทำเพื่อศึกษาเรื่องราวช่วงชีวิตตั้งแต่ในวัยเด็กจนถึงปัจจุบันของกลุ่มเป้าหมาย ด้วยวิธีการศึกษานี้สามารถสะท้อนโลกทัศน์ จินตภาพ ความหมายของกลุ่มเป้าหมายออกมาได้ นอกจากนี้ยังสามารถศึกษาเส้นทางชีวิตและสามารถนำไปใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบได้ อย่างที่การศึกษาพลวัตความยากจนของ ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแบบการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต (Life History Interview) ที่ได้นำเสนอข้อมูลแบบ Timeline ชีวิตของกรณีศึกษา วิธีการนี้จะทำให้ผู้วิจัยเห็นการเปลี่ยนแปลงของกรณีศึกษาอย่างชัดเจนและสามารถนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ (Davis & Baulch, 2011)

การศึกษาประวัติชีวิตของกรณีศึกษางานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยจะเตรียมแนวคำถามสัมภาษณ์ (Interview Guides) ไว้ล่วงหน้าซึ่งแนวคำถามที่เตรียมไว้จะเป็นแนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตและวัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้ และใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (Individual In-Dept Interview) โดยผู้วิจัยได้พัฒนาประเด็นแนวคำถามมาจากการทบทวนวรรณกรรม บทความที่เกี่ยวข้องกับการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม และบทสัมภาษณ์เกษตรกรรุ่นใหม่เป็นต้น

การศึกษาประวัติชีวิตกับกรณีศึกษาทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบไปด้วย กลุ่มที่พึ่งพารายได้จากการทำเกษตรทั้งหมด กลุ่มที่พึ่งพารายได้จากการทำเกษตรบางส่วน กลุ่มที่ทำเกษตรแต่ไม่ได้พึ่งพารายได้จากการทำเกษตร ซึ่งจะมีการขออนุญาตในการใช้เครื่องบันทึกเสียงในการบันทึกข้อมูล และจะทำลายข้อมูลเหล่านั้นเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย

ตารางที่ 2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

กลุ่มเป้าหมาย ในการวิจัย	สถานที่	เครื่องมือที่ใช้ ในการวิจัย	จำนวน ครั้ง	ระยะเวลา	ผู้รวบรวม ข้อมูล
1) กลุ่มที่พึงพารายได้ จากการทำเกษตร ทั้งหมด 2) กลุ่มที่พึงพารายได้ จากการทำเกษตร บางส่วน 3) กลุ่มที่ทำเกษตรแต่ ไม่ได้พึ่งพารายได้จาก การทำเกษตร	บ้าน/พื้นที่ทาง เกษตรกรรม ของผู้ให้ข้อมูล	แบบ สัมภาษณ์ ประวัติชีวิต	1-2 ครั้ง	ครั้งที่ 1 ใช้เวลา 1- 1.30 ชั่วโมง / การ สัมภาษณ์ ครั้งที่ 2 ใช้เวลาไม่ เกิน 30 นาที / การสัมภาษณ์ **หากมีประเด็นใน การสัมภาษณ์ เพิ่มเติมจะทำการ สัมภาษณ์ทาง โทรศัพท์**	ผู้วิจัย

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

การสังเกตที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้เลือกใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยในระหว่างของการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาประวัติชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยจะเข้าไปสังเกตและร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางเกษตรกรรม ประกอบด้วย วิถีชีวิตในการทำเกษตร กระบวนการเพาะปลูก การขุดกรรม กับกรณีศึกษาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม โดยกระบวนการนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมใช้เพื่อรวบรวมข้อมูลในการสร้างสมมุติฐานตามประเด็นภายใต้กรอบแนวคิดของศึกษาและมองหาประเด็นที่อยู่นอกเหนือกรอบแนวคิดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อนำไปสู่การสัมภาษณ์เพิ่มเติม โดยสามารถใช้รวบรวมข้อมูลตั้งแต่ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด Re-Agrarianization ตามกรอบแนวคิด

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างแบบสัมภาษณ์ประวัติชีวิต

แบบสัมภาษณ์ ประวัติชีวิตใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ประวัติชีวิตจากกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งพัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องประกอบไปด้วย ปรากฏการณ์การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อศึกษาให้เห็นโครงสร้างของปรากฏการณ์ว่ามีโครงสร้างอย่างไร ขณะเดียวกันได้นำปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมาใช้พัฒนาแบบสัมภาษณ์ร่วมด้วย ซึ่งช่วยทำให้เห็นถึงการทำงานของโครงสร้างในปรากฏการณ์ที่ศึกษา เมื่อนำมาใช้เป็นแบบสัมภาษณ์ประวัติชีวิตจะทำให้เห็นเส้นทางชีวิตของคนเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในโครงสร้างทางสังคมที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกัน ทั้งนี้อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังได้ขอความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่านเพื่อนำความเห็นของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงในแบบสัมภาษณ์

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพสามารถแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอน คือ การเตรียมข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล การให้รหัสข้อมูล การวิเคราะห์และการตีความให้ความหมายข้อมูล สุดท้ายคือการสร้างข้อสรุปข้อมูลซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (พินิจ ลาภานานนท์, 2560)

1 การเตรียมข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้นำบันทึกสนาม (Field Note) มาใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลในบันทึกสนามจัดหมวดหมู่ให้พร้อมที่จะเชื่อมโยงข้อมูล ซึ่งจะแบ่งหมวดหมู่ของข้อมูลภายในแฟ้มข้อมูลที่ประกอบด้วย แฟ้มข้อมูลทั่วไป แฟ้มการวิเคราะห์เบื้องต้น และแฟ้มงานสนาม ในส่วนของการตรวจสอบข้อมูลจะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยจะตรวจสอบจากการเก็บข้อมูลประเด็นเดียวกันในช่วงเวลาที่ต่างกัน สถานที่ที่ต่างกัน พุทธิให้ข้อมูลที่ต่างกัน เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่รับมาใหม่จะแตกต่างกันหรือไม่

2 การให้รหัสข้อมูล ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะใช้ป้ายชื่อที่มีรหัสเป็นคำสำคัญ (Keywords) ติดไว้เพื่อแทนประเด็นที่จะทำการวิเคราะห์ โดยมีจุดมุ่งหมายในการจำแนกหมวดหมู่ เพื่อความรวดเร็วในการค้นหาและทำความเข้าใจประเด็นที่มีความสัมพันธ์กัน

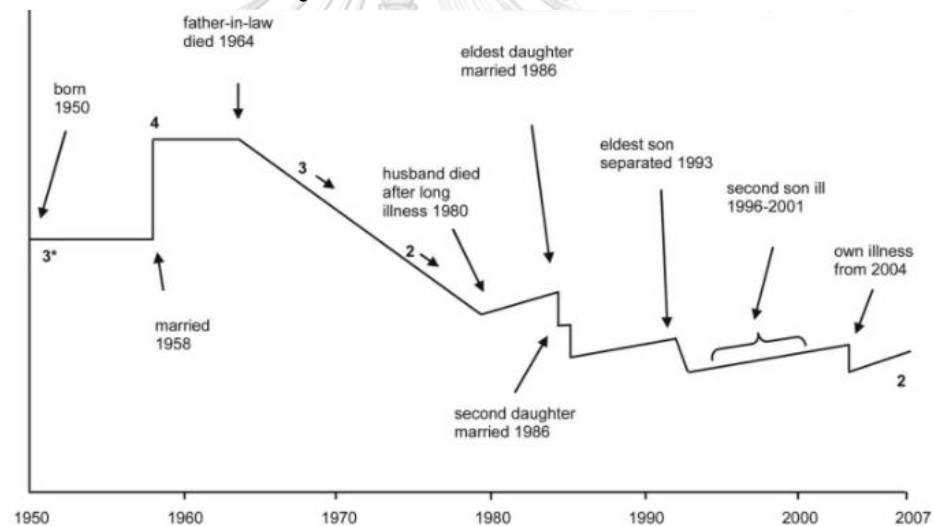
3 การวิเคราะห์และตีความให้ความหมายข้อมูล หลังจากที่ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มข้อมูลอย่างเป็นระบบและให้รหัสข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จึงนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลแบบแผนพฤติกรรม (Pattern-Matching) โดยข้อมูลเหล่านี้จะเกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันถึงแม้ข้อมูลจะมาจากบุคคลที่ต่างกัน ต่อมาคือการให้คำอธิบาย (Explanation-Building) ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยพยายามทำความเข้าใจและอธิบายว่าแบบแผนที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร

4 การสร้างข้อสรุป หลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยจะนำแบบแผนและความสัมพันธ์ของประเด็นต่าง ๆ มาเขียนเป็นข้อสรุปตามหลักความเป็นเหตุและผล

3.5 การนำเสนอข้อมูล

ในขั้นตอนการนำเสนอข้อมูลนั้นผู้วิจัยจะทำการนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนพรรณนาประวัติชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย ประกอบกับการสร้าง Timeline ประวัติชีวิตของกรณีศึกษา (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) ซึ่งทำการแบ่งเป็นช่วงวัยมุ่งเน้นการทำเสนอรายละเอียดเหตุการณ์ที่สำคัญชีวิตกรณีศึกษา ความรู้สึก ทศนคติรวมถึงบริบทที่อยู่รอบตัวของกรณีศึกษาเพื่อนำไปสู่การศึกษาเปรียบเทียบภายใต้ประเด็น การเข้าถึงทรัพยากร การจัดการความรู้ การเข้าถึงอำนาจรัฐ รูปแบบการดำเนินชีวิต (lifestyle)

ภาพที่ 3.4 ตัวอย่างการนำเสนอข้อมูลแบบ Life History

ที่มา: Peter Davis และ Bob Baulch, 2011

บทที่ 4

การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรกรรมทางเลือก

กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรทั้ง 9 ท่าน ในบทนี้จะแสดงให้เห็นประวัติชีวิตของเกษตรกร ประกอบไปด้วย เกษตรกร Gen-Y, Gen-X และ Gen-Baby Boomer ดังนี้

กลุ่มเกษตรกร Gen-Y	กลุ่มเกษตรกร Gen-X	กลุ่มเกษตรกร Gen-Baby Boomer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ พี่สุตารัตน์ อายุ 39 ปี ▪ พี่ชินพัฒน์ อายุ 32 ปี ▪ พี่ต้นน้ำ อายุ 36 ปี 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พี่สอง อายุ 47 ปี ▪ พี่รอม อายุ 56 ปี ▪ พี่เก่ง อายุ 47 ปี 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พี่อาด อายุ 60 ปี ▪ พี่ขวัญ อายุ 60 ปี ▪ พี่อ้วน อายุ 63 ปี

4.1 การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 ช่วงวัย ประกอบไปด้วย Generation Y, X และ Baby Boomer โดยพบว่าแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของเกษตรกรดั้งเดิมที่ปรับตัว (Adapter) เป็นกลุ่มที่ไม่เคยออกจากภาคเกษตรกรรม อยู่ในภาคเกษตรกรรมตั้งแต่เกิด โดยประกอบไปด้วยเกษตรกร Gen-X 1 ราย และ Gen-Baby Boomer 1 ราย

2) การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกร (Return) เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับภาคเกษตรกรรมในเชิงความสัมพันธ์ของบุคคลกับผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรในครอบครัวและประสบการณ์ที่ได้มีส่วนร่วมในอดีต ซึ่งออกจากภาคเกษตรกรรมไปด้วยเหตุผลด้าน การศึกษา การทำงาน โดยประกอบไปด้วย เกษตรกร Gen-Baby Boomer 2 ราย เกษตรกร Gen-X 2 ราย และ เกษตรกร Gen-Y 3 ราย

ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลแสดงให้เห็นถึงการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของกลุ่มเป้าหมายที่มาจากกลุ่มลูกหลานเกษตรกรมีความแตกต่างกันอยู่ 2 ลักษณะ ประกอบด้วย ครอบครัวที่ทำเกษตรเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก และครอบครัวที่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก

ประตูลู่ภาคเกษตรกรรมของเกษตรกรดั้งเดิม

กรณีศึกษาในประเด็นการเข้าสู่ภาคเกษตรของกลุ่มเกษตรกรดั้งเดิมที่ปรับตัว เกษตรกรเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรมผ่านช่วงอายุที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมอยู่ในรูปแบบของความจำเป็น จากปัจจัยทางเศรษฐกิจของครอบครัว เช่นการเข้ามาทำเกษตรในช่วงที่ผู้นำครอบครัวมีวัยสูงอายุไม่สามารถทำเกษตรได้เหมือนในอดีต หรือมาจากการที่ผู้นำครอบครัวเสียชีวิต เป็นเหตุให้ผู้เป็นบุตรต้องออกจากการศึกษาและมาสืบทอดการทำเกษตรกลายเป็นหัวหน้าครอบครัวคนใหม่ อย่างไรก็ตามผู้เป็นบุตรอาจเข้าสู่ภาคการเกษตรด้วยความสมัครใจ ที่มาจากความชอบส่วนบุคคลในการได้เป็นเกษตรกร

เกษตรกรเหล่านี้มีวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรเคมีในช่วงต้นทางการเป็นเกษตรกร ปัจจัยที่สำคัญส่วนหนึ่งมาจากการส่งเสริมการเกษตรของรัฐบาล ซึ่งเป็นช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) และ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยนโยบายการเกษตรของภาครัฐในขณะนั้นเป็นการพัฒนาเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ และได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ตามลำดับ

“ช่วงที่พ่อเสียชีวิตตอนนั้นปี พ.ศ. 2524 ช่วงนั้นเป็นช่วงที่ลำบากมาก ผมกลายเป็นหัวหน้าครอบครัว ไม่ได้เรียนต่อและกลายเป็นเสาหลักของบ้าน ดูแลน้อง ๆ ดูแลแม่ การทำงานไม่ได้ทำให้ผมและครอบครัวร่ำรวย พอได้เงินมาก็ต้องเอาไปใช้หนี้ที่กู้ไว้ ส่วนใหญ่จะเป็นค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าเมล็ดพันธุ์ แล้วก็แรงงานด้วย แต่ผมไม่เคยอดนะ มีข้าวกินตลอด” (พร้อม เกษตรกรดั้งเดิม Gen-X ชาวนาในวิถีเกษตรกรรมปลอดภัย)

“เกิดมาในครอบครัวชาวนา และไม่เคยออกจากภาคเกษตรกรรม มีเว้นช่วงตอนไปเกณฑ์ทหาร ปลดประจำการเมื่อ พ.ศ. 2526 นับจากนั้นก็ทำเกษตรมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งมาจากความชอบประกอบกับเป็นช่วงที่ต้องรับผิดชอบดูแลครอบครัวอย่างจริงจัง พ่อแก่แล้วทำไม่ไหว การทำเกษตรทำให้เรามีรายได้ มีกินมีใช้ แต่ก็สามารถสร้างหนี้สินได้เช่นกัน ในช่วงที่เป็นหนี้ก็มาจากการซื้อปุ๋ยซื้อยามาลงที่นา แต่พอถึงเวลาขายราคาตกต่ำ ทำให้เราขาดทุนไปเรื่อย ๆ จนติดหนี้เป็นล้าน” (พร้อม เกษตรกรดั้งเดิม Gen-Baby Boomer ชาวนาในวิถีเกษตรกรรมปลอดภัยและเกษตรกรเลี้ยงแพะอินทรีย์)

โดยแสดงให้เห็นว่าทางเลือกของการเป็นเกษตรกรในขณะนั้นไม่ได้มีทางเลือกมากนักดังนั้น การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมจึงผูกติดอยู่กับการตัดสินใจของครอบครัว โดยมีปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มาจากการทำงานเป็นตัวตั้ง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงมุมมองของเกษตรกรต่อการทำเกษตรเคมีในขณะนั้นว่าเป็นเกษตรกรรมที่สร้างผลผลิตได้มาก และนั่นหมายถึงรายได้ที่มากขึ้น แต่ผลของการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากตลาดส่งผลเสียต่อครอบครัวเกษตรกรเป็นอย่างมากในเชิงเศรษฐกิจ และอาจหมายถึงการจบเส้นทางอาชีพเกษตรกรสำหรับบางคน

ประตูสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกร

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกร เป็นการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมอยู่ในรูปแบบของความสมัครใจมากกว่าเกษตรกรดั้งเดิม โดยมีฐานครอบครัวเกษตรกรรมที่มีความแตกต่างกันในระดับของการใช้ประโยชน์ของผลผลิต ประกอบด้วย **ครอบครัวที่ทำเกษตรเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก** และ **ครอบครัวที่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก** อย่างไรก็ตามพบว่าลักษณะการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของทั้ง 2 กลุ่ม มีความคล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ครอบครัวที่ทำเกษตรเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก สะท้อนให้เห็นระดับการผลิตที่น้อยกว่าการทำเกษตรเพื่อเชิงพาณิชย์ ซึ่งอาจรวมถึงที่ดินทำกินที่น้อยกว่าด้วย ยังแสดงให้เห็นว่า **หัวหน้าครอบครัวอาจทำเกษตรเป็นงานเสริม โดยมีงานประจำอยู่นอกภาคเกษตรกรรม** เป็นผลให้บุตรเมื่อเกิดมาอยู่ในสภาพแวดล้อมดังกล่าว จึงมีความคุ้นเคยในระดับฐานรากในการทำเกษตร เนื่องจากต้องไปช่วยเหลือครอบครัวทำเกษตรในเวลาว่าง แต่เมื่อเข้าสู่วัยแรงงานบุคคลที่เป็นลูกหลานเกษตรกรเหล่านี้ทำงานนอกภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก อาจมีการย้ายถิ่นร่วมด้วยในบางกรณี โดยการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมจึงมาจากหลาย ๆ ปัจจัย โดยพบว่าประกอบไปด้วย **ปัจจัยทางเศรษฐกิจของตนเอง (ในกรณีไม่มีครอบครัว)** พบว่าบุคคลเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมเพื่อเป็นแหล่งรายได้หลักให้แก่ตนเอง **ปัจจัยทางเศรษฐกิจของครอบครัว** เพื่อพัฒนาให้ภาคเกษตรกรรมกลายเป็นแหล่งรายได้หลักของครอบครัว **ปัจจัยด้านสุขภาพคนในครอบครัว** มีการย้ายถิ่นกลับมาทำเกษตรที่บ้าน ร่วมกับการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวที่ป่วยติดเตียง และ **ปัจจัยความชอบส่วนตัว** ที่พบว่าการทำงานในเมืองสร้างความเบื่อหน่าย ประกอบกับมีความสนใจในการทำเกษตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว โดยเกษตรกรจะรู้ตัวว่าชอบทำเกษตรในช่วงวัยเด็กตอนที่ได้ไปช่วยครอบครัวทำเกษตร

เกษตรกรที่เป็นลูกหลานเกษตรกรเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลักได้แสดงให้เห็นว่าการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมนั้นเป็นทางเลือกในชีวิต ถึงแม้ว่าตนเองจะมีการศึกษาที่สามารถจะประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม แต่การทำเกษตรนั้นช่วยเติมเต็มความชอบของเกษตรกรเหล่านี้ ขณะเดียวกัน

ประสบการณ์ด้านการทำเกษตรในอดีตมีส่วนช่วยให้ลูกหลานเกษตรกรปรับเปลี่ยนทิศทางการใช้ชีวิตเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมเช่นกัน อย่างไรก็ตามปัจจัยสุขภาพของคนในครอบครัวอาจชักนำให้เกิดการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม เนื่องด้วยลักษณะการทำงานที่ยืดหยุ่นกว่าแรงงานในระบบทำให้เกษตรกรอาจมีภาระดูแลผู้สูงอายุร่วมด้วย

“ช่วงที่กลับมาอยู่บ้านที่จังหวัดปราจีนบุรีเป็นช่วงที่เริ่มทำเกษตรแล้ว ความเบื่อหน่ายที่มันสะสมมาจากชีวิตในกรุงเทพฯ ความคิดถึงบ้านมันเป็นแรงผลักดันให้ออกจากกรุงเทพฯ ตั้งใจว่าจะไม่กลับไปกรุงเทพฯ แล้ว ตอนนั้นอายุ 34 ปี ตัดสินใจปลูกบ้านหลังใหม่ข้าง ๆ บ้านของพ่อ ปลูกบ้านตอนปี พ.ศ. 2552 พ่อมาล้มป่วยต่อจากแฟนที่เสียชีวิตทำให้ได้เริ่มเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมอย่างเต็มตัว เพราะต้องอยู่ที่บ้านดูแลพ่อป่วยติดเตียง ช่วงแรกเงินจากการขายผลผลิตไม่มีหรอก ได้เงินบำนาญของพ่อนี้แหละ” (พี่เก่ง ลูกหลานเกษตรกร Gen-X เกษตรกรในวิถีการทำเกษตรอินทรีย์ และกำลังวางแผนทำเกษตรเชิงท่องเที่ยว)

“เริ่มมาทำเกษตรตอนอายุ 55 ปี ก่อนหน้านั้นได้ทำเกษตรมาก่อนจากการที่พ่อและแม่ชอบทำเกษตร แต่พ่อเป็นทหารนะ อยู่แถวดอนเมือง สมัยพี่เด็ก ๆ ดอนเมืองนี้ไม่ต่างอะไรกับบ้านนอกเลย ด้วยความที่พ่อเป็นลูกชานา พอย้ายมากรุงเทพฯ ก็เอาความเป็นลูกชานามาด้วย ที่บ้านนี้ปลูกแต่ของกิน เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา ทำให้พี่ถึงแม้จะเรียน หรือ ทำงานไปแล้วก็ยังคงมีความนึกถึงเรื่องราวในอดีตอยู่ มันเหมือนได้รับการปลุกฝังอะไรบางอย่างในตัวเรา พอมาช่วงพ.ศ. 2558 ช่วงนั้นเป็นช่วงที่แฟนเสียไปได้ 4-5 ปี เริ่มจะทำใจได้แล้ว หลุดพ้นจากความเศร้า ทำงานเป็นแม่บ้านให้กับครอบครัวชาวต่างชาติ ได้มีโอกาสไปเที่ยวต่างประเทศ ทำให้พี่คิดว่าพันธุ์ไม้ต่างประเทศนี้น่าจะขายในเมืองไทยได้ จึงได้ซื้อเมล็ดพันธุ์มะเขือเทศและพืชผักสวนครัวกลับบ้านไป 1 ซอง ราคา 100 กว่าบาท นำไปแบ่งขายของเล็ก ๆ ซองละ 50 บาท ได้กำไรมา 1000 กว่าบาท ประกอบกับช่วงนั้นเริ่มเล่น Facebook ซึ่งคนที่มีอายุประมาณ 50 หรือคนที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุที่เข้าถึง Facebook จะเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในเมืองเป็นหลัก และคนกลุ่มนี้สนใจที่จะปลูกต้นไม้แต่ไม่รู้วิธีการ พี่เลยขายเมล็ดพันธุ์พร้อมแนะนำวิธีการเพาะปลูกผ่าน Facebook” (พี่ขวัญ ลูกหลานเกษตรกร Gen-Baby Boomer เกษตรกรในวิถีการทำเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี และเกษตรเชิงท่องเที่ยว)

ครอบครัวที่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก กล่าวได้ว่าบุคคลที่มาจากครอบครัวเหล่านี้มาจาก **ครอบครัวที่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร** โดยการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมาจาก **ปัจจัยทางเศรษฐกิจของตนเอง และครอบครัว** เพื่อพัฒนาการทำเกษตรไปสู่แหล่งรายได้หลัก **ปัจจัยความชอบส่วนตัว** มาจากประสบการณ์ในวัยเด็กที่ไปช่วยเหลือครอบครัวทำเกษตร และการทำเกษตรยังช่วยสร้างความสบายใจให้กับเกษตรกรที่ให้ความรู้สึกเหมือนได้กลับบ้าน

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกรอยู่ในช่วงพ.ศ. 2547 ถึง 2557 โดยเป็นช่วงที่เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกวางรากฐานและขยายเครือข่าย ในส่วนของภาครัฐได้มีการดำเนินการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกของตนเอง ซึ่งวิธีการทำเกษตรของเกษตรกรในช่วงเวลาดังกล่าวมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งเกษตรกรที่ได้รับอิทธิพลการส่งเสริมจากภาครัฐ และภาคประชาสังคม ดังจะกล่าวในบทต่อไป

สังเกตได้ว่าเกษตรกรในกลุ่มลูกหลานเกษตรกรเชิงพาณิชย์ หรือแม้แต่เกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยชิ้นนี้มองการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมไม่ต่างจากการเข้ามาทำธุรกิจหรือเป็นแหล่งรายได้ของพวกเขา โดยแหล่งรายได้ในภาคเกษตรกรรมแห่งนี้ดูมีความหวังและความมั่นคงมากกว่าการทำงานในระบบ และยังเป็นความภาคภูมิใจแก่ตนเองและครอบครัว ทั้งการเข้ามาทำธุรกิจเกษตรของเกษตรกรเหล่านี้ไม่ได้ตอบสนองต่อตลาดเพียงเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์ของผลผลิตในครอบครัวชุมชน

“เมื่อทำงานโรงงานร่วมกับทำเกษตรไปได้สักระยะ พี่สุดาได้ตัดสินใจออกจากงานในวัย 32 ปี พร้อมกับพี่พันด้วยความคิดที่ว่าการทำงานในโรงงานนั้นไม่มั่นคงเมื่อหมดประโยชน์ก็ต้องถูกไล่ออก หรือไม่ก็ต้องเกษียณแล้วเมื่อถึงเวลานั้นจะไม่มีรายได้ เลยเริ่มธุรกิจของตนเอง และเลือกที่จะทำเกษตรเพราะว่าพี่และแฟนชอบในการทำเกษตรเหมือนกัน เป็นลูกเกษตรกรเหมือนกัน” (พี่สุดารัตน์ ลูกหลานเกษตรกร Gen-Y ชาวนาและชาวไร่เมล่อนในวิธีการทำเกษตรแบบมีมาตรฐาน GAP)

“จากการทำงานในบริษัทใหญ่มาก่อนทำให้พี่เห็นช่องทางการทำธุรกิจในภาคเกษตรร่วมกับพ่อ ถ้าพี่สามารถลดต้นทุนการปลูกข้าวของพ่อได้ จะทำให้มีรายได้มากกว่าการทำงานประจำและถ้าประสบความสำเร็จจะสามารถปลดหนี้ให้พ่อได้ หนี้ก้อนนี้ถ้าพ่อพี่เงินเสียชีวิตมันจะถูกส่งมาให้พี่เป็นผู้รับผิดชอบต่อ ดังนั้นการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมจึงหมายถึงโอกาสทางธุรกิจ ซึ่งจะสามารถช่วยพ่อปลด

หนี้ได้ ในขณะที่เดียวกันนั้นก็สามารรถสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับตัวเองได้ ถ้าที่ ถูกไล่ออกในช่วงอายุ 40 ปี ในขณะที่ต้องแบกรับภาระในการผ่อนบ้านผ่อนรถ ดูแลภรรยาและลูก ผมจะเอาแรงที่ไหนไปสู้ต่อ ซึ่งถ้าไม่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรตอนนี้ อย่างน้อยก็ยังมีแรงกลับไปสู้ต่อในงานประจำ” (พีชินพัฒนา ลูกหลานเกษตรกร Gen-Y ชาวนาไม่ใช้สารเคมี)

“ทางบ้านที่ประเทศไทยได้ติดต่อมาว่าจะกลับประเทศไทยใหม่ จะ กลับมารับช่วงต่อในการทำเกษตรใหม่ พี่เห็นแล้วว่าพ่อแม่ในขณะนั้นแล้วว่ากำลัง เข้าสู่วัยสูงอายุ ทำให้เริ่มคิดแล้วว่ากลับไปทำเกษตรที่บ้าน แต่ขอใช้เวลาในประเทศในสหรัฐอเมริกาอีกสักพัก สิ่งพี่ที่ตัดสินใจทำในช่วงเวลาที่เหลืออยู่คือการ ตระเวนไปไร่ไวนน์ในที่ต่าง ๆ ศึกษาดูการทำไวนน์ของเขา ไปร้านอุปกรณ์ทำไวนน์ในที่ ต่าง ๆ เอาให้ครบก่อนกลับบ้าน” (พีต้นน้ำ ลูกหลานเกษตรกร Gen-Y เกษตรกร ไร่่องุ่นในวิธีการทำเกษตรปลอดภัย เพื่อแปรรูปไปเป็นไวน์)

“การได้เข้าไปเรียนรู้งานภาคเกษตรในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เปรียบเสมือนการเปิดช่องทางอาชีพให้กับพี่ เพราะนอกจากจะได้เรียนรู้เรื่องเห็ด แล้ว ยังได้เรียนรู้เรื่องข้าวที่โครงการเห็ดไปร่วมกับมหาวิทยาลัยชานา ทำให้พี่ได้ เรียนรู้เรื่องข้าว และเรียนรู้การเป็นวิทยากรเพื่อนำความรู้ไปถ่ายทอดให้กับพี่น้อง เกษตรกร หลังจากการเรียนรู้ฝึกอบรมเรื่องเห็ดเสร็จสิ้นบทบาทของพี่สนองได้มี บทบาทในด้านเกษตรกรรมที่หลากหลายมากขึ้น นอกจากจะเป็นเกษตรกร เริ่ม เพาะเห็ดครั้งแรก 6,000 ก้อน ในช่วงนั้นคือการสร้างรายได้ โดยได้ทำในสิ่งที่ ตนเองรัก การทำเกษตรมันทำให้เรารู้สึกเหมือนอยู่บ้าน” (พีสอง ลูกหลาน เกษตรกร Gen-X เกษตรกรเพาะเห็ด)

“ในช่วงแรกการทำเกษตรในไร่ข้าวโพดของพี่จะใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยและยา ฆ่าแมลง แรงงานส่วนใหญ่ก็ใช้วิธีการจ้างทั้งหมดตั้งแต่หยอดเมล็ด จนเก็บเกี่ยว มี รถไถ 1 คันเป็นของตัวเองเอาไว้ไถดินปรับดิน เวลาขายจะมีรถมาเกี่ยวข้าวโพด จากไร่ไม่ต้องไปขายเอง แต่ถ้าเป็นสวนผสมพี่ได้แรงบันดาลใจมาจากในหลวง ร.9 ทำการเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี ในสวนนี้อยากจะปลูกอะไรก็ปลูก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นพืชอาหารและสมุนไพร เน้นกินในครอบครัว ขายบ้างถ้ามีเหลือ” (พีอ้วน ลูกหลานเกษตรกร Gen-Baby Boomer เกษตรกรไร่ข้าวโพดและพืชสวนผสม)

ตารางที่ 4.1 เส้นทางชีวิตของเกษตรกรกรณีศึกษา

เกษตรกร	ครอบครัวในวัยเด็ก	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม	สาเหตุ
พี่สุดารัตน์	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ชาวนารายย่อย)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2551	ต้องการสร้างธุรกิจของตนเอง โดยไม่อยากทำงานโรงงานเพราะมองว่าไม่มั่นคง มีความชอบส่วนตัว
พี่ชินพัฒน์	ครอบครัวที่ปู่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ชาวนารายย่อย)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2557	ต้องการสร้างธุรกิจของตนเอง เพราะมองว่ามั่นคงกว่าการทำงานบริษัท
พี่ต้นน้ำ	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ไร่ถั่วแปบรูป)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2552	รับช่วงต่อธุรกิจของครอบครัว เนื่องจากครอบครัวเข้าสู่วัยสูงอายุ มีความชอบส่วนตัว
พี่สอง	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ชาวนารายย่อย)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2547	ต้องการสร้างธุรกิจของตนเอง เพื่อเป็นแหล่งรายได้ใหม่ที่มากกว่าเดิม มีความชอบส่วนตัว
พี่รอม	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ชาวนารายย่อย)	อยู่ในภาคเกษตรตั้งแต่เกิด	ความจำเป็น เศรษฐกิจของครอบครัว หัวหน้าครอบครัว
พี่เก้ง	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเพื่อบริโภค ภายในครอบครัวเป็นหลัก (พ่อรับราชการ)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2558	ต้องการสร้างธุรกิจของตนเอง กลับมาดูแลพ่อที่ป่วยติดเตียง
พี่อาด	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ชาวนารายย่อย)	อยู่ในภาคเกษตรตั้งแต่เกิด	ความจำเป็น เศรษฐกิจของครอบครัว เป็นแรงงานหลัก ความชอบส่วนตัว
พี่ขวัญ	ครอบครัวที่พ่อแม่ทำเกษตรเพื่อบริโภค ภายในครอบครัวเป็นหลัก (พ่อรับราชการ)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2558	ต้องการสร้างธุรกิจของตนเองหลังพ้นจากวิกฤติล้มละลาย มีความชอบส่วนตัว

เกษตรกร	ครอบครัวในวัยเด็ก	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม	สาเหตุ
พี่อ้วน	ครอบครัวที่ยายทำเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก (ชาวไร่ข้าวโพดรายย่อย)	เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พ.ศ. 2553	ต้องการสร้างธุรกิจของตนเองหลังเกษียณ มีความชอบส่วนตัว

4.2 การปรับตัวของเกษตรกร

การดิ้นรนของเกษตรกรดั้งเดิม

วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมเคมีได้สร้างผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร ในมุมที่ชัดเจนมากที่สุดคือการเพิ่มภาระต้นทุนให้กับเกษตรกร เงินที่ได้มาจากการทำเกษตร นอกจากต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินทำกิน (กรณีไม่มีที่ดินของตนเอง) ต้องใช้ซื้อปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ ค่าจ้างแรงงาน และกู้เงินซื้อเครื่องจักร โดยเฉพาะปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์และสารกำจัดศัตรูพืชเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของวิธีการทำเกษตรแบบเคมี โดยเส้นทางการทำเกษตรเคมีของเกษตรกรกลุ่มนี้ได้แสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมของการดิ้นรนขึ้นมา เมื่อเกษตรกรประสบปัญหาขาดทุน จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยการออกไปทำงานนอกภาคเกษตรควบคู่ไปกับการทำเกษตร ซึ่งมีทั้งการเข้าไปทำงานในระบบ และ การเปิดร้านขายของ ขายอาหาร ทั้งนี้เกษตรกรจะเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่ราคาดีกว่า และอาจมีการเลี้ยงสัตว์ร่วมด้วย สะท้อนให้เห็นกลยุทธ์ในการปรับตัวเบื้องต้น

อย่างไรก็ตามในยังไม่พบเห็นการปรับตัวไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเมื่อพิจารณาจากช่วงเวลา(พ.ศ. 2537 และ 2538) พบว่าเกษตรกรรมทางเลือกกำลังอยู่ในช่วงวางรากฐาน และภาครัฐยังไม่ได้ดำเนินการส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรม โดยองค์ความรู้วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือกยังผูกติดกับการส่งเสริมของภาครัฐอย่างมาก ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวองค์ความรู้ของเกษตรกรรมทางเลือกยังไม่แพร่หลายมากนัก

ทั้งนี้เกษตรกรได้แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์การดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรมในช่วงที่ยังไม่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตร เกษตรกรหากเกษตรกรยังอยู่ในวัยแรงงานจะนำไปสู่การทำงานนอกภาคเกษตรกรรมร่วมกับการทำงานในภาคเกษตรกรรม หากเกษตรกรมีอายุที่มากขึ้นเข้าใกล้หรืออยู่ในวัยสูงอายุ การทำงานหลายงานอาจไม่ใช่กลยุทธ์ที่เหมาะสม ดังนั้นการพยายามลดต้นทุนจึงดูเหมาะสมมากกว่า และปล่อยให้พืชและสัตว์เจริญเติบโตไปตามธรรมชาติ ได้ผลผลิตมาจึงนำไปขาย ดังที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรทั้ง 2 ท่าน

“ก็ทำเกษตรมาเรื่อย ๆ จนสุดท้ายเมื่อการทำงานอย่างเดียวไม่พอ ต้องออกไปทำอาชีพอื่นเสริม ไปทำงานในโรงงานเมื่อปี พ.ศ. 2537 ได้เรียนหนังสือเพื่อที่จะเอาวุฒิมารเทียบให้ได้เงินเดือนเยอะขึ้น พอโรงงานปิดตัวไป เราก็กลับมาทำเกษตรเต็มตัวเหมือนเดิม เอาจริง ๆ ทำงานโรงงานเหน็ดเหนื่อยกว่าทำเกษตรนะ ที่ไม่เลิกทำนาเพราะว่ารักในอาชีพนี้ ที่ดินตรงนี้อยู่มาตั้งแต่เกิด ไม่อยากไปไหนถ้าเขาให้เช่าต่อเราก็อยู่ต่อ” (พร้อม เกษตรกรดั้งเดิม Gen-X ชาวนาในวิถีเกษตรกรรมปลอดภัย)

“ชีวิตในตอนนั้นทำได้เพียงหมุนเงินให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวอยู่รอดได้ แต่ไม่สามารถสะสมทุนหรือมีเงินก้อน ชายข่าวได้เงินมาก็หมุนออกไป มีเงินพอกินพอใช้ไปปีต่อปี ช่วงที่ลำบากที่สุดคือช่วง พ.ศ. 2538 – 2542 เพราะเป็นช่วงน้ำท่วมพื้นที่และผลผลิตเสียหาย ทำให้ต้องเปลี่ยนการทำสวนมะม่วงมาเลี้ยงไก่ในช่วงปี พ.ศ. 2539 – 2540 ซึ่งปัญหาน้ำท่วมก็มีมาเรื่อย ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2554 เป็นปัญหากับการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของเรามาก สวนเราจม นาเราจม ไก่เราตาย เป็นหนี้เกือบล้านช่วงนั้น ธกส. เรียกไปคุยว่าจะเอายังไง จึงได้เริ่มทำเกษตรแบบต้นทุนต่ำ คือการเลี้ยงแพะแบบปล่อยตามธรรมชาติ” (เพื่ออดเกษตรกรดั้งเดิม Gen-Baby Boomer ชาวนาในวิถีการทำเกษตรปลอดภัยและเกษตรกรเลี้ยงแพะอินทรีย์)

การเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกรดั้งเดิม

จากจุดที่เกษตรกรต้องดิ้นรนเพื่อดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรม ได้นำไปสู่กลยุทธ์ในการปรับตัวเบื้องต้น และเมื่อกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจเหล่านั้นไม่ได้ผลจึงจำเป็นต้องกลับมาทบทวนที่กระบวนการผลิต ซึ่งในปี พ.ศ. 2553 เป็นช่วงที่ภาครัฐดำเนินนโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเป็นทางการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวนำไปสู่การปรับเปลี่ยนไปสู่การทำเกษตรกรรมทางเลือกในแบบของรัฐ ซึ่งการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกของรัฐถูกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกที่เป็นหน่วยงานภาคประชาสังคมวิจารณ์ว่าภาครัฐพยายามสร้างแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกของตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางที่แตกต่างจากเครือข่ายเกษตรกรรม ภาครัฐส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อตอบสนองการส่งออก แต่ละเลยความสำคัญของเกษตรกร เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจึงได้จัดงานสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2547) เพื่อชี้ให้เห็นว่านอกจากวิถีการทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติแล้วยังต้องผนวกรวมชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยทางสุขภาพของเกษตรกรยังส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรไปสู่เกษตรกรรมทางเลือก เนื่องจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรมาเป็นเวลา ทำให้เกษตรกรมีสุขภาพที่แยลงเรื่อย ๆ และสร้างความตระหนักรู้แก่เกษตรกร ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตร

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัย 2 รูปแบบ จากปัจจัยภายนอก (นโยบายจากภาครัฐ) และปัจจัยภายใน (เศรษฐกิจของครัวเรือน สุขภาพของเกษตรกรและครอบครัว) โดยการส่งเสริมการเกษตรจากภาครัฐ ที่มีการส่งเสริมการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมปลอดภัย ช่วยให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนในการผลิต และส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตภายในพื้นที่ของตนเอง ในขณะที่เกษตรกรเองปรับเปลี่ยนการทำเกษตร ให้เหมาะสมกับความรู้และความชำนาญของตนเอง ขณะเดียวกันภาพสะท้อนคุณค่าและความหมายของการทำเกษตรได้แสดงออกผ่านภาพของพื้นที่ปลอดภัยในการทำงานของเกษตรกร

“เปลี่ยนไปทำเกษตรกรรมปลอดภัยตอนปี พ.ศ. 2553 เป็นช่วงที่รัฐบาลเข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรลดใช้สารเคมี ได้เรียนรู้การทำเกษตรปลอดภัย การใช้สารชีวภัณฑ์เพื่อลดการใช้สารเคมี ทำให้ผมได้ถูกรับเลือกให้เป็นตัวแทนเกษตรกรจังหวัดในด้านการทำเกษตรต้นทุนต่ำ และเปิดพื้นที่ทางการเกษตรเป็นศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอบางป่อ เกิดความตระหนักถึงผลของการใช้สารเคมีกับสุขภาพของตนเองและผลผลิตที่จะไปถึงมือคนกินข้าว” (พร้อม เกษตรกรดั้งเดิม Gen-X ชาวนาในวิถีเกษตรกรรมปลอดภัย)

“ปี พ.ศ. 2554 เป็นปัญหาเกี่ยวกับการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของเรามาก สวนเราจม นาเราจม ไก่เราตาย เป็นหนี้เกือบล้านช่วงนั้น ธกส.เรียกไปคุยว่าจะเอาอย่างไร จะยึดที่ดินก็ไม่ได้เขาเลยปรับโครงสร้างให้เรา จ่ายเป็นปี ๆ ไป 7 ปีหนี้ก็หมด ช่วงนั้นทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงิน ซึ่งปลดหนี้ได้จากการเลี้ยงสัตว์เช่น วัว และแพะ โดยเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติในพื้นที่ประมาณ 4 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของพี่สะอาดได้รับสืบทอดมาจากพ่อ ตอนนั้นไปตรวจเลือดที่โรงพยาบาล แล้วพบว่าสารพิษตกค้างในเลือดเข้าขั้นวิกฤต ทำให้เป็นโรคนิ้วในไต ต้องกลับมาทบทวนการผลิตของตนเอง หลังจากนั้นมาจึงลดการใช้สารเคมีลงทุกอย่าง ไปอบรมกับกรมพัฒนาที่ดินในการฟื้นฟูที่ดินของตนเองและเริ่มศึกษาการทำเกษตรกรรมปลอดภัย ลดการใช้สารเคมี ทดแทนด้วยสารชีวภัณฑ์ ทำให้ต้นทุน

ของเราลดลงไปด้วย และการเลี้ยงแพะที่ภาครัฐเข้ามาส่งเสริม แต่ผมเลี้ยงแบบอินทรีย์ทั้งหมด วิธีการผลิตที่ปลอดภัย ทำให้มีอาหารที่ปลอดภัยกิน ร่างกายของเราก็ปลอดภัยไปด้วย” (พี่อาด เกษตรกรดั้งเดิม Gen-Baby Boomer ชาวนาในวิถีเกษตรกรรมปลอดภัยและเกษตรกรเลี้ยงแพะอินทรีย์)

ทั้งนี้การปรับตัวไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกโดยใช้แนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาในการวิเคราะห์ พบว่า กลุ่มเป้าหมายแสดงให้เห็นถึงภาวะการณ์ดินรนเพื่อความเป็นอิสระที่เป็นการ**ดิ้นรนเพื่อความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่** ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถหยุดวงจรการพึ่งพิงตลาดในการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยของเกษตรกรคือการ**ประสบภาวะขาดเงินทุนในการผลิต และนำไปสู่การกู้ยืม และกลายเป็นหนี้สิน** ซึ่งขัดแย้งกับหลักการของการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนา ในด้านการผลิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ พบว่า**เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในแบบของรัฐ** ซึ่งลดการใช้สารเคมี แต่ไม่ได้เลิกใช้ สามารถกลับมาใช้ได้เมื่อไม่สามารถควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีทางธรรมชาติได้ โดยเรียกวิธีการนี้ว่า IPM (Integrated pest management)

กล่าวได้ว่าเกษตรกรเหล่านี้มีความเป็น**ผู้ประกอบการเกษตรมากกว่าการเป็นชาวนาใหม่** อย่างไรก็ตามการเป็นผู้ประกอบการเกษตรของเกษตรกรเหล่านี้มีความแตกต่างจากแนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาอยู่พอสมควร มีรายละเอียดดังนี้

- 1) เกษตรกรพยายามลด การใช้สารเคมีภายในพื้นที่ของตนเท่าที่จะทำได้ แต่ยังไม่สามารถเลิกได้ โดยเรียกกระบวนการผลิตนี้ว่า “เกษตรกรรมปลอดภัย”
- 2) ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยของเกษตรกรคือการขาดเงินทุนในการผลิต และการกู้ยืมเงินอาจส่งผลให้เกิดการเป็นหนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละฤดูกาล ทำให้เกษตรกรต้องดิ้นรนในการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย หรือ ลงทุนในพืชชนิดใหม่ที่มีราคาสูงกว่า
- 3) เกษตรกรพยายามสร้างฐานทรัพยากรในการผลิตของตนเอง แต่ยังไม่สามารถดำเนินการได้จริงในบางเรื่อง เช่น การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์เศรษฐกิจ เนื่องจากติดปัญหาด้านเงินทุน และเทคโนโลยีการผลิต ในขณะที่ IPM สะท้อนให้เห็นการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภาคเอกชนที่ยังคงแทรกตัวอยู่ในระดับการผลิตของเกษตรกร
- 4) เกษตรกรเป็นคนภายในชุมชนตั้งแต่เกิด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเกษตรกรเหล่านี้ หลอมรวมกับชุมชน ซึ่งไม่ใช่ผู้ประกอบการนอกชุมชนที่สนใจแต่ธุรกิจของตนเอง

- 5) ในด้านแรงงานสะท้อนภาพบริบทของสังคมสูงวัยได้อย่างชัดเจน โดยครอบครัวของเกษตรกรไม่ใช่ฐานแรงงานหลักอีกต่อไป แรงงานหลักมาจากการจ้างงานในชุมชน ซึ่งกำลังเข้าสู่วัยสูงอายุด้วยเช่นกัน

เกษตรกรรมทางเลือก ทางออกของลูกหลานเกษตรกร

การทำเกษตรของลูกหลานเกษตรกร ที่มีวิธีการผลิตที่หลากหลายนั้นพบว่าต้นทางของการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมมีวิธีการทำเกษตรในแบบเคมี และจะจบลงด้วยวิธีการทำเกษตรร่วมกับเกษตรกรรมทางเลือก โดยอาจนำการผลิตแบบเกษตรกรรมทางเลือกมาเป็นแหล่งรายได้หลัก โดยอาจมีมาตรฐานรับรองหรือไม่ก็ตาม หรืออาจทำเกษตรกรรมทางเลือกร่วมกับเกษตรเคมี แต่ความน่าสนใจอยู่ที่ไม่พบว่ามีกรณีศึกษาใดที่ทำเกษตรเคมีเพียงอย่างเดียว

เกษตรกรจะตระหนักได้ว่าการทำเกษตรเคมีนำไปสู่ภาวะการขาดทุน เกษตรกรมีความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรไปสู่เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิตร่วมกับปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่มีการมีวิธีการทำเกษตรเคมี อาจมีมาตรฐานรองรับหรือไม่ก็ตาม เพื่อเป็นแหล่งรายได้แหล่งใหม่

การทำเกษตรของลูกหลานเกษตรกร แสดงให้เห็นว่าระดับการดิ้นรนมีน้อยกว่าเกษตรกรดั้งเดิมมาก เนื่องด้วยเกษตรกรเหล่านี้มีต้นทุนมาจากนอกภาคเกษตรกรรม ส่งผลให้มีความสามารถในการปรับตัวที่รวดเร็วกว่า โดยสังเกตได้จากการไม่ปล่อยให้การทำเกษตรของตนเองสร้างหนี้สิน หรือถ้าการทำเกษตรไม่สามารถสร้างกำไรได้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในทันที สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคหลัง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้สร้างทางเลือกในการทำเกษตรให้กับเกษตรกรมีอิสระมากขึ้น

อย่างไรก็ตามสามารถกล่าวได้ว่าการทำเกษตรของคนกลุ่มนี้มีลักษณะเชื่อมโยงเกษตรกรรมทางเลือก การดิ้นรนเพื่อความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่ ซ้อนอยู่กับความเป็นอิสระในแบบของ Van Der Ploeg เนื่องจากพบว่า เกษตรกรในกลุ่มนี้มีการแบ่งการใช้พื้นที่ทางการเกษตรของตนตามวิธีการทำเกษตรอย่างชัดเจน โดยพื้นที่ใช้สำหรับการเพาะปลูกเพื่อบริโภคภายในครอบครัว เกษตรกรจะมีกลยุทธ์ในการลดต้นทุนเพื่อให้ต้นทุนต่ำที่สุด โดยจะหมุนเวียนปัจจัยการผลิตของตนเองภายในพื้นที่การเพาะปลูก โดยเฉพาะปุ๋ย ส่วนยาฆ่าแมลงไม่จำเป็นต้องใส่เพราะเนื่องจากปลูกไว้กินเอง อาจมีการผสมน้ำหมักขึ้นใช้เองโดยใช้วัตถุดิบภายในพื้นที่ทางการเกษตรของตน ดังนั้นในพื้นที่ดังกล่าวเกษตรกรสามารถสร้างความเป็นอิสระอย่างแท้จริงได้

ในขณะที่พื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของเกษตรกรจะพบว่าเกษตรกรมีอิสระในแบบเสรีนิยมใหม่ เกษตรกรยังต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากตลาดโดยเฉพาะเมล็ดพันธุ์ และการจ้างแรงงาน ถ้าเกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจที่ไม่ใช่พืชท้องถิ่น นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรในบางกรณีมีการทำเกษตรเคมีควบคู่ไปกับเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ยังคงมีลักษณะใกล้เคียงผู้ประกอบการเกษตร มากกว่าชาวนาใหม่ แต่เป็นผู้ประกอบการเกษตรมีลักษณะที่แตกต่างจากนิยามของ Van Der Ploeg ในเชิงที่ว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ แม้จะมีทั้งส่วนที่เคยอยู่ในชุมชน และส่วนที่เป็นคนนอกที่ย้ายเข้ามาใหม่ ให้ความร่วมมือกับชุมชนโดยเฉพาะบทบาทการเป็นวิทยากร ซึ่งสนับสนุนให้ชุมชนสามารถเข้าถึงการทำเกษตรทางเลือกได้ง่ายขึ้น โดยจะมีทั้งเกษตรกรรมทางเลือกในแบบของรัฐ และเกษตรกรรมทางเลือกของเครือข่าย

ขณะที่ข้อสังเกตจากคำบอกเล่าของเกษตรกรทำให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนในการทำเกษตรรูปแบบต่าง ๆ โดยจุดเปลี่ยนมาจากวิธีการทำเกษตรแบบที่พึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากตลาดที่มากเกินไป สร้างภาระทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกร และเกษตรกรยังแสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้บทเรียนในอดีตเพื่อนำมาพัฒนาการทำเกษตรของตนเองให้สามารถดำเนินไปได้และคาดหวังว่าจะมีอนาคตที่ดีกว่าประสบการณ์ที่ผ่านมา ในอีกมุมหนึ่งเกษตรกรที่ไม่เคยผ่านประสบการณ์ในการทำเกษตรเคมีมาก่อน จะมองว่า การทำเกษตรกรรมเคมีนั้นเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่ความล้มเหลว ดังนั้นการมีวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือกจึงเป็นเส้นทางที่เหมาะสมมากกว่า แต่จะเห็นได้ว่าเกษตรกรรมทางเลือก หรือเกษตรกรรมยั่งยืนในแบบของภาคประชาสังคมที่มีคล้ายคลึงกับชาวนาใหม่นั้นยังไม่สามารถผลิบานได้อย่างเต็มที่ในภาคเกษตรกรรมของไทย ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นจริงคือภาพของความประนีประนอมของเกษตรกรกับตลาดผ่านกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจและการรวมกลุ่มทางสังคมของเกษตร

“ในช่วงแรกของการทำเกษตร ได้ทำนาแบบเคมี ที่ทำแบบนั้นก็เพราะทำตามคนเก่าคนแก่ในพื้นที่ เห็นเขาทำเราก็ลองทำบ้าง แต่มันขาดทุนถ้าทำต่อ เราจึงต้องเปลี่ยน ทีนี้เราเปลี่ยนโดยไปเรียนรู้กับเกษตรกรจังหวัด เพื่อเรียนรู้การลดต้นทุนในการทำเกษตร ในช่วง พ.ศ. 2555 ได้ลาออกจากงานมาทำเกษตรเต็มเวลา ซึ่งต่อมาได้ประสบปัญหาภัยแล้งไม่สามารถทำนาได้เลย ทำให้เราต้องมองหาพืชตัวอื่นเพื่อมาปลูกทดแทน แต่ยังไม่เลิกทำนาเพราะยังง้อถ้าทำนาได้ก็ต้องทำนาไว้ก่อน อย่างน้อยก็มีข้าวกิน ซึ่งทำแบบต้นทุนต่ำ” (พี่สุภารัตน์ ลูกหลานเกษตรกร Gen-Y ชาวนาและชาวไร่เมล็ดในวิธีการทำเกษตรแบบมีมาตรฐาน GAP)

“ความล้มเหลวในตอนแรกทำให้พี่รู้ว่าไม่สามารถทำตลาดในธุรกิจ การเกษตรแบบเดิมได้เพราะไม่สามารถแย่งฐานลูกค้าจากเกษตรกรเคมีได้ สิ่งที่ได้ คือการสร้างอาณาจักรใหม่ขึ้นมา นี่คือนจุดเริ่มต้นของ “ข้าว” ข้าวที่ทำให้พี่ สามารถสร้างรายได้คือข้าวไรซ์เบอร์รี่ โดยเข้าร่วมกับโครงการข้าวในจังหวัดลพบุรี และค่อย ๆ ขยายฐานการผลิตไปเรื่อย ๆ จากที่ดินของพ่อ โดยเป็นวิธีการผลิต แบบไร้สารเคมี ที่เรียกว่า Non Use Chemical (NUC) และมีการหมุนเวียน ปัจจัยการผลิตภายในนาของตนเองโดยที่ไม่ต้องซื้อปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงเลย” (พี่ ชินพัฒน์ ลูกหลานเกษตรกร Gen-Y ชาวนาไม่ใช้สารเคมี)

“ในช่วงแรกที่วางแผนที่จะปลูกทุเรียน ซึ่งหวังจะขายผลผลิตเหมือนกับ พี่เกษตรกรอื่น ๆ ตามกระแส แต่การทำเกษตรในรูปแบบดังกล่าวไม่มั่นคง เพราะเป็นกระแสของตลาด และมีความไม่แน่นอนสูง ดังนั้นพี่จึงได้ศึกษาวิธีการ ผลิตในรูปแบบอื่น ๆ ทำให้พี่เก่งได้เข้าร่วมกับกลุ่มชุมชนไพร่อกแก่นนิค เพื่อสร้าง โอกาสที่แตกต่างออกไปจากกระแสเดิม ๆ ทำให้พี่ค้นพบว่าถ้าสามารถไปถึงจุดที่ ได้รับมาตรฐาน IFOAM จะทำให้ผลผลิตมีราคาสูงมากขึ้น” (พี่เก่ง ลูกหลาน เกษตรกร Gen-X เกษตรกรอินทรีย์)

กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของลูกหลานเกษตรกร

การทำเกษตรของกลุ่มลูกหลานเกษตรกรพบว่าในบางกรณีไม่สามารถตอบสนองต่อความ ต้องการทางเศรษฐกิจได้ทั้งหมด ดังนั้นเกษตรกรจึงมีการดำเนินกลยุทธ์ใหม่ ๆ เพื่อมาตอบสนองความ ต้องการดังกล่าว โดยเกษตรกรจะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากกว่า 1 กิจกรรม กิจกรรมทาง เศรษฐกิจพื้นฐานคือการขายผลผลิตทางการเกษตร หรือการขายสินค้าแปรรูปที่มาจากผลผลิตภายใน พื้นที่ทางการเกษตรของตน

กิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม คือกิจกรรมที่เกษตรกรไม่ได้มี บทบาทในการผลิต แต่มีบทบาทที่ใกล้ชิดกับตลาดมากขึ้นประกอบด้วย การเป็นผู้นำกลุ่มลูกไร่ การ รับซื้อผลผลิตเพื่อนำไปแปรรูป การรับซื้อผลผลิตมาขาย โดยผลผลิตดังกล่าวจะต้องเป็นไปตาม เงื่อนไขที่เกษตรกรผู้รับซื้อกำหนด ซึ่งเกษตรกรผู้รับซื้อจะมีตลาดรออยู่แล้ว รวมถึงการทำท่องเที่ยว เชิงเกษตร กิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม คือกิจกรรมทาง เศรษฐกิจนอกภาคเกษตรกรรม เช่น การเปิดร้านขายของ เปิดร้านอาหาร รับจ้างอื่น ๆ ข้อสังเกตใน

ประเด็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของกลุ่มลูกหลานเกษตรกรพบว่า การมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม

ข้อสังเกตที่น่าสนใจของกิจกรรมที่หลากหลายของเกษตรกรกลุ่มนี้ได้สะท้อนคุณค่าและความหมายในการทำเกษตรของเกษตรกรออกมาอย่างชัดเจนในเชิงของการเป็นผู้ประกอบการเกษตรมากกว่าจะมีวิถีชีวิตแบบชานาในอดีต ซึ่งถูกมองว่าปรับตัวช้าและติดอยู่กับระบบการเกษตรที่ไม่สร้างผลกำไร กล่าวได้ว่าเกษตรกรเหล่านี้ได้ประสบความสำเร็จในการเป็นเกษตรกรและเป็นพ่อค้าในเวลาเดียวกัน ดังนั้นการหันหลังให้กับตลาดจึงไม่เกิดขึ้นกับคนกลุ่มนี้

“การทำเกษตรของที่สามารถสร้างเครือข่ายในรูปแบบที่เรียกว่าระบบลูกไร่ โดยทำหน้าที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตจากลูกไร่ ก็คล้าย ๆ กับพ่อค้าคนกลาง แต่เปลี่ยนจากพ่อค้าเป็นเกษตรกรด้วยกัน ระบบลูกไร่ทำให้เกษตรกรได้รับราคาที่เป็นธรรมมากกว่าขายให้พ่อค้าคนกลาง แต่ต้องแลกมาด้วยการกำหนดสเปคที่เข้มงวด เพราะผลผลิตที่รับมาที่สุดจะนำไปขายกับโรงงานที่ได้ทำการตลาดร่วมกัน” (พี่สุตารัตน์ ลูกหลานเกษตรกร Gen-Y ชานาและชาวไร่เมล็ดอ่อนในวิถีการทำเกษตรแบบมีมาตรฐาน GAP)

“รายได้หลักของพี่มาจากการขายเห็ดทั้งที่เป็นดอก และก้อน นอกจากนี้ยังให้คนที่ทำงานในโรงงาน นำเห็ดไปขาย คนที่มาซื้อส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกผูกพันกับเห็ดที่เคยกินที่บ้านก่อนย้ายเข้าเมืองมาทำงาน ทำให้แรงงานเหล่านั้นคิดถึงบ้าน เป็นอาหารที่เคยกินแบบนี้เมื่อสมัยเด็ก ๆ แต่หากกินในตลาดทั่วไปไม่ได้” (พี่สอง ลูกหลานเกษตรกร Gen-X เกษตรกรเพาะเห็ด)

ตารางที่ 4.2 การปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรของกรณีศึกษา

เกษตรกร	ก่อนการปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตร	เริ่มต้นในวิธี การเกษตร แบบใหม่	การทำเกษตรหลังการปรับเปลี่ยน
พี่สุภารัตน์	ตนเองทำนาแบบเคมี และร้านขายเคมีเกษตร ประสบปัญหาขาดทุน หลังนโยบายจํานำข้าว สีนํสูลง	พ.ศ. 2559	เพาะปลูกเมล่อน แคนตาลูป และได้การ รับรองมาตรฐาน GAP ผสมกับทำนา แบบเกษตรปลอดภัย
พี่ชินพัฒน์	ครอบครัว (พ่อ)ทำนา แบบเคมี ประสบปัญหา ขาดทุนหลังนโยบาย จํานำข้าวสีนํสูลง	พ.ศ. 2557	กลับมาทำเกษตรที่เมืองไทย ด้วยวิธี NUC ในข้าวไรซ์เบอร์รี่
พี่ต้นน้ำ	ครอบครัวทำเกษตรกรรม เพื่อแปรรูปเพียงอย่าง เดียว	พ.ศ. 2552	กลับประเทศไทยมาทำเกษตร รับช่วงต่อ จากที่บ้าน เริ่มทำการทองเที๋ยวเชิง เกษตรรวม
พี่สอง	ไม่ผ่านการปรับเปลี่ยน เริ่มต้นด้วยเกษตรกรรม ทางเลือก	พ.ศ. 2548	เพาะเห็ดและทำนาแบบเกษตรกรรม ปลอดภัย
พี่รอม	ตนเองทำนาแบบเคมี ควบคู่กับการทำงาน โรงงาน	พ.ศ. 2553	เปลี่ยนวิธีการทำเกษตรจากเคมีมาเป็น เกษตรกรรมปลอดภัย
พี่เก่ง	ทำเกษตรเคมีและ วางแผนทำสวนทุเรียน	พ.ศ. 2560	เข้าร่วมกลุ่มออร์แกนิก อยู่ในระยะ ปรับเปลี่ยนเพื่อขอรับมาตรฐานเกษตร อินทรีย์ IFOAM
พี่อาด	ทำนาเคมี ตรวจพบค่า สารเคมีในเลือดเกิน มาตรฐาน	พ.ศ. 2553	ตรวจพบสารเคมีตกค้างในเลือดอย่าง หนัก หยุดใช้สารเคมีในการทำเกษตร เปลี่ยนไปเลี้ยงแพะนมแบบธรรมชาติ
พี่ขวัญ	ไม่ผ่านการปรับเปลี่ยน	พ.ศ. 2558	ทำเกษตรทองเที๋ยว ด้วยวิธีการผลิตแบบ

เกษตรกร	ก่อนการปรับเปลี่ยนวิถี การทำเกษตร	เริ่มต้นใน วิถี การเกษตร แบบใหม่	การทำเกษตรหลังการปรับเปลี่ยน
	เริ่มต้นด้วยเกษตรกรรม ทางเลือก		เกษตรกรรมปลอดภัย
พี่อ้วน	ทำไร่ข้าวโพดแบบใช้ สารเคมี	พ.ศ. 2553	ทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ลดการใช้ สารเคมี มีการแบ่งที่ดินเพื่อการใช้ ประโยชน์ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

4.3 เกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัย

ผลกระทบของสังคมสูงวัยต่อการทำเกษตร

ในบทนี้จะกล่าวถึงการทำเกษตรในบริบทสังคมสูงวัย โดยจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ส่วนแรกจะเป็นการอธิบายผลกระทบของสังคมสูงวัยต่อการทำเกษตรที่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายรู้สึก และได้รับผลกระทบ ถัดมาจะอธิบายถึงภาพของสังคมสูงวัยในระดับครัวเรือนของเกษตรกรกลุ่มต่าง ๆ โดยเริ่มจากส่วนแรกดังนี้ ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยในปี พ.ศ. 2548 ที่ประชากรของผู้สูงอายุมีมากกว่าร้อยละ 10 จากประชากรทั้งประเทศ และจากสถิติผู้สูงอายุที่ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม ปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) คาดว่ามีอยู่ประมาณ 2 ล้านคน

อย่างไรก็ตามผลกระทบที่เกิดขึ้นในภาพรวมของการทำเกษตรจากประสบการณ์ของเกษตรกรนั้น โดยในความรู้สึกของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายต่อผู้สูงอายุที่เป็นเกษตรกรในชุมชนมีการปรับตัวที่ช้า และมีลักษณะทนอยู่กับปัญหามากกว่าการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง และแรงงานชั่วคราวในภาคเกษตรกรรมที่ให้บริการต่อเกษตรกรในขั้นตอนการผลิตยังมีอายุในช่วงวัยแรงงานตอนปลาย ไปจนถึงวัยสูงอายุอีกด้วย ซึ่งในมุมมองของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายมีความเห็นที่ตรงกันว่า ไม่มีคนรุ่นใหม่อยากมาทำงานแบบนี้แล้ว มันเหนื่อยและได้รายได้น้อย คนรุ่นใหม่เข้าไปทำงานในเมือง หรือ เข้าโรงงานกันหมดถ้าพวกเขาไม่เลือก สะท้อนให้เห็นรสนิยมของประชากรในกลุ่มวัยแรงงานที่ไม่นิยมงานใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรม หรือถ้าเข้ามาในภาคเกษตรกรรมจะเป็นในรูปแบบเจ้าของกิจการ

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ความเป็นสังคมสูงวัยในภาคเกษตรกรรมยังขยายไปถึงโครงสร้างการเมืองท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมในชุมชน บุคคลที่เป็นสมาชิกสภาเกษตรจังหวัดส่วนใหญ่เป็น

ผู้สูงอายุมากกว่าคนในวัยแรงงานหรือคนรุ่นใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมไม่มากนักในประเด็นดังกล่าว ซึ่งปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากการที่การเลือกตั้งท้องถิ่นในปัจจุบันยังไม่สามารถดำเนินการได้

4.4 ผู้สูงอายุในครอบครัวของเกษตรกรดั้งเดิมและลูกหลานเกษตรกร

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงสังคมสูงวัยที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายโดยตรง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับครอบครัว ที่จะแสดงให้เห็นถึงการมีชีวิตร่วมกับผู้สูงอายุในครอบครัว และระดับการทำงานของผู้สูงอายุในครอบครัว ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมในการทำงานของผู้สูงอายุในครอบครัวของเกษตรกร

เกษตรกรดั้งเดิมกับครอบครัวสูงวัย

ระดับครอบครัวของเกษตรกรดั้งเดิมในบริบทสังคมสูงวัย กล่าวคือเกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่ในวัยแรงงานตอนปลาย (Gen-X) มีภาระดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว (ในกรณีพ่อแม่ยังไม่เสียชีวิต) ซึ่งผู้สูงอายุเหล่านั้นอาจเคยเป็นหัวหน้าครอบครัวมาก่อนหรือไม่ก็ตาม โดยภาระดังกล่าว นอกจากภาระของค่าใช้จ่ายในเชิงเศรษฐกิจแล้ว ยังรวมถึงภาระในด้านเวลา ที่มีภาระผูกพันที่ผู้สูงอายุต้องการความดูแลเอาใจใส่ และยิ่งมากขึ้นในกรณีของผู้สูงอายุป่วยติดเตียง ซึ่งภาระการดูแลผู้สูงอายุนั้นโดยลักษณะการทำงานของเกษตรกรที่ไม่ได้อยู่ในระบบ ไม่มีกฎการเข้าออกที่ตายตัว เอื้อต่อการดูแลผู้สูงอายุที่ต้องมีการดูแลอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้แม้เกษตรกรจะต้องทำงานไปด้วยและดูแลผู้สูงอายุไปด้วยยังสามารถจัดสรรเรื่องของเวลาได้

ในขณะที่ถ้าเกษตรกรผู้นำครอบครัวเป็นผู้สูงวัย (Gen-Baby Boomer) มีโอกาสมากที่สุดที่ผู้สูงอายุในครอบครัวจะเสียชีวิตไปหมดแล้ว และตนเองกลายเป็นผู้สูงอายุเสียเอง ซึ่งในกรณีศึกษาจะเห็นว่าผู้สูงอายุที่เป็นเกษตรกรในช่วงผู้สูงอายุตอนต้น ซึ่งยังสามารถช่วยเหลือตนเองได้และยังพอมีกำลังในการทำเกษตร ทำให้เกษตรกรสูงวัยดังกล่าวยังไม่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ และสามารถดูแลสุขภาพของตนเองควบคู่กันไป แต่มีแนวโน้มที่อาจไม่มีผู้สืบทอดการทำเกษตรของตน

อย่างไรก็ตามบุตรของครอบครัวเกษตรกรที่สำเร็จการศึกษา สามารถช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้แก่ครอบครัวได้ แต่ยังไม่มีความสามารถในการเข้ามารับช่วงต่อในการทำเกษตร เป็นเพียงการเข้ามาช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ซึ่งอาจนำไปสู่การยุติบทบาทการทำเกษตรในเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

ระดับการทำเกษตรของครอบครัวเกษตรกรดั้งเดิมในบริบทสังคมสูงวัย กล่าวคือ การทำเกษตรร่วมผู้สูงอายุในครอบครัว ผู้สูงอายุไม่ได้เข้าร่วมในการทำงานดังกล่าว หรือถ้าสามารถเข้า

ร่วมได้จะไม่ถือว่าเป็นแรงงานหลัก ช่วยเหลือการทำงานได้เล็กน้อย ดังนั้นแรงงานหลักจึงมาจากการจ้างงานในชุมชน หรือขอความช่วยเหลือจากเครือข่าย ตามคำบอกเล่าของเกษตรกรดังนี้

“ลูก ๆ เพิ่งเรียนจบช่วยลดค่าใช้จ่ายได้เยอะเลย โชคดีจริง ๆ และกำลังจะเริ่มทำงานของพวกเขา เราไม่อยากบังคับให้เข้ามาทำ (การเกษตร) แต่ถ้าอยากทำเราก็ยินดีเลย ตอนนี้เรายังทำไว้ก็ทำไปก่อน ทำไม่ไหวก็หยุด ทุกวันนี้ก็อยู่กับภรรยาและแม่ยาย เวลาทำนาก็จะเป็นผมและภรรยาช่วยกันทำ แม่ยายเข้ามาทำไม่ไหวแล้ว” (พีรอม เกษตรกรดั้งเดิม Gen-X ชาวนาในวิถีกษัตริกรรมปลอดภัย)

“ตอนที่ลูกยังเรียนไม่จบนี้เครียดมาก เพราะว่าตอนนั้นยังเป็นหนี้อยู่ ก็ต้องอดทนกู้มาลงค่าเรียนบ้าง มาลงที่นาบ้าง พอเรียนจบแล้วก็ช่วยเราได้เยอะเลย ช่วงนี้พอขายผลผลิตได้ก็เริ่มมีเงินเก็บเป็นเงินก้อน ตอนนี้มีอายุมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำไม่ไหวก็ทำไปก่อน ทำไม่ไหวค่อยหยุด ชีวิตตอนนี้ก็ถือว่ามีความสุข พอมีพอกินแรงงานในการเพาะปลูกข้าว ส่วนใหญ่มาจากการจ้างงาน ส่วนแรงงานในการเลี้ยงแพะมาจากแรงงานผมกับภรรยา ส่วนลูกไม่ชอบทำเกษตรเท่าไร เขาก็มีงานของเรา มีมาช่วยบ้างตอนเอาผลผลิตไปขาย อย่างตอนขายนมแพะ เห็นขายผ่านทางอินเทอร์เน็ตด้วย” (พีอาด เกษตรกรดั้งเดิม Gen-Baby Boomer ชาวนาในวิถีกษัตริกรรมปลอดภัยและเกษตรกรเลี้ยงแพะอินทรีย์)

ผู้สูงอายุในครอบครัวของลูกหลานเกษตรกร

ระดับครอบครัวของลูกหลานเกษตรกรในบริบทสังคมสูงวัย ในส่วนนี้จะมีความหลากหลายด้านอายุของเกษตรกรมากกว่ากลุ่มเกษตรกรดั้งเดิม โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทดังนี้

1. เกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่ในวัยแรงงาน (Gen-Y)
  - 1.1. เกษตรกรผู้เป็นบุตรในครอบครัวอยู่ในวัยแรงงาน (Gen-Y)
2. เกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่ในวัยแรงงานตอนปลาย (Gen-X)
3. เกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้สูงอายุตอนต้น (Gen-Baby Boomer)

เกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่ในวัยแรงงาน (Gen-Y) มีภาระหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวร่วมกับพ่อแม่ของตน (ในกรณีที่ยังไม่เสียชีวิต) ซึ่งผู้สูงอายุจะอยู่ในฐานะปู่-ย่า ตา-ยาย ในบางกรณีอาจรวมพ่อหรือแม่เข้าไปด้วย แต่พ่อแม่จะเป็นผู้สูงอายุตอนต้นซึ่งยังสามารถช่วยเหลือเกษตรกรดูแลผู้สูงอายุดังกล่าวได้ ซึ่งช่วยลดภาระด้านเวลาให้แก่เกษตรกร ส่งผลให้เกษตรกรสามารถทุ่มเทเวลาในด้านการทำางานเชิงเศรษฐกิจได้มากขึ้น

ในขณะที่เกษตรกรผู้เป็นบุตรมีภาระหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวร่วมกับพ่อแม่ของตน เช่นเดียวกัน ซึ่งภาระในการดูแลผู้สูงอายุอาจถูกส่งผ่านมาที่ผู้เป็นพ่อแม่ทั้งหมด เพื่อให้ผู้เป็นบุตรสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ จากทั้ง 2 กรณีแสดงให้เห็นว่าสมาชิกในครอบครัวพยายามลดภาระด้านเวลาในการดูแลผู้สูงอายุให้กับผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งกรณีของ **ผู้นำครอบครัว และบุตร** จะได้รับการลดภาระในการดูแลผู้สูงอายุเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

เกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่ในวัยแรงงานตอนปลาย (Gen-X) มีภาระดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในฐานะพ่อแม่ของตน ซึ่งในระยะนี้พ่อแม่ของเกษตรกรจะอยู่ในวัยตอนกลางหรือตอนปลาย อาจมีภาวะป่วยติดเตียงแทรกซ้อนอยู่ด้วย ซึ่งสร้างภาระที่มากขึ้นเมื่อเทียบกับภาระของเกษตรกรในวัยแรงงาน อย่างไรก็ตามสิ่งที่สะท้อนให้เห็นคือภาระทางด้านเวลาที่มากขึ้น ในขณะที่ภาระทางเศรษฐกิจอาจลดลงเนื่องจากการสำเร็จการศึกษาของบุตรที่สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ ทำให้สามารถมีเวลามากขึ้นในการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับการอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุในกลุ่มของเกษตรกรดั้งเดิม

เกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้สูงอายุตอนต้น (Gen-Baby Boomer) ภาระการดูแลผู้สูงอายุของคนกลุ่มนี้คือการดูแลตนเองและคู่สมรส (ในกรณีที่แต่งงานและคู่สมรสยังมีชีวิต) ให้มีสุขภาพที่แข็งแรงและสมกับวัย รมณ์ระว่างการนำตนเองไปสู่ภาวะความพิการ เนื่องจากคนกลุ่มนี้อยู่ในวัยผู้สูงอายุตอนต้นทำให้ยังคงมีพลังกำลังในการทำงานอยู่ และสามารถช่วยเหลือตนเองได้ตามปกติ อย่างไรก็ตามพบว่าแนวโน้มของคนกลุ่มนี้มีความเสี่ยงที่จะเข้าสู่ภาวะพิการและไม่สามารถทำงานได้เหมือนเดิม ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลพบว่าเกษตรกรสูงอายุที่เป็นหัวหน้าครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกับบุตร จะได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการดูแลจากบุตร ในขณะที่เกษตรกรสูงอายุที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับบุตรจะได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่เพราะบุตรอาศัยอยู่ต่างถิ่นไม่สามารถมาดูแลได้ตลอดเวลา

ระดับการทำเกษตรของครอบครัวลูกหลานเกษตรกรในบริบทสังคมสูงวัย ในส่วนนี้จะแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัวต่อการทำเกษตร ซึ่งพบว่าระดับการมีส่วนร่วมจะ

แตกต่างกันตามอายุของผู้สูงอายุโดยตรงไปตรงมา เช่น ผู้สูงอายุตอนต้นสามารถมีส่วนร่วมในการทำงานได้ ซึ่งสามารถนับเป็นแรงงานหลักของครอบครัวได้ ในขณะที่ผู้สูงอายุตอนกลางและตอนปลาย จะมีส่วนร่วมน้อยลงเรื่อย ๆ ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มของเกษตรกรดั้งเดิม อย่างไรก็ตามพบว่าเกษตรกรผู้สูงอายุสามารถยืดอายุการทำงานของตนเองได้ ผ่านการใช้เครื่องจักรในการทำเกษตร แต่สิ่งที่ตามมาคือความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ ดังนั้นอาจพบว่าเกษตรกรสูงอายุจะเลิกใช้การจ้างในการทำเกษตรทั้งหมดตั้งแต่ขั้นตอนแรกของกระบวนการผลิต

ตารางที่ 4.3 การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในภาคเกษตรกรรม

เกษตรกร	การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมการเกษตรที่ใช้แรงงาน	การอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุในครอบครัว
พี่สุดา รัตน์	ไม่พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว พบการมีส่วนร่วมของแรงงาน(จ้าง)กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ และ งานดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมของคนรุ่นใหม่	ไม่ได้อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ (อาศัยอยู่กับ สามี และพี่น้อง)
พี่ ชินพัฒน์	ไม่พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว พบการมีส่วนร่วมของแรงงาน (จ้าง) ในวัยสูงอายุใน กระบวนการแปรรูปผลผลิต	อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ ปู่ และแม่
พี่ต้นน้ำ	พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว ในเชิงกิจกรรม กลางแจ้ง ขณะที่แรงงานหลักมาจากแรงงานต่างด้าวที่เป็น ลูกจ้างประจำ	อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ และพ่อ แม่
พี่สอง	ไม่พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว ขณะที่แรงงาน หลักมาจากตนเองและภรรยา	ไม่ได้อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ อาศัยอยู่กับ ภรรยา
พี่โรม	ไม่พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว ขณะที่แรงงาน หลักมาจากตนเองและภรรยา ร่วมกับการจ้างแรงงานในชุมชน	อาศัยอยู่ร่วมกับภรรยา และแม่ยาย
พี่แก่ง	ไม่พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว ขณะที่แรงงาน หลักมาจากตนเอง	อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ ติดเตียง (พ่อ)
พี่อาด	พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว แรงงานหลักมาจาก ตนเองและภรรยา ที่เน้นไปทางการเลี้ยงสัตว์ ขณะที่การทำนา จะใช้แรงงานตนเองร่วมกับการจ้างงาน	อาศัยอยู่ร่วมกับภรรยา และลูก
พี่ขวัญ	พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว แรงงานหลักมาจาก	ไม่ได้อาศัยอยู่กับผู้

เกษตกร	การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมการเกษตรที่ใช้แรงงาน	การอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุในครอบครัว
	ตนเอง ร่วมกับแรงงานในชุมชนและนักศึกษาฝึกงาน	ผู้สูงอายุ (อาศัยอยู่เพียงคนเดียว)
พี่อ้วน	พบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในครอบครัว แรงงานหลักมาจากตนเอง ภรรยา และลูก (เป็นบางครั้ง) ร่วมการจ้างแรงงานในชุมชน	อาศัยอยู่กับภรรยาและลูก

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

กระบวนการเปลี่ยนไปสู่เกษตรกรรมทางเลือกในยุคสังคมสูงวัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบวนการกลับสู่ภาคเกษตรกรรมของคนประเภทต่าง ๆ ในบริบทสังคมสูงวัย และศึกษาปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อกระบวนการกลับสู่ภาคเกษตรกรรม โดยมีคำถามวิจัยหลักว่าเส้นทางของการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัยของคนกลุ่มต่าง ๆ เป็นอย่างไร และแนวทางการส่งเสริมการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัยควรเป็นอย่างไร ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษา และนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอแนะได้ดังนี้

5.1 สรุปผล

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมสามารถแบ่งได้ออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของเกษตรกรดั้งเดิมที่ปรับตัว (Adapter) เป็นกลุ่มที่ไม่เคยออกจากภาคเกษตรกรรม อยู่ในภาคเกษตรกรรมตั้งแต่เกิด การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกร (Return) เป็นกลุ่มที่ออกจากภาคเกษตรกรรมไป เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับภาคเกษตรกรรมในเชิงความสัมพันธ์ของบุคคลกับผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรในครอบครัวและประสบการณ์ที่ได้มีส่วนร่วมในอดีต ซึ่งออกจากภาคเกษตรกรรมไปด้วยเหตุผลด้าน การศึกษา การทำงาน

กล่าวได้ว่าการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของเกษตรกรดั้งเดิมที่ปรับตัว อยู่ในรูปแบบของความจำเป็น จากปัจจัยทางเศรษฐกิจของครอบครัว และความชอบส่วนบุคคล ซึ่งเกษตรกรที่อยู่ในกลุ่มนี้ไม่มีทางเลือกมากนัก เพราะตนเองยังเด็กและครอบครัวยากจน จึงทำให้ไม่สามารถสร้างความเสี่ยงด้วยการออกจากภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักได้

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของลูกหลานเกษตรกร (Return) ประกอบด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจของตนเอง (ในกรณีไม่มีครอบครัว) พบว่าบุคคลเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมเพื่อเป็นแหล่งรายได้หลักให้แก่ตนเอง ปัจจัยทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อพัฒนาให้ภาคเกษตรกรรมกลายเป็นแหล่งรายได้หลักของครอบครัว ปัจจัยด้านสุขภาพคนในครอบครัว ออกจากงานในระบบมาทำเกษตรเพื่อให้มีเวลาดูแลได้มากขึ้น มีการย้ายถิ่นกลับมาทำเกษตรที่บ้านร่วมกับการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวที่ป่วยติดเตียง และปัจจัยความชอบส่วนบุคคล

การแสวงหาความเป็นอิสระ และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย

จากนโยบายเกษตรกรรมของรัฐในปัจจุบันที่พยายามสร้างองค์ความรู้และแบบแผนเกษตรกรรมทางเลือกที่เป็นรูปแบบของรัฐเอง ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมการเกษตรทางเลือกในรูปแบบเกษตรกรรมปลอดภัย ซึ่งการทำเกษตรในวิธีดังกล่าวไม่ได้ห้ามการใช้สารเคมี แต่มุ่งเน้นการสร้างความปลอดภัยในการผลิตอาหาร ซึ่งมาจากการลดใช้สารเคมีทางการเกษตร อย่างไรก็ตามองค์ความรู้ดังกล่าวมีความแตกต่างจากองค์ความรู้ของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกที่พยายามให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองในด้านปัจจัยการผลิตได้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่าแนวทางดังกล่าวมีความขัดแย้งกัน โดยแนวทางของรัฐที่ยังคงการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตบางส่วน เป็นการแสดงให้เห็นว่าภาครัฐพยายามประนีประนอมความสัมพันธ์กับภาคเอกชนและเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้และภาคเอกชนยังสามารถขายปัจจัยการผลิตได้เช่นกัน

ดังนั้นภาคของการแสวงหาความเป็นอิสระของเกษตรกรจึงอยู่ภายใต้ความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่ทั้ง 2 กลุ่ม แต่บางกรณีที่มีการแบ่งพื้นที่ทางการเกษตรเพื่อใช้ในการเพาะปลูกไว้บริโภคเอง นั้นมีรูปแบบความเป็นอิสระที่แท้จริง หรือตามแบบของ Van Der Ploeg เป็นเพราะว่าเกษตรกรสามารถออกจากวงจรของตลาดได้อย่างสิ้นเชิง เกษตรกรไม่ต้องกังวลว่าผลผลิตที่ตนเองปลูกไว้เหล่านั้นจะไม่เข้าเงื่อนโซ่ของตลาด มีสภาพเป็นอย่างไรก็ได้ เพียงแค่ปลูกและรอการเก็บเกี่ยวไว้ใช้บริโภคในครัวเรือน ส่งผลให้สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยนั้น ไม่ได้สร้างความยากลำบากให้กับเกษตรกรในจุดนี้

แต่ความยากลำบากของสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยจะอยู่ในบริบทของการแสวงหาความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่ เกษตรกรจะต้องเผชิญกับทรัพยากรที่จำกัดในแบบของเงินทุน แรงงาน ปัจจัยการผลิตที่ไม่ใช่ของตนเองซึ่งไม่สามารถหมุนเวียนภายในพื้นที่ทางการเกษตรของตนได้ ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรต้องดำเนินกลยุทธ์ในเชิงการปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรเพื่อลดต้นทุน นำไปสู่วิธีการทำเกษตรที่เชื่อมโยงกับเกษตรกรรมทางเลือกในแบบต่าง ๆ ดังนี้

วิธีการทำเกษตรที่พบในเกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม (กลุ่มเกษตรกรดั้งเดิม และ กลุ่มลูกหลานเกษตรกร)

- 1) วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมปลอดภัย หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิง
- 2) วิธีการทำเกษตรที่ผสมระหว่างเกษตรกรรมปลอดภัยและเกษตรเคมี
- 3) วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมปลอดภัย แต่มีการกลับไปใช้สารเคมี หากไม่สามารถควบคุมศัตรูพืชได้

4) วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรอินทรีย์มีมาตรฐานรับรอง

รูปแบบเกษตรกรรมและการจัดสรรทรัพยากรทางการเกษตรในบริบทสังคมสูงวัย

จากกรณีการแสวงหาความเป็นอิสระที่อยู่ในรูปแบบของความเป็นเสรีนิยมใหม่ได้ดึงเกษตรกรเข้าสู่วงจรของตลาดอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาแต่อย่างไรก็ตามจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่เกษตรกรได้มีการจัดสรรพื้นที่ของตนเพื่อใช้สำหรับการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ และมีพื้นที่บางส่วนใช้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือนพบว่า การผลิตแบบชาวไร่ชาวนานั้นสามารถพบเห็นได้ในพื้นที่เพาะปลูกดังกล่าว

ดังนั้นจากแนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาแสดงให้เห็นว่าลักษณะหรือรูปแบบของเกษตรกรนั้นมีการซ้อนกันอยู่ระหว่างทั้ง 2 ส่วน ทั้งที่เป็นส่วนของผู้ประกอบการเกษตร และ ชาวนาใหม่ โดยเกษตรกรพยายามดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรมโดยกลยุทธ์ในการจัดสรรทรัพยากรในการเพาะปลูกให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการสร้างแหล่งอาหารของตนเอง การรวมกลุ่ม สร้างและขยายเครือข่าย ซึ่งเป็นกลยุทธ์ของชาวไร่ชาวนา ซึ่งเกษตรกรลงทุนเพียงใช้ที่ดินและแรงงาน

ขณะที่กลยุทธ์ของผู้ประกอบการเกษตรเกษตรพยายามปรับตัวและเปลี่ยนวิธีการผลิตของตนเองให้เข้ากับเงื่อนไขของตลาด เกษตรกรเรียนรู้ว่าการเพาะปลูกแบบมีมาตรฐานรองรับช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต ทั้งยังเป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศและตลาดโลก แต่ข้อจำกัดของการเข้าสู่ตลาดแบบนี้ เกษตรกรต้องมีการลงทุนในปัจจัยการผลิตเพิ่มเติม ทั้งที่ดิน เมล็ดพันธุ์ (ในกรณีที่ไม่ใช้พันธุ์ท้องถิ่น) ปุ๋ย สารควบคุมศัตรูพืช เครื่องจักรทางการเกษตร และแรงงาน

อย่างไรก็ตามในบริบทสังคมสูงวัยผู้สูงอายุในครอบครัวของเกษตรกรสามารถเข้าสู่พื้นที่ของการทำงานได้ โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีศักยภาพเหมาะสมแก่การทำงานในภาคเกษตรไม่ควรเกินช่วงอายุผู้สูงอายุตอนต้น แต่ก็ยังพบว่าผู้สูงอายุที่เป็นหัวหน้าครอบครัวสามารถทำเกษตรได้ แต่จะใช้วิธีการจ้างทั้งหมด ซึ่งผู้สูงอายุจะอยู่เหนือความเสี่ยงทางสุขภาพ แต่ต้นทุนในการผลิตจะสูงมากจนทำให้เกิดภาวะขาดทุน

ทั้งนี้การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมกับสังคมสูงวัยยังแสดงให้เห็นภาวะพึ่งพาหาระหว่างรุ่นของผู้สูงอายุในครอบครัว ด้วยความที่ผู้สูงอายุ (ในกรณีต้องดูแลพิเศษ หรือป่วยติดเตียง) ไม่สามารถดูแลตนเองได้ การทำงานแบบเกษตรกรรมมีอิสระมากกว่าการทำงานในระบบส่งผลให้เกษตรกรสามารถจัดสรรดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวได้อย่างราบรื่นในเชิงของภาระเวลา ขณะที่ภาระทางเศรษฐกิจครอบครัวเกษตรกรพยายามแบ่งเบาภาระด้านเวลาออกจากสมาชิกในครอบครัวที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นเช่นกัน

กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย และการดำรงอยู่ของเกษตรกร

จากการที่เกษตรกรยังไม่สามารถหยุดการพึ่งพาสตลาดได้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าความเป็นอิสระแบบเสรีนิยมใหม่ไม่ได้สร้างความเป็นอิสระที่ทำให้เกษตรกรอยู่เหนือโครงสร้างตลาดได้ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Paul Stock เกษตรกรอาจไม่คิดว่าเพื่อนเกษตรกรนั้นเป็นคู่แข่งทางธุรกิจ เนื่องจากทางเลือกภาพลวงตา (illusion of choice) เมื่อผลผลิตของเกษตรกรเข้าสู่ตลาดการแข่งขันจึงเริ่มขึ้น และผ่านออกมาในรูปของความผันผวนของราคาผลผลิตเชิงวัตถุดิบ

อย่างไรก็ตามเกษตรกรพยายามสร้างกลยุทธ์ในการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ตลอดเวลา และการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายกลายเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับเกษตรกรทุกกลุ่มอยู่ยังมีความต้องการในดำรงอยู่ในภาคเกษตรกรรม โดยพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม โดยพบว่า เกษตรกรจะขยายบทบาทการผลิตอาหารไปสู่บทบาทอื่น ๆ ซึ่งอาจใกล้ชิดกับตลาดมากขึ้น หรือ ช่วยส่งเสริมให้การทำเกษตรของตนเองขยายฐานการผลิต และสร้างรายได้มากขึ้น ซึ่งสิ่งที่ทำให้เกษตรกรดำรงอยู่ตามแนวคิดของการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาคือ การผลิตซ้ำของปัจจัยการผลิตภายในพื้นที่การทำเกษตรของตน ส่วนหนึ่งนำกลับเข้าสู่กระบวนการผลิต ส่วนหนึ่งส่งไปเป็นอาหารของครอบครัว และส่วนที่เหลือส่งเข้าสู่ตลาด

ในปัจจุบันการทำเกษตรด้วยวิถีดังกล่าวไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของเกษตรกรได้อย่างครบถ้วน การทำเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้เกษตรกรดำรงอยู่ได้อีกต่อไป ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบเห็นเกษตรกรที่มีบทบาทนอกเหนือจากผู้ผลิตอาหาร หรือผลผลิตในเชิงวัตถุดิบ และเกษตรกรได้กลายเป็นเพียงอาชีพหนึ่งที่ไม่ได้ผูกติดกับวิถีชีวิตอีกต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีความจำเป็นอะไรบางอย่างที่ต้องพึ่งพาสตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การหลุดพ้นจากการพึ่งพาสตลาดอาจเป็นเป้าหมายสูงสุดของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก หรือเป็นอุดมคติของอุดมการณ์ภาคประชาสังคม แต่ชีวิตของเกษตรกรเหล่านี้ส่วนหนึ่งของพวกเขาคือผู้ประกอบการที่มีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมต่างออกไปจากเกษตรกรในอดีต ประกอบกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคเกษตรที่ชักนำเกษตรกรให้ไม่สามารถหยุดพึ่งพาสตลาดได้อย่างสิ้นเชิง กล่าวคือชีวิตการเป็นเกษตรกรต้องพบกับภาระทางเศรษฐกิจที่มากขึ้นกว่ารายได้จากการทำงานในภาคเกษตรกรรมจะแบกรับไหว กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายจึงมีบทบาทมากขึ้น และกลายเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเกษตรกร ซึ่งทุกครัวเรือนพยายามอย่างเต็มที่ในการดำรงอยู่ของตนเองและครอบครัวตามกำลังความสามารถที่ตนเองมี

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

ในยุคที่โครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสามารถเชื่อมโยงกันได้ทั้งโลกหรือกล่าวได้ว่าเป็นภาวะของโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทำให้ระบอบอาหารกำเนิดขึ้น และอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ส่งผลให้ระบอบอาหารมีอิทธิพลมากขึ้น โดยจุดเริ่มต้นของระบอบอาหาร คือ การพัฒนาภาคเกษตรกรรม จากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพไปสู่เกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ โดยอาศัยการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และ การปฏิวัติเขียว เพื่อสร้างกำลังการผลิตทางการเกษตรขนาดใหญ่ ภายในระบอบอาหารจะประกอบไปด้วยผู้เล่นหลัก ซึ่งเป็นกลุ่มบรรษัทธุรกิจเกษตร ทำหน้าที่ควบคุมปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องจักรกลทางการเกษตร เมล็ดพันธุ์พืช และ พันธุ์สัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่ต้องอาศัยเทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต โดยปัจจัยในการผลิตเหล่านี้จะถูกควบคุมและแลกเปลี่ยนผ่านการซื้อขาย และส่วนใหญ่เป็นกรรมสิทธิ์ของบรรษัทต่างชาติ

ขณะเดียวกันบรรษัทที่ควบคุมตลาดผลผลิตของเกษตรกรที่เป็นผู้เล่นหลัก คือ ห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อที่อยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของนายทุน ที่เปรียบเสมือน ห้องอาหารของคนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมเมืองที่สามารถหาซื้ออาหารและวัตถุดิบได้ ซึ่งการเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อที่กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศทำให้เกิดกำลังซื้อผลผลิตในขนาดใหญ่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอำนาจต่อรองด้านราคาผลผลิตทางการเกษตรจะตกอยู่กับบรรษัทกลุ่มนี้ ทำให้เกษตรกรไม่มีอำนาจในการต่อรอง ราคาพืชอาหารระหว่างเกษตรกรและบรรษัทจึงมีราคารับซื้อที่ต่ำ ทั้งนี้ผลกระทบจากการทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการลดกำแพงภาษีของการนำเข้าสินค้าทางการเกษตรจากต่างประเทศ สร้างผลกระทบด้านราคาของผลผลิตในประเทศให้รุนแรงขึ้น ราคาผลผลิตทางการเกษตรจึงต่ำอยู่เสมอ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเกษตรกรภายใต้ระบอบอาหารจะมีวิถีการที่ต้องพึ่งพาปัจจัยในการผลิตที่มีราคาสูง ในขณะที่ผลผลิตที่ขายได้มีราคาต่ำเพราะตลาดผลผลิตทางการเกษตรในระบอบอาหารทำให้เกษตรกรของแต่ละประเทศขายผลผลิตแข่งกันเอง ด้วยวิถีการแบบนี้ทำให้เกษตรกรตกอยู่ในวังวนของปัญหาหนี้สิน และนำไปสู่การสูญเสียที่ดินและออกจากภาคเกษตรกรรมในที่สุด อย่างไรก็ตาม ในบริบททางสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าว มีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งยังคงเดินเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมโดยมีตั้งแต่คนหนุ่มสาวไปจนถึงคนสูงอายุ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรทางเลือกที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลผลิตของระบอบอาหารเอง ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำของสังคม โดยเกษตรกรรายย่อยในงานวิจัยชิ้นนี้พยายามถอยห่างจากตลาดของระบอบอาหารที่สร้างความไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวหรือเป็นผู้สูงอายุล้วนประสบและสัมผัสกับความไม่เป็นธรรมดังกล่าว ผลักดันให้พวกเขาต้องปรับเปลี่ยนอะไรบางอย่างด้วยตนเอง รวมถึงการรวมกลุ่มเพื่อขยายฐานคิดและความรู้ของวิถีการทำเกษตรของเกษตรกรทางเลือก และสร้างตลาดที่เป็นธรรมสำหรับพี่น้องเกษตรกร ซึ่งเป็นตลาดที่

ถอยห่างจากตลาดของระบอบอาหาร เป็นตลาดที่สร้างความหลากหลายให้กับอาหารที่ไม่ใช่มีเพียงอาหารราคาถูก แต่เป็นอาหารที่มีความหลากหลายทางสายพันธุ์ของแต่ละท้องถิ่น มีความปลอดภัยจากวิธีการทำเกษตรที่ปลอดภัยทั้งต่อ ผู้บริโภค เกษตรกร และธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้พยายามถูกสร้างขึ้นในตลาดของอาหารเกษตรกรรมทางเลือก โดยนำเสนอความหมายของการบริโภคอาหารที่มากกว่าความอึดท้องและอาหารราคาถูก อาจกล่าวได้ว่าการผลิตในวิธีการทำเกษตรกระแสหลักแบบเกษตรกรรมเคมี คือ การตอกย้ำแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ที่มุ่งเน้นความสามารถในการเข้าถึงอาหารที่ราคาถูก โดยการทำให้อาหารมีปริมาณที่มากเกินไปจนความจำเป็น ในขณะที่เกษตรกรรมทางเลือกอย่างเกษตรกรรมปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ คือ ผลผลิตของอธิปไตยทางอาหาร (Food Sovereignty) ที่พยายามให้ความสำคัญกับอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมืองของเกษตรกร โดยมุ่งเน้นอิสรภาพในการผลิตของเกษตรกรที่ปราศจากการถูกครอบงำหรือบังคับให้พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากบริษัทข้ามชาติ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นดูเหมือนว่าจะเป็นการคืนชนของปัจเจกชนกับเศรษฐกิจ แต่เศรษฐกิจที่ว่ามีโครงสร้างในรูปแบบของการเมืองแฝงอยู่ ดังนั้นจึงไม่ผิดที่ความหมายของการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมคือการต่อสู้กับกระแสของทุนและความต้องการอิสรภาพตามแนวคิดการกลับไปเป็นเกษตรกรเพื่อเป้าหมายที่คล้ายคลึงกับแนวทางของแนวคิดอธิปไตยทางอาหาร

อย่างไรก็ตาม เพื่ออธิบายปัจจัยที่มีเงื่อนไขของคนแต่ละกลุ่มในยุคสังคมสูงวัยเป็นอย่างไร โดยใช้แนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนา (Re-Peasantization) สามารถอธิบายได้ดังนี้ ในเชิงของกระบวนการคนทุกกลุ่มมีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน และเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องตอบสนองนั่นคือ ภาระทางเศรษฐกิจ โดยในแต่ละกลุ่มจะมีระดับของภาระทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป ซึ่งเกษตรกร Gen-Y ตอนปลาย (อายุใกล้เคียง Gen-X ตอนต้น) จะมีภาระทางเศรษฐกิจที่มากกว่า Gen-X ตอนปลาย (อายุใกล้เคียง Gen-Baby Boomer ตอนต้น) และ Gen-Baby Boomer เนื่องจากอยู่ในช่วงสร้างครอบครัว ซึ่งภาระทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในเชิงการประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร สอดคล้องกับการศึกษาเหตุผลที่ใช้ในการหันมาทำเกษตรนั้นต้องการสร้างธุรกิจของตนเอง และชอบที่ได้ปลูกต้นไม้ ได้ทำกิจกรรมกลางแจ้ง (Gillespie & Mishra, 2011)

หลังจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม จะนำไปสู่การเรียนรู้ในกระบวนการผลิตทางการเกษตร ในช่วงนี้ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเกษตรกรจะประกอบไปด้วยปัจจัยทางความรู้ และเครือข่ายทางความรู้ หากเกษตรกรเริ่มลงมือทำเกษตรก่อนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เกษตรกรจะได้รับประสบการณ์ในการทำเกษตรและอาจนำไปสู่ความล้มเหลวในช่วงแรก ซึ่งความล้มเหลวดังกล่าวเป็นปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรต้องแก้ไข ปัญหาหลักของเกษตรกรในทุกกลุ่มอายุคือ การทำเกษตรอย่างไรให้สามารถมีกำไรที่เลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัวได้ ซึ่งจะนำไปสู่วิธีการทำเกษตรที่มีพื้นฐานมา

จากเกษตรกรรมทางเลือก หรือ เกษตรกรรมปลอดภัย โดยมีวิธีการทำเกษตรที่ประกอบไปด้วย วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมปลอดภัย หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิง วิธีการทำเกษตรที่ผสมระหว่างเกษตรกรรมปลอดภัยและเกษตรเคมี วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมปลอดภัย แต่มีการกลับไปใช้สารเคมี และวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรอินทรีย์มีมาตรฐานรับรอง ทั้งนี้วิธีการทำเกษตรแต่ละแบบมีความสัมพันธ์กับภาระทางเศรษฐกิจ ความรู้ เครือข่ายทางความรู้ และเครือข่ายทางเศรษฐกิจ และนำไปสู่ความอยู่รอดหรือการดำรงอยู่ในการเป็นเกษตรกร ซึ่งการเข้าสู่วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือกนั้นสอดคล้องกับการศึกษาการกลับไปเป็นเกษตรกรและเส้นทางการพึ่งพิง แสดงให้เห็นว่าการกลับไปเป็นเกษตรกรนั้นจะมาพร้อมกับวิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมปลอดภัย/ทางเลือก สร้างโอกาสให้เกษตรกรได้มีทางเลือกในการผลิตมากขึ้น และเข้าถึงตลาดที่อยู่นอกการควบคุมของระบอบอาหารเป็นตลาดเกษตรกรจะมีอำนาจในการต่อรองที่มากขึ้น (Roman-Alcala, 2013)

อย่างไรก็ตาม การอยู่รอดในการเป็นเกษตรกรไม่ได้ตั้งอยู่บนวิธีการทำเกษตรที่เกษตรกรเลือกใช้เท่านั้น องค์ประกอบที่สำคัญอีกส่วนคือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย (Pluriactive) เป็นส่วนที่ช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกร และทำให้เกษตรกรยังสามารถดำรงอยู่ในภาคเกษตรได้ เนื่องจากเกษตรกรไม่สามารถพึ่งพารายได้จากการขายผลผลิตในเชิงวัตถุดิบได้เพียงอย่างเดียว โดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่นอกเหนือจากการทำเกษตรนั้นอาจเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรแต่ไม่ได้เป็นการเพาะปลูกเพื่อขายผลผลิตโดยตรง อาจเป็นรายได้ที่มาจากการทำงานนอกภาคเกษตรของตนเองหรือคนในครอบครัวก็ได้ เช่น การที่เกษตรกรมีรายได้เสริมจากการเป็นนายหน้าขายผลผลิตในชุมชน การขายเมล็ดพันธุ์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ การทำธุรกิจแปรรูปโดยการรับซื้อวัตถุดิบจากเกษตรกรในชุมชน การเปลี่ยนที่ดินบางส่วนของตนเองเป็นสถานที่ท่องเที่ยว รวมถึงการได้รับเงินช่วยเหลือจากบุตร รายได้อื่น ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับหนึ่งในข้อสรุปของการศึกษาบทบาทของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของเกษตรกร พบว่าการมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายช่วยให้เกษตรกรกระจายความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากธุรกิจการทำเกษตร ทำให้เกษตรกรสามารถอยู่รอดได้นานขึ้นและเกิดการจ้างงานในภาคเกษตรที่มากขึ้นตามไปด้วย (Loughrey, Donnellan, Hennessy, & Hanrahan, 2013)

ดังนั้นหากจะลำดับกระบวนการกลับไปสู่ภาคเกษตรกรรมสามารถกล่าวได้ว่า เริ่มต้นมาจากภาระทางเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยการผลิตในภาคเกษตรกรรมที่สำคัญ เช่น ที่ดิน เงินทุน เป็นต้น ซึ่งนำไปให้เกิดการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ขึ้นถัดมาเป็นกระบวนการเรียนรู้สู่การเป็นเกษตรกร ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยทางความรู้ และ เครือข่ายทางความรู้ของเกษตรกรนำไปสู่การทำเกษตรและเกี่ยวประสพการณ์ ขั้นตอนนี้เกษตรกรจะยังคงมีกระบวนการศึกษาเกิด

ขึ้นอยู่กับ และแสดงให้เห็นถึงวิธีการทำเกษตรที่ปรับเปลี่ยนไปตามเป้าหมายทางเศรษฐกิจ และยังแสดงให้เห็นถึงการขยายเครือข่ายทางความรู้และเศรษฐกิจ ซึ่งจะนำไปสู่การดำรงอยู่ของเกษตรกร ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย

5.3 ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

จากคำถามของงานวิจัยชิ้นนี้ที่ว่าแนวทางการส่งเสริมการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัยควรเป็นอย่างไร เนื่องจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมเป็นเรื่องที่งาน เนื่องจากการประกอบอาชีพเกษตรกรไม่มีข้อบังคับทุกคนสามารถเข้าและออกภาคเกษตรกรรมได้ตามต้องการ แต่ประเด็นที่สำคัญคือการทำให้บุคคลที่เข้าสู่ภาคเกษตรกรรมแล้วดำรงอยู่ในภาคเกษตรได้อย่างมีความสุขเป็นสิ่งสำคัญ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมฐานะ ไม่สร้างหนี้สินให้แก่ตนเองและครอบครัวผู้วิจัยมีข้อเสนอให้หน่วยงานของภาครัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในระดับประเทศ และท้องถิ่น ควรทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของเกษตรกร และการมีบทบาทที่หลากหลายของเกษตรกร ซึ่งส่งผลให้งานส่งเสริมอาจขยายวงกว้างออกไปนอกเหนือจากการทำเกษตร ควรทำให้แน่ใจว่าเกษตรกรที่ไม่สามารถปรับตัวได้เหมือนกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยนี้เข้าถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายเพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ในขณะที่ความเป็นสังคมสูงวัยอาจมีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อย ๆ การมีอาชีพในภาคเกษตรกรรมอาจเหมาะสมกับการดูแลผู้สูงอายุเหล่านั้น มากกว่าการทำงานในเมือง

วิธีการทำเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือกควรถูกให้ความสำคัญมากกว่าการเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกร โดยภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมความรู้ด้านเกษตรกรรมทางเลือกให้เกษตรกรส่วนใหญ่ในประเทศเข้าใจในวิถีดังกล่าว อย่างน้อยเพื่อให้เกษตรกรสามารถหมุนเวียนปัจจัยการผลิตเบื้องต้นภายในพื้นที่ของตนเองได้ และลดการพึ่งพาตลาดในประเทศดังกล่าว

ทั้งนี้การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมสำหรับเกษตรกรในแต่ละช่วงอายุ หน่วยงานภาครัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถให้ความสนใจเพิ่มเติมเพื่อความปลอดภัยด้านการเงินของเกษตรกรในกลุ่มที่เริ่มต้นใหม่ โดยเฉพาะเกษตรกรวัยสูงอายุ ซึ่งอาจประสบปัญหาหากเงินเก็บก้อนสุดท้ายมาลงทุนในภาคเกษตรกรรมแล้วไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ในขณะที่เกษตรกรวัยแรงงานตอนปลายและเกษตรกรในวัยแรงงานควรเป็นกำลังหลักในภาคเกษตรกรรมของประเทศ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจร่วมทำแผนธุรกิจกับเกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่น

5.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 1) ศึกษาการใช้แนวคิดการกลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาของเกษตรกรในบริบทอาหารโลก หรือตลาดโลกที่เชื่อมโยงกับภาคเกษตรกรรมของไทย อาจช่วยทำให้เข้าใจสังคมเกษตรกรรมในปัจจุบันได้มากขึ้น รวมถึงอาจศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของความเสี่ยงด้านความมั่นคงทางอาหาร

กับการเข้า-ออกภาคเกษตรกรรม และโรคระบาด เนื่องจากภาคเกษตรกรรมได้รับผลกระทบดังกล่าวโดยที่เกษตรกรอาจไม่รู้ตัว

- 2) ศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องความแตกต่างของช่วงอายุของเกษตรกรต่อการทำเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากประเด็นเกษตรกรรมทางเลือก นอกจากนี้การศึกษาคความแตกต่างในเชิงพื้นที่อาจช่วยให้เห็นอัตลักษณ์ของเกษตรกรในแต่ละภูมิภาคที่ละเอียดและชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาคผนวก

ประวัติชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย

ประวัติชีวิตพี่สุภารัตน์

ช่วงชีวิตในวัยเด็ก จนถึงวัยรุ่น

ในวัยเด็กพี่สุภารัตน์ได้อาศัยอยู่กับพ่อ แม่ และ พี่สาวอีก 1 คน ซึ่งได้ปลูกบ้านอยู่ใกล้ ๆ กับคนในครอบครัวอื่น ๆ ในจังหวัดอ่างทอง พี่สุภารัตน์เกิดเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 ในวัย 39 ปี พี่สุภารัตน์เริ่มเล่าถึงการทำงานของพ่อแม่ว่าเป็นเกษตรกรเหมือนครอบครัวอื่น ๆ ซึ่งพี่สุภารัตน์ก็ได้ไปช่วยงานในสวนนั้นด้วยเหมือนกัน เดิมพ่อเป็นคนอำเภอป่าโมก แม่เป็นคนอำเภอเมือง เมื่อแต่งงานกันพ่อได้ย้ายมาอยู่กับแม่ที่บ้านหลังปัจจุบัน เมื่อพ่อแต่งงานกับแม่ ตาของพี่สุภารัตน์ได้ให้รถไถแก่พ่อไว้ทำมาหากิน แต่พ่อไม่ชอบการทำเกษตร ชอบดื่มเหล้ามากกว่า อยู่มาวันหนึ่งพ่อได้ทิ้งพี่สุภารัตน์ไปบอกเพียงแค่ว่าจะไปซื้อบุหรี่ยี่ห้อ ทำให้พี่สุภารัตน์ต้องอยู่กับแม่และพี่สาวอีก 1 คน โดยที่ขาดพ่อไปตั้งแต่นั้นมา ซึ่งไปช่วงเปลี่ยนผ่านอาชีพของครอบครัว จากเดิมที่เป็นเกษตรกร มีเริ่มมีการไปขายของที่จังหวัดอยุธยา ซึ่งสินค้าที่นำไปขายจะเป็นพวกสินค้าทางการเกษตร เช่น ผัก ผลไม้ เป็นต้น

ในช่วงวันรุ่นพี่สุภารัตน์เล่าว่า แม่ได้หยุดการทำเกษตรแล้วมาขายของเต็มตัว โดยพี่สุภารัตน์ในขณะที่เรียนอยู่ในระดับมัธยม ตอนเข้ามิดจะต้องรับผักจากตลาดในจังหวัดอ่างทองขึ้นรถประจำทางไปส่งให้แม่ที่ตลาดในจังหวัดอยุธยา รายได้ในขณะนั้นถือว่าเพียงพอต่อการดำรงชีวิตของครอบครัว จุดเปลี่ยนที่สำคัญเลยคือ การออกจากการเรียนในระดับมัธยม ทำให้การศึกษาสูงสุดของพี่สุภารัตน์หยุดอยู่ในระดับมัธยมชั้นปีที่ 3 พี่สุภารัตน์ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานตั้งแต่วัย 18 ปี งานที่พี่สุภารัตน์ทำงานแรก คือ ไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงาน ซึ่งจากการเข้าไปทำงานในโรงงานนั้น ทำให้พี่สุภารัตน์ได้พบกับพี่พัน และได้แต่งงานกันในเวลาต่อมา

ช่วงชีวิตในวัยทำงาน จนถึงการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

พี่สุภารัตน์เล่าว่าในช่วงการทำงานนั้น ตลอด 10 ปีไม่ได้เปลี่ยนงานเลยยังคงทำงานในโรงงานเหมือนเดิม แต่จุดเปลี่ยนคือ การแต่งงานกับพี่พันทำให้พี่สุภารัตน์สามารถสะสมทุนได้เร็วมากขึ้น ประกอบกับไม่มีหนี้สิน เมื่อสะสมเงินได้ประมาณหนึ่ง พี่สุภารัตน์จะนำเงินไปซื้อที่ดินในจังหวัดอ่างทอง โดยจะเลือกซื้อที่ดินที่ติดน้ำ ติดถนน เป็นหลัก ด้วยจำนวนที่ดินที่สะสมมาเรื่อยๆ ประกอบกับความชอบในการทำเกษตรของพี่พันและพี่สุภารัตน์ ทำให้พี่สุภารัตน์เริ่มเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในวัย

28 ปี ในช่วงเริ่มต้นการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมนั้น พี่สุดารัตน์เริ่มศึกษาหาความรู้จากในอินเทอร์เน็ต สำนักงานเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ และสอบถามจากชาวบ้านใกล้เคียงที่ทำอยู่ก่อนแล้ว แต่การศึกษาจากชาวบ้านใกล้เคียง พี่สุดารัตน์บอกว่าเชื่อไม่ค่อยได้ ถ้าทำตามเขา ทำแล้วขาดทุน วิธีการทำเกษตรในช่วงแรกของทั้งสองสามีภรรยาเริ่มจากการใช้สารเคมีแบบเข้มข้น ซึ่งในขณะนั้น พี่สุดารัตน์มีช่องทางการหารายได้อยู่ 2 ช่องทางด้วยกัน คือ การทำงานจากโรงงาน และการทำนา ดังนั้นในช่วงเริ่มแรกของการกลับสู่การทำเกษตรของพี่สุดารัตน์จะทำแบบนอกเวลาหลังจากการทำงานหลักที่โรงงาน กล่าวได้ว่าเป็นเกษตรกรพาร์ทไทม์ (Part-Time) ซึ่งแน่นอนว่าเป้าหมายของการทำเกษตรในขณะนั้นของพี่สุดารัตน์คือ การทำเป็นอาชีพเสริม

เมื่อทำงานโรงงานร่วมกับทำเกษตรไปได้สักระยะ พี่สุดารัตน์ได้ตัดสินใจออกจากงานในวัย 32 ปี พร้อมกับที่พันด้วยความคิดที่ว่าการทำงานในโรงงานนั้นไม่มั่นคง เมื่อหมดประโยชน์ก็ต้องถูกไล่ออก หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องรอเกษียณก่อน ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นก็อาจจะทำให้ไม่มีรายได้ เพราะไม่มีงานอื่นรองรับ จึงนำไปสู่การเริ่มธุรกิจการเกษตรของตนเอง การเข้ามาสู่อาชีพเกษตรกรเต็มตัวนั้น ทำให้พี่สุดารัตน์มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น ได้อยู่ใกล้ชิดกับลูก ในขณะที่ถ้ายังทำงานในโรงงานอยู่ลูกจะต้องอยู่บ้านคนเดียว เป็นความกังวลของคนเป็นแม่ที่กลัวว่าลูกจะหนีเที่ยว เหมือนที่ตัวเองชอบทำตอนสมัยยังเป็นเด็ก อย่างไรก็ตาม พี่สุดารัตน์ไม่ได้ออกมาเป็นเกษตรกรอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งที่ทำควบคู่กับการทำนาไปด้วยก็คือ เปิดร้านขายเคมีเกษตร โดยมีความคิดมาจากความต้องการที่จะลดต้นทุนการผลิตข้าวของตนเอง ในการเข้าถึงราคาทุนของเคมีเกษตร ประกอบกับช่วงนั้นเป็นช่วงนโยบายจ่านำข้าว ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้สารเคมีเป็นจำนวนมากเพื่อเร่งผลผลิตของตนเองให้มีขายในราคาจ่านำ จนสุดท้ายนโยบายจ่านำข้าวสิ้นสุดลง เข้าสู่ช่วงฤดูแล้งและแมลงศัตรูพืชระบาด ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ในพื้นที่ไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้เลย ดังนั้นคนที่ขอเครดิตปุ๋ยจากพี่สุดารัตน์ไป เขาจึงไม่มีเงินจ่าย เงินทุนหมุนเวียนในการซื้อของเข้าร้านก็น้อยลงไปด้วย

การทำเกษตรและชีวิตในปัจจุบัน

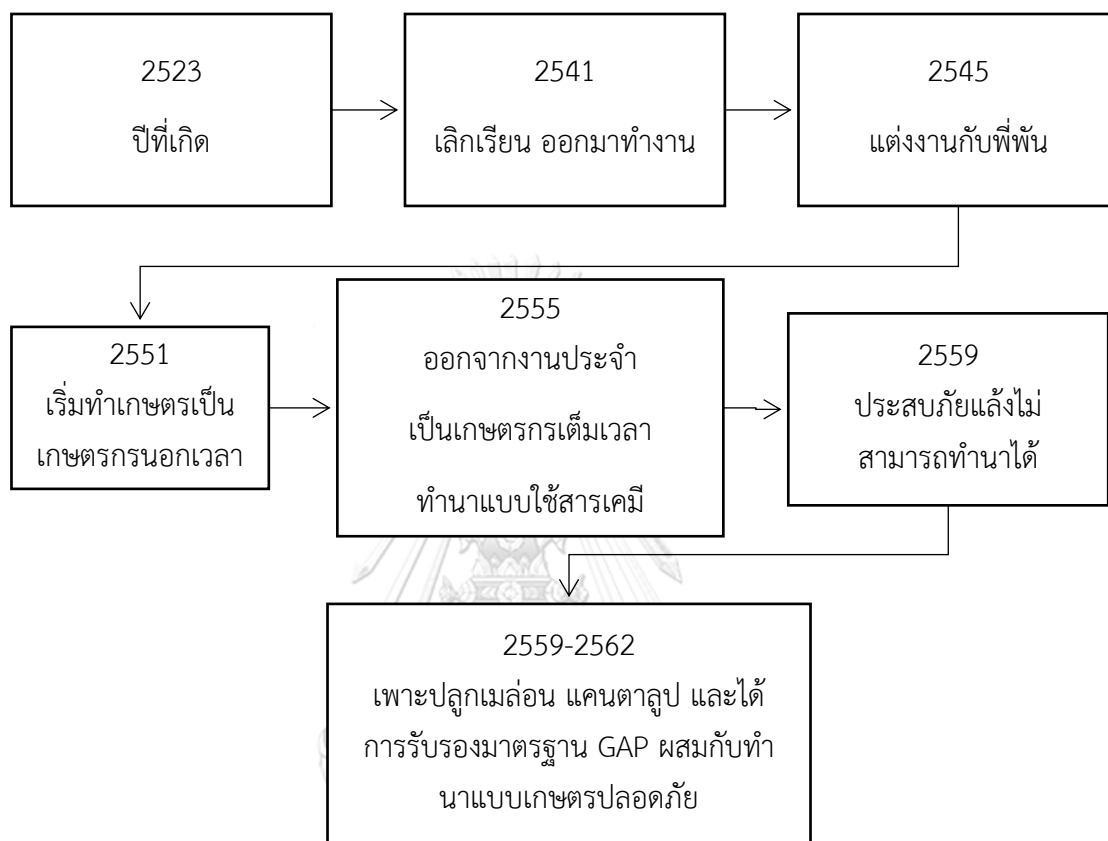
จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้พี่สุดารัตน์ต้องเริ่มคิดทบทวนในวิธีการทำเกษตรของตนเองแล้วจะไปในทิศทางไหนจากวิกฤติที่เกิดจากการทำนาในช่วงนโยบายจ่านำข้าว ซึ่งประโยชน์จากการที่พี่สุดารัตน์ไปขอคำปรึกษาจากสำนักงานเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอบ่อย ๆ ทำให้ได้รับการถ่ายทอดเรื่องสารชีวภัณฑ์ (Microbial Pesticide) และเริ่มนำความรู้เรื่องสารชีวภัณฑ์นี้มาปรับใช้ในนาของตน จนได้เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้าน เป็นต้นเหตุที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการทำ

เกษตรกรจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นไปสู่การลดและเลิกการใช้สารเคมีในการทำนาในที่สุด สิ่งที่ได้ตามมาคือ สามารถลดต้นทุนในการผลิต และได้อาหารที่มีคุณภาพ แต่การทำนาเพียงอย่างเดียวในฤดูกาลที่มีความผันผวนแบบนี้มีความเสี่ยงสูงมากที่จะขาดทุน พี่สุดาร์ตันจึงได้มองหาพืชตัวอื่นเข้ามาปลูกเสริมควบคู่กับการปลูกข้าว นั่นคือ “เมล่อน” ด้วยเหตุผลที่ว่าเมล่อนใช้น้ำน้อยกว่าข้าวซึ่งสามารถรองรับฤดูกาลที่ผันผวนได้ และการศึกษาพืชชนิดใหม่นอกจากข้าวยังช่วยเปิดประตูให้พี่สุดาร์ตันได้เรียนรู้พืชชนิดอื่น ๆ อีกด้วย โดยมีความคิดที่ว่าต้องเตรียมพร้อมรับมือเมื่อพืชเหล่านั้นราคาตก ทำให้พี่สุดาร์ตันปลูกพืชหลายชนิดส่งโรงงาน ซึ่งสุดท้ายแล้ว รายได้ของพี่สุดาร์ตันมีรายได้ดีกว่าตอนทำงานโรงงานเสียอีก

ในปัจจุบัน (2562) พี่สุดาร์ตันมีพื้นที่เพาะปลูกที่เป็นของตนเอง จำนวน 40 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไม่ใช้สารเคมี 20 ไร่ และพื้นที่ปลูกเมล่อนผสมกับแคนตาลูป ที่มีการควบคุมการเพาะปลูกด้วยการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practices; GAP) อีก 20 ไร่ นอกจากนี้ ยังเช่าที่ดิน 30 ไร่ เพื่อใช้ปลูกข้าวไม่ใช้สารเคมีทั้งหมด พี่สุดาร์ตันได้ใช้ระบบลูกไร่เพื่อขยายฐานการผลิตของตนเอง โดยตัวพี่สุดาร์ตันจะทำหน้าที่เป็นเจ้าของทุนในการจัดหาปัจจัยการผลิตต่าง ๆ แต่ผลผลิตของลูกไร่จะต้องถูกส่งมาขายที่พี่สุดาร์ตันเพื่อส่งไปขายต่อ ในปัจจุบันพี่สุดาร์ตันมีลูกไร่ในความรับผิดชอบอยู่ 5 สวน ซึ่งพี่สุดาร์ตันเล่าต่อว่าลูกไร่ของพี่ พี่จะให้ราคาที่เป็นธรรม และขายผลผลิตเข้าสู่บริษัทโดยตรง รวมถึงมีการประกันราคาทำให้ได้ราคาที่แน่นอนกว่าลูกไร่ที่อื่น ๆ ที่ต้องอ้างอิงราคาตลาด ในขณะที่พี่สุดาร์ตันจะเสนอราคาให้โรงงาน ซึ่งโรงงานจะกำหนดข้อมูลจำเพาะ (Spec) ของผลผลิต เกษตรกรที่เป็นลูกไร่ก็ต้องผลิตให้ได้ตามข้อกำหนดของบริษัทเพื่อที่จะได้ราคาประกัน

เมื่อย้อนกลับมามองเป้าหมายในตอนแรกๆ ที่เริ่มเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม พี่สุดาร์ตันมองว่าอยากให้การทำเกษตรเป็นเพียงแค่อาชีพเสริม ซึ่งในขณะนั้นอุปสรรคของพี่สุดาร์ตันในการทำเกษตรคือ มีความรู้แต่เพียงทฤษฎี เป็นความรู้ที่สามารถเรียนได้จากอินเทอร์เน็ต หรือถามจากผู้รู้ แต่สิ่งที่ขาดไปคือ ประสบการณ์ จึงทำให้การทำเกษตรในช่วงแรกมีความล้มเหลวอยู่บ้าง สำหรับเป้าหมายในปัจจุบันที่พี่สุดาร์ตันวางไว้ คือ อยากพัฒนาเมล่อนให้เป็นเมล่อนสีทองเพื่อการส่งออก โดยมีบริษัทส่งออกผลไม้มาติดต่อขอรับซื้อเพื่อส่งออกขายประเทศจีน แต่ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือการส่งออกผลผลิตทางการเกษตรมีขั้นตอนที่ใช้ระยะเวลาานาน พี่สุดาร์ตันยังมองต่อไปอีกว่าการที่ระบบส่งออกของเราใช้เวลานานมันทำให้ปริมาณผลผลิตทางการเกษตรที่ส่งออกนั้นต่ำ ในขณะที่ต้นทุนการผลิตในประเทศเราสูง แต่ประเทศอื่นต่ำกว่า อีกทั้งยังเสียเวลามากในกระบวนการส่งออกสินค้าเกษตร นอกจากนี้ ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเองก็เป็นอุปสรรคเช่นกันในปัจจุบัน การที่มีโรงงานอุตสาหกรรม

ตั้งอยู่ใกล้พื้นที่เพาะปลูกทำให้ผลผลิตมีโอกาสปนเปื้อนกับเขม่าที่ถูกปล่อยออกมาจากโรงงานเหล่านั้ และอุปสรรคที่สำคัญที่สุดของเกษตรกรในมุมมองของพีสุดาร์ตันคือ ความสามารถในการปรับตัวนั้น น้อยมาก ถ้าปรับตัวไม่ได้สุดท้ายก็จะนำไปสู่การออกจากภาคเกษตรกรรม

แผนภาพที่ 1 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพีสุดาร์ตัน

รูปภาพที่ 1 แรงงานกำลังทำงานในไร่เมล่อน

รูปภาพที่ 2 เมล่อนในบรรจุภัณฑ์พร้อมขาย

ประวัติชีวิตพีชินพัฒน์

ช่วงชีวิตในวัยเด็ก จนถึงวัยรุ่น

พีชินพัฒน์เล่าว่าในวัยเด็กนั้นเดินได้เติบโตมาจากบ้านที่จังหวัดลพบุรี ซึ่งล้อมรอบไปด้วยวัดและญาติ ๆ ชาวไทยพวนในหมู่บ้านที่ชื่อว่าบ้านสำโรง พีชินพัฒน์เกิดวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2531 ชีวิตในวัยเด็กไม่ได้แตกต่างจากเด็กในครอบครัวชนชั้นกลางทั่วไปในสมัยนั้น หลัก ๆ คือการเรียน

หนังสือและเที่ยวเล่นหาความสนุกไปตามประสา แต่มีความฝังใจเกี่ยวกับเรื่องของการเกษตรมาตั้งแต่เด็ก เพราะสมัยที่เป็นเด็กตอนปิดภาคเรียนที่บ้านจะไม่ให้อยู่คนเดียว ทำให้ต้องตื่นเช้ามากเพื่อที่จะไปอยู่ในไร่ร่วมกับที่บ้าน (ปู่ กับ ย่า) พ่อของพีชินพัฒนประกอบอาชีพเป็นผู้จัดการโรงแรม ส่วนแม่ประกอบอาชีพเป็นครู การที่แม่เป็นครูแล้วถ้าลูกเรียนไม่เก่งชีวิตเราจะถูกเปรียบเทียบกับอย่างหนักจากคนรอบข้าง ซึ่งเป็นความรู้สึกในวัยเด็กของพีชินพัฒนที่ยังไม่ชอบเรียนหนังสือ

จุดเปลี่ยนแรกคือ การได้ตกหลุมรักเด็กสาวคนหนึ่ง ขณะนั้นในวัย 15 ปี ทำให้พีชินพัฒนเปลี่ยนพฤติกรรมในการเรียนของตนเองจนสามารถมีผลการเรียนที่ดีขึ้นได้โดยเฉพาะในวิชาหลักอย่างคณิตศาสตร์ และวิชาวิทยาศาสตร์อื่น ๆ เพื่อที่จะไปจับหญิง การตกหลุมรักเด็กสาวคนนั้นได้เปิดประตูทางความรู้ให้พีชินพัฒนสามารถสอบเข้าเรียนสาขาเทคโนโลยีการพิมพ์และบรรจุภัณฑ์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ได้ในเวลาต่อมา

ในช่วงของการเรียนมหาวิทยาลัยการเข้าเรียนในสาขาเทคโนโลยีการพิมพ์และบรรจุภัณฑ์นั้นถูกวางแผนไว้ว่าถ้าเรียนจบตาจะให้มาสืบทอดโรงงานผลิตฝากระป๋องที่จังหวัดกรุงเทพฯ ดังนั้นหลังเรียนจบเพื่อเตรียมตัวที่จะเข้ามาช่วยทางบ้านทำงาน คุณตาให้พีชินพัฒนลองไปทำงานเป็นลูกจ้างก่อนเพื่อเก็บเกี่ยวประสบการณ์ โดยพีชินพัฒนตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะทำงานเป็นลูกจ้างสัก 1 ปี ค่อยกลับไปช่วยคุณตา

ช่วงชีวิตในวัยทำงาน จนถึงการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

ในช่วงเริ่มต้นเข้าสู่ตลาดแรงงานพีชินพัฒนได้ทิ้งตัวเองให้ว่างงานและปล่อยให้เพื่อน ๆ ทำงานกันไปก่อน แล้วหลังจากนั้นค่อยนัดมาสังสรรค์กินข้าวกัน การนัดเพื่อนมากินข้าวของพีชินพัฒนคือการประเมินว่างานไหนที่ควรจะไปทำโดยการสัมภาษณ์จากเพื่อน ๆ สุดท้ายมาลงเอยที่บริษัทสิ่งพิมพ์ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ทำในตำแหน่งพนักงานขาย ด้วยวัยเพียง 23 ปี กับเงินเดือนประมาณ 30,000 บาท โบนัสต่อปีอีก 100,000 กว่าบาท ควรจะเป็นรายได้ที่น่าพอใจแล้วสำหรับคนในวัยนั้น แต่การทำงานเป็นฝ่ายขายทำให้พีชินพัฒนรู้จักกับรุ่นพี่คนหนึ่งสนิทกันจากการติดต่อในการงาน ได้ทำให้พีชินพัฒนเริ่มตั้งคำถามกับรายได้ของตนเองที่เป็นลูกจ้างเมื่อเทียบกับร้านได้ของคนเป็นเจ้าของกิจการ นำไปสู่การฝันตัวออกมาเป็นเกษตรกรแทนการเป็นลูกจ้างของบริษัท

ด้วยปัจจัยอื่นๆ นอกจากเรื่องรายได้ของตนเอง พีชินพัฒนยังเล่าต่อว่าครอบครัวก็มีส่วนสำคัญ ในช่วงปี พ.ศ. 2545 พ่อของพีชินพัฒนถูกไล่ออกจากงานมาพร้อมกับหนี้สินก้อนโต ทำให้ในช่วงนั้นครอบครัวพีชินพัฒนเริ่มมีธุรกิจเป็นของตนเอง ในปี พ.ศ. 2551 พ่อพีชินพัฒนได้ไปทำฟาร์ม

เลี้ยงวัวกับลุง และเปลี่ยนมาปลูกข้าวในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นช่วงที่มีนโยบายจํานําข้าวทำให้ราคาข้าวดีขึ้นผิดปกติ จึงได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกไปจนถึง 300 ไร่ ซึ่งในช่วงนี้เป็นช่วงที่พี่ชินพัฒนลาออกจากงานประจำแล้ว และด้วยประสบการณ์จากการทำงานในบริษัทใหญ่มาก่อนทำให้พี่ชินพัฒนเห็นช่องทางในการทำธุรกิจภาคเกษตรร่วมกับพ่อ โดยถ้าพี่ชินพัฒนสามารถลดต้นทุนการปลูกข้าวของพ่อได้ จะทำให้มีรายได้มากกว่าการทำงานประจำ และถ้าประสบความสำเร็จจะสามารถปลดหนี้ให้พ่อได้ ซึ่งหนี้ก้อนนี้ถ้าพ่อพี่ชินพัฒนเสียชีวิตมันจะถูกส่งมาให้พี่ชินพัฒนเป็นผู้รับผิดชอบ ต่อ ดังนั้นการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมจึงหมายถึงโอกาสทางธุรกิจ ซึ่งจะสามารถช่วยคุณพ่อปลดหนี้ได้ ในขณะเดียวกันนั้นก็สามารถสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับตัวเองได้ แล้วอะไรคือความไม่มั่นคงที่มันน่ากลัว พี่ชินพัฒนเล่าต่อว่าถ้าหากผมถูกไล่ออกในช่วงอายุ 40 ปี ในขณะที่ต้องแบกรับภาระในการผ่อนบ้าน ผ่อนรถ ดูแลภรรยาและลูก ผมจะเอาแรงที่ไหนไปสู้ต่อ ซึ่งแม้ไม่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรในขณะที่อายุยังน้อย อย่างน้อยก็ยังมีแรงกลับไปสู้ต่อในงานประจำได้

การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่ชินพัฒนเริ่มต้นด้วยความพยายามที่จะลดต้นทุนการทำนา 300 ไร่ของพ่อ ด้วย “น้ำส้มควันไม้” พี่ชินพัฒนเล่าต่อด้วยเสียงหัวเราะว่า “เจ๊งตั้งแต่เดือนแรก เงินที่สะสมมาตลอดการทำงานจบชีวิตกับน้ำส้มควันไม้” แนวคิดของน้ำส้มควันไม้คือ ใช้เป็นสารควบคุมแมลงศัตรูพืช ในขณะเดียวกัน สามารถให้สารอาหารแก่พืชได้ด้วย แต่ในความเป็นจริงน้ำส้มควันไม้ไม่สามารถตีตลาดสารเคมีได้ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีความเชื่อมั่นในน้ำส้มควันไม้ ผลิตไป 100 ขวด แม้จะแจกให้ลองฟรี ๆ แต่แจกไป 100 ขวด มีคนใช้แค่ขวดเดียว

จุดนี้ทำให้พี่ชินพัฒนกลับมาทบทวนตนเองแล้วพบว่าตนเองนั้นไม่เข้าใจการเกษตรอย่างแท้จริง ทำให้พี่ชินพัฒนตัดสินใจไปสมัครเข้าร่วมโครงการ The Japan Agricultural Exchange Council (JAEC) ที่จัดร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อไปเรียนรู้การทำเกษตรที่ประเทศญี่ปุ่น หลังจากเรียนจบที่ญี่ปุ่นแน่นอนว่าได้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรมากมาย แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดเลยคือประเทศญี่ปุ่นได้สอนให้ได้ใช้ชีวิตที่ต้องเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาต่าง ๆ รอบตัวด้วย เพราะวิถีชีวิตในประเทศญี่ปุ่นไม่ได้สบายเหมือนในประเทศไทย หลังกลับมาจากประเทศญี่ปุ่น พี่ชินพัฒนได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศเกาหลีในด้านการเกษตรเช่นเดียวกัน โดยไปในโครงการ Korea 4-H Association ซึ่งกลับมาประเทศไทยในปี พ.ศ.2557 ผ่านโครงการส่งเสริมเกษตรกรรุ่นใหม่ของรัฐบาล

ชีวิตและการทำเกษตรในปัจจุบัน

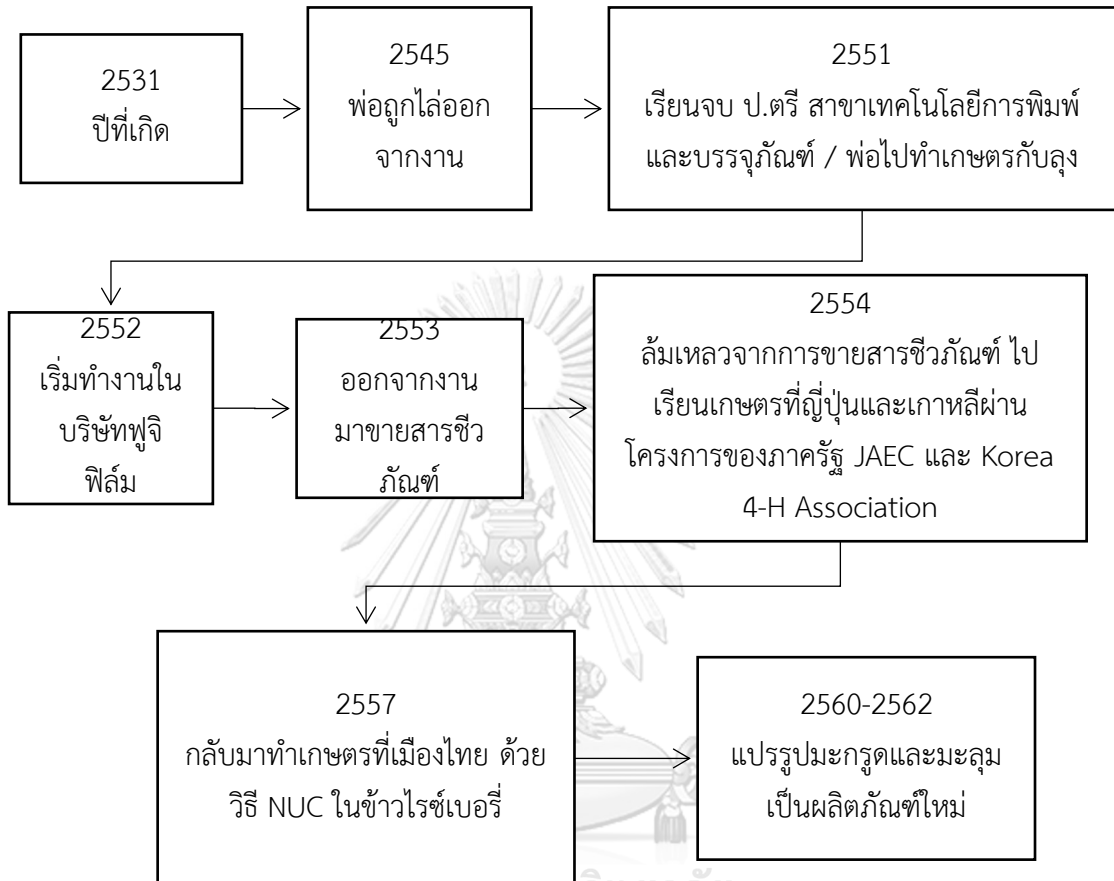
ความล้มเหลวในตอนแรกจากการทำน้ำส้มควันไม้ทำให้พืชนั้พัฒนาว่าไม่สามารถยึดธุรกิจ การเกษตรได้เพราะไม่สามารถขยายฐานลูกค้าได้ สิ่งที่ได้ทำคือ การสร้างอาณาจักรใหม่ขึ้นมา นี้คือ จุดเริ่มต้นของ “ข้าว” ข้าวที่สามารถสร้างรายได้ให้กับพืชนั้พัฒนาคือ ข้าวไรซ์เบอร์รี่ โดยเข้าร่วมกับ โครงการข้าวในจังหวัดลพบุรี และค่อย ๆ ขยายฐานการผลิตไปเรื่อย ๆ จากที่ดินของพ่อ จนสามารถ ขยายพื้นที่เพาะปลูกครอบคลุมของพ่อทั้งหมดในปี พ.ศ. 2560 โดยเป็นวิธีการทำเกษตรแบบไร้ สารเคมี หรือที่พืชนั้พัฒนาเรียกว่า Non Use Chemical (NUC) และมีการหมุนเวียนปัจจัยการผลิต ภายในนาของตนเองโดยไม่ต้องซื้อปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงเลย

อย่างไรก็ตาม การทำนาข้าวไรซ์เบอร์รี่ถึงแม้จะสร้างรายได้แต่มีกำไรที่ต่ำมาก ไม่สามารถ แข่งขันกับอัตราเงินเฟ้อและดอกเบี้ย ทำให้ยังไม่สามารถปลดหนี้ได้ พืชนั้พัฒนาจึงเริ่มศึกษาธุรกิจอื่น ๆ ในภาคการเกษตรเข้ามาเสริม โดยเป็นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่นให้ กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น น้ำมันมะรุม และ แชมพูจากน้ำมันมะรุม เป็นต้น ซึ่งการแปรรูปผลผลิต แบบนี้จำเป็นจะต้องใช้โรงงานอุตสาหกรรมในการผลิต โดยพืชนั้พัฒนาจะรับซื้อมะรุมและมะรุมใน หมู่บ้านเพื่อส่งให้โรงงานไปแปรรูปเป็นน้ำมัน จนถึงขั้นที่ว่าโรงงานประกาศหยุดรับซื้อมะรุมและ มะรุมของพืชนั้พัฒนา แต่พืชนั้พัฒนาไม่สามารถหยุดรับซื้อผลผลิตของญาติพี่น้องในหมู่บ้านสำรองได้

หุ้นส่วนทางธุรกิจจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในช่วงนี้ พืชนั้พัฒนาได้ส่งตัวอย่างน้ำมันให้กับเพื่อน โดยติดต่อกันทาง Social Media สุดท้ายได้ทำธุรกิจร่วมกับเพื่อนคนหนึ่งที่รับแปรรูปน้ำมันมะรุมไป เป็นแชมพูสระผม จากจุดนี้ทำให้พืชนั้พัฒนาสามารถยกระดับราคาของผลผลิตทางการเกษตรที่ไม่มีค่า ไปสู่ผลิตภัณฑ์ที่มีราคาสูงและมีความต้องการในตลาดได้

เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพืชนั้พัฒนาในช่วงแรกคือ การ มองเห็นโอกาสทางธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้และปลดหนี้ให้กับพ่อได้ แต่อุปสรรคที่พบคือการทำ เกษตรต้องอาศัยความรู้และความเข้าใจในเรื่องที่ตนต้องการทำจริง ๆ ซึ่งความรู้และความเข้าใจนี้จะ เป็นเหมือนเครื่องป้องกันความล้มเหลว เป็นสิ่งที่พืชนั้พัฒนาได้รับมาจากการไปเรียนต่อด้าน เกษตรกรรมที่ญี่ปุ่นและเกาหลี ส่วนเป้าหมายในภายหลังคือ การสร้างธุรกิจการเกษตรขั้นใหม่ โดยที่ ยังไม่ทิ้งเป้าหมายเดิมอย่างการสร้างรายได้และการปลดหนี้ แต่การจะพัฒนาไปถึงจุดนั้นได้ ภาค การเกษตรจะต้องปรับตัวไปสู่การแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อยกระดับของราคาผลผลิต เพราะการขาย ผลผลิตที่เป็นวัตถุดิบนั้นมีราคาต่ำเกินไป อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่พบในช่วงหลังคือ การแปรรูป

ผลผลิตทางการเกษตร ต้องอาศัยความรู้และเครือข่ายในการสร้างผลิตภัณฑ์ ดังนั้นไม่ใช่เกษตรกรทุกคนที่สามารถทำได้ แต่ถ้าเกษตรกรต้องการที่จะอยู่รอดในอนาคตควรที่จะต้องไปให้ถึงจุดนี้ให้ได้ ไม่อย่างนั้นสุดท้ายภาพของการออกจากภาพเกษตรกรรมก็จะถูกฉายซ้ำอยู่เรื่อย ๆ

แผนภาพที่ 2 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพีชินพัฒน์

รูปภาพที่ 3 ข้าวไรซ์เบอร์รี่จาก Chinto Farm

รูปภาพที่ 4 ผลิตพภัณฑ์จากผลผลิตในชุมชน สร้างกำไรและกระจายรายได้

รูปภาพที่ 5 แชมพูมะกรูดที่ใช้มะกรูดภายในชุมชน

รูปภาพที่ 6 น้ำมันมะรุมที่ใช้มะรุมภายในชุมชน

ประวัติชีวิตพี่ต้นน้ำ

ช่วงชีวิตในวัยเด็กจนถึงวัยรุ่น

พี่ต้นน้ำเกิดเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2527 ชีวิตในวัยเด็กของพี่ต้นน้ำได้เติบโตมาจากกรุงเทพฯ ดังนั้นหน้าที่หลัก ๆ ในวัยเด็กคือ การเรียนหนังสือ และเที่ยวเล่นเหมือนเด็กทั่วไป การทำงานของคุณพ่อทำงานเป็นวิศวกรการสื่อสาร ในขณะที่คุณแม่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน หรือ “แอร์โฮสเตส” และได้เป็นผู้ฝึกสอนพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินในเวลาต่อมา ดังนั้น สามารถกล่าวได้ว่าพี่ต้นน้ำอยู่ในครอบครัวชนชั้นกลางถึงสูง ทั้งคุณพ่อและคุณแม่ของพี่ต้นน้ำจะต้องเดินทางกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาได้อยู่ด้วยกันทั้งครอบครัว ช่วงนั้นพี่ต้นน้ำเล่นก็จะไปเที่ยวเล่นกับเพื่อนตามปกติ เมื่อมีเวลาว่างอย่างเสาร์หรืออาทิตย์ ครอบครัวจะพาพี่ต้นน้ำไปดูที่ดินในต่างจังหวัด มารู้อยู่ในภายหลังว่าการไปดูที่ดินเหล่านั้นคือ การเก็บดินในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อนำไปวิเคราะห์ว่าเหมาะสมที่จะทำเกษตรไหม แล้วมาได้ที่ดินที่ทำเกษตรอยู่ทุกวันนี้ตอนอายุ 15 ปี งานด้านเกษตรกรรมที่คุณพ่อสนใจมาตั้งแต่แรกคือ การทำไร่ร่อนและแปรรูปไปเป็นไวน์ แต่ตอนเป็นเด็กยังไม่มีความสนใจที่จะมาทำเกษตรเลย รู้แต่ว่าสนใจในด้าน IT เป็นพิเศษ คาดว่าเป็นอิทธิพลจากทางคุณพ่อ ซึ่งมักจะมีเครื่องมือที่เกี่ยวกับอิเล็กทรอนิกส์และเครื่องมือช่าง

ในช่วงชีวิตวัยรุ่นพี่ต้นน้ำได้เลือกที่จะเรียนต่อในสาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในช่วงที่เรียน เนื่องจากพี่ต้นน้ำชอบถ่ายรูปลูกอยู่แล้วทำให้ได้ไปทำงานเป็นช่างภาพให้กับบริษัทสื่อออนไลน์แห่งหนึ่ง พอเรียนจบปริญญาตรีไปเรียนต่อที่ California State University ประเทศสหรัฐอเมริกา สาขา IT Management ควบคู่กับ สาขา Supply Chain Management สำเร็จการศึกษาแล้วได้รับปริญญาโท 2 ใบ ซึ่งตลอดการเรียนของพี่ต้นน้ำได้ทำงานควบคู่กันไปตลอด และด้วยเหตุบางอย่างทำให้ได้กลับประเทศไทย ซึ่งจะกล่าวในส่วนถัดไป

ช่วงชีวิตในวัยทำงาน จนถึงการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

พี่ต้นน้ำได้เริ่มทำงานตั้งแต่ช่วงปริญญาตรี เช่นเดียวกับช่วงที่เรียนปริญญาโทได้ทำงานประจำเป็นผู้ดูแลระบบของหอพักนักศึกษา และยังทำงานนอกเวลาเป็นช่างภาพให้กับหนังสือพิมพ์ แต่การใช้ชีวิตและการทำงานอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาทำงานก็มักจะมีปัญหาเรื่องของการเหยียดเชื้อชาติแทรกอยู่ ความก้าวหน้าในการทำงานของคนเอเชียมักจะทำให้พนักงานที่เป็นสัญชาติอเมริกาไม่ยอมรับ เป้าหมายในชีวิตตอนนั้นถูกรอบด้วยการศึกษาทำให้คิดว่าจะต้องทำงานในสาย IT อยากเข้าไปทำงานในบริษัทด้าน IT ที่มีชื่อเสียง พี่ต้นน้ำยังเล่าต่อไปอีกว่ามหาวิทยาลัยที่เรียนอยู่ในขณะนั้นอยู่ในใจกลางของ Silicon Valley เลย และสาขาที่เรียนก็ไม่มีที่ไหนสอนนอกจากที่นี่ แต่ที่บ้านที่ประเทศไทยได้เริ่มส่งงานมาให้พี่ต้นน้ำทำในช่วงที่พี่ต้นน้ำกำลังเรียนอยู่ด้วย

งานที่ทำให้ที่บ้านในช่วงนั้นทางบ้านติดต่อมาว่าต้องการจะพัฒนาผลิตภัณฑ์ตัวใหม่ให้พื้ต้นน้ำ ช่วยเรื่องการถ่ายรูปผลิตภัณฑ์ไวน์ โดยติดป้ายโลโก้ของที่บ้านแล้วส่งภาพกลับไปทางอีเมล จากจุดนี้ ทำให้พื้ต้นน้ำเริ่มเห็นช่องทางจากการทำเกษตรแล้ว แต่ใจจริงก็ยิ่งอยากอยู่ที่อเมริกา ก่อน ซึ่งในระหว่างที่ยังอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาที่บ้านก็ยังได้ส่งงานมาให้ทำอยู่เรื่อย ๆ อย่างเช่นการให้ไปหาองุ่นที่ไร่องุ่นใน Napa Valley ซึ่งไม่ห่างจาก Silicon Valley มากนัก จากการที่พื้ต้นน้ำช่วยงานทางบ้านทำให้พื้ต้นน้ำได้คลุกคลีและหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับองุ่นและไวน์ รวมถึงขั้นตอนการส่งสินค้ามาที่ประเทศไทยมากขึ้น ความอยากรู้ทำให้พื้ต้นน้ำเริ่มตั้งคำถามกับองุ่นและไวน์ว่าแต่ละสายพันธุ์เมื่อมาทำเป็นไวน์จะมีรสชาติอย่างไร ความอยากรู้นั้นทำให้พื้ต้นน้ำเริ่มซื้อไวน์มาลองดื่มและสังเกตเห็นความจริงจังของการทำเกษตรของครอบครัวในประเทศไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในระหว่างที่พื้ต้นน้ำยังเป็นนักศึกษาของ California State University ทำให้สามารถเลือกลงเรียนในวิชาที่เกี่ยวกับไวน์ได้ ซึ่งพื้ต้นน้ำได้เลือกศึกษาต่อเพื่อให้ได้เป็น “ซอมเมอลิเยร์” (Sommelier) เป็นภาษาฝรั่งเศส มีความหมายในภาษาไทยว่าผู้ชำนาญการในด้านการบริการไวน์ โดยพื้ต้นน้ำเลือกเรียนต่อในด้านนี้เพราะคุณพ่อของพื้ต้นน้ำเรียนในด้านการทำไวน์ (Wine Making) ทำให้พื้ต้นน้ำเลือกที่จะต่อยอดจากความรู้ของคุณพ่อไปเพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์กับธุรกิจของครอบครัว พื้ต้นน้ำในวัย 24 ปี เริ่มเข้าสู่ธุรกิจของครอบครัวมากขึ้น แต่ตัวพื้ต้นน้ำเองยังไม่ได้มีความคิดที่จะกลับประเทศไทย เป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวความรู้ในด้านไวน์ในประเทศสหรัฐอเมริกาเสียมากกว่า

หลังจากนั้นได้ไม่นานเมื่อถึงเวลาที่ต้องสำเร็จการศึกษาและออกมาทำงานอย่างจริงจัง พื้ต้นน้ำได้สมัครงานในด้าน IT ตามที่ตนเองตั้งใจไว้ กล่าวได้ว่าสมัครทุกที่ที่เกี่ยวกับด้าน IT แต่ก็พบว่าช่วงนั้นเศรษฐกิจอยู่ในช่วงวิกฤตสินเชื่อซับไพรม์ (Subprime Mortgage Crisis) หรือที่รู้จักกันในชื่อว่า “วิกฤตแฮมเบอร์เกอร์” คนในประเทศสหรัฐอเมริกาต่างประสบภาวะตกงาน หางานลำบาก จึงไม่ต้องพูดถึงคนเอเชียผมสีด้า โอกาสที่จะได้งานแทบเป็นไปไม่ได้ ในช่วงนั้นพื้ต้นน้ำได้ไปเป็นซอมเมอลิเยร์ในร้านอาหารแห่งหนึ่ง

จนในที่สุดทางบ้านที่ประเทศไทยได้ติดต่อมาว่าจะกลับประเทศไทยใหม่ จะกลับมารับช่วงต่อในการทำเกษตรใหม่ ซึ่งพื้ต้นน้ำได้ตระหนักถึงอายุของคุณพ่อคุณแม่ในขณะนั้นแล้วว่ากำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ คำตอบคือกลับ แต่ขอใช้เวลาในประเทศในสหรัฐอเมริกาอีกสักพัก สิ่งที่พื้ต้นน้ำทำในช่วงเวลาที่เหลืออยู่คือ การตระเวนไปไร่ไวน์ในที่ต่าง ๆ ไปร้านอุปกรณ์ทำไวน์ในที่ต่าง ๆ กล่าวได้ว่า “เอาให้ครบก่อนกลับบ้าน”

ชีวิตและการทำเกษตรในปัจจุบัน

จากพิษเศรษฐกิจที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและข้อเสนอจากทางบ้านที่ประเทศไทยทำให้พื้ต้นน้ำเลือกที่จะกลับมาสานต่อในสิ่งที่คุณพ่อและคุณแม่ทำไว้ การแปรรูปองุ่นให้เป็นไวน์ นอกจากนั้นสิ่งที่พื้ต้นน้ำได้กลับมาพัฒนาต่อยอดจากของคุณพ่อคุณแม่คือ การพัฒนาไร่องุ่นธรรมชาติ ๆ ให้กลายเป็นเกษตรเชิงท่องเที่ยว การกลับมาที่บ้านด้วยวัยอายุประมาณ 25 ปี สิ่งที่พื้ต้นน้ำมองเห็นในไร่องุ่นในตอนนั้นต่างจากเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ไร่องุ่นมันเดินหน้าไปไกลมากแล้ว แต่สิ่งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ในพื้นที่เขาใหญ่ในแถบนั้นคือ “รีสอร์ท” (Resort)

เมื่อเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่รอบเขาใหญ่ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของรีสอร์ทจำนวนมากในแถบนั้น อาจหมายถึงอะไรบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพที่จะสามารถพัฒนาให้ไร่องุ่นธรรมชาติ ๆ มีวิถีการทำเกษตรปลูกองุ่นที่ไม่ได้ใช้สารเคมีไปในทิศทางที่สามารถผสมผสานกับการท่องเที่ยวได้ด้วย และด้วยการที่ไร่องุ่นแห่งนี้เป็นไร่องุ่นเพื่อแปรรูปไปเป็นไวน์ ซึ่งเป็นสินค้าแอลกอฮอล์ที่มีความยากลำบากในการทำโฆษณาอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้นสิ่งที่เข้ามาช่วยการส่งเสริมการจำหน่ายคือ การเปิดไร่องุ่นให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว

โดยภายในที่ดิน 120 ไร่ พื้ต้นน้ำได้เพิ่มสีสันของไร่องุ่นแห่งนี้ให้มากกว่าสีม่วงขององุ่นนักท่องเที่ยวจะพบกับแกะสีขาวขนปุยที่เชื่องเหมือนสัตว์เลี้ยงประจำบ้านอย่างสุนัข แกมซี่อ่อนเหมือนแมวชอบยื่นหน้ามาให้เอามือลูบหัว โกง่วงหลากสีที่ชอบพูดคุยกับนักท่องเที่ยว เวลาส่งเสียงอะไรไปจะได้รับเสียงโกง่วงร้องกลับมา ห่านหวงบ้านที่ร้องเสียงดังมากและทำท่าจะวิ่งไล่เมื่อคนแปลกหน้าเดินผ่านกรงของมัน

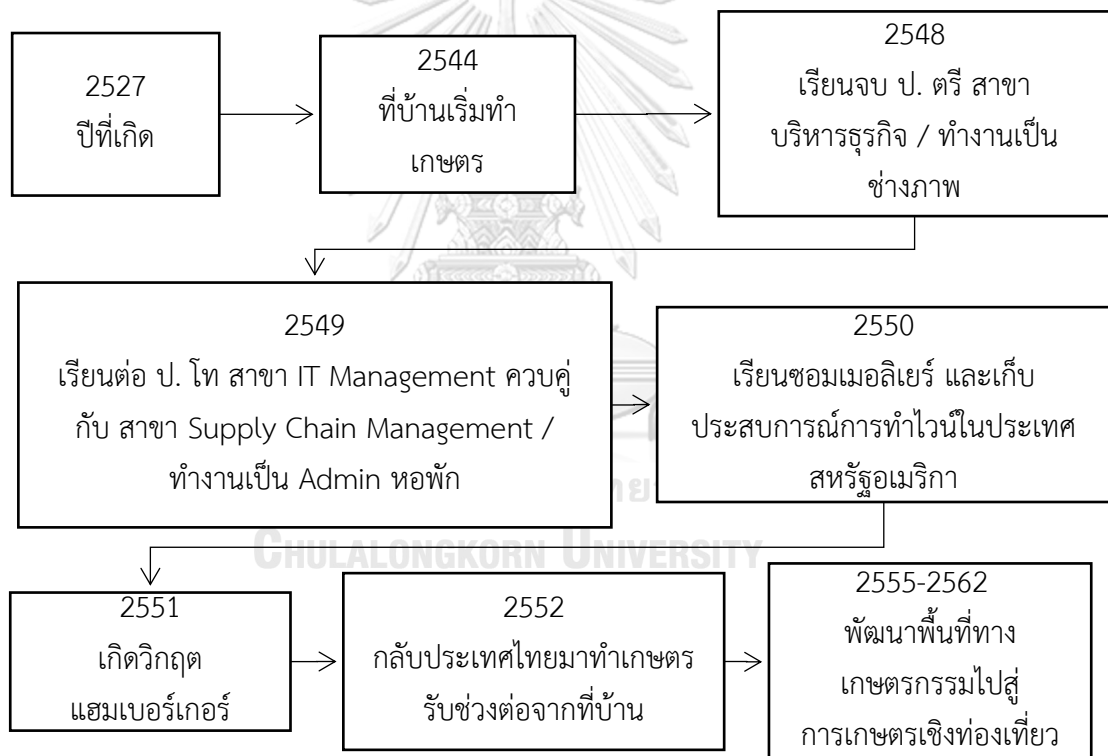
อย่างไรก็ตาม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น ๆ นอกเหนือจากไวน์และบริการด้านการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่สำคัญ เช่น การพัฒนาน้ำองุ่น หรือ ลูกเกด ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้ไม่ได้มีเป้าหมายในการทำกำไร แต่มีเป้าหมายไว้โฆษณาไร่องุ่นและไวน์ของที่นี่ อย่างไรก็ตามพื้ต้นน้ำได้ตระหนักดีว่าไร่องุ่นของตนนั้นเล็กมากเป็นแค่ธุรกิจครอบครัว การจะเดินต่อไปในเส้นทางนี้จะต้องมีเครือข่ายเพิ่มเติม จึงได้เข้าร่วมกับสมาคมไวน์ไทย (Thai Wine Association)

การได้เข้าร่วมกับสมาคมไวน์ไทยทำให้สมาชิกสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ เป็นการสะสมองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับองุ่นในปลูกในประเทศไทยเพื่อใช้แปรรูปทำไวน์ ซึ่งต้องยอมรับว่าไวน์ในเมืองไทยเป็นเรื่องที่ใหม่มาก การทำงานร่วมกับสมาคมจึงเป็นเหมือนการช่วยให้ไวน์สามารถเจริญเติบโตได้ในประเทศไทย และทำให้ไร่องุ่นของพื้ต้นน้ำยังสามารถดำเนินกิจการได้จนถึงปัจจุบัน

ในช่วงเริ่มต้นการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพื้ต้นน้ำเป้าหมายนั้นไม่ได้ถูกวางเอาไว้ พื้ต้นน้ำทราบเพียงแต่ว่าครอบครัวนั้นทำไร่องุ่นและแปรรูปเป็นไวน์ ซึ่งพบอุปสรรคอย่างมากในตอนแรกที่เข้า

สู่ภาคการเกษตร นั่นคือการมีความรู้แต่เพียงทฤษฎี ซึ่งต้องใช้เวลาพอสมควรในการเก็บประสบการณ์การทำงานด้านเกษตรภายในไร่ของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้งานจากคุณพ่อเพื่อสะสมประสบการณ์ และนำไปสู่การพัฒนาไร่รุ่งนในเชิงการท่องเที่ยว

เป้าหมายในช่วงหลังที่ต้นน้ำต้องการให้การทำไวน์ด้วยองุ่นที่เพาะปลูกในประเทศไทยได้รับการยอมรับที่มากขึ้น คนทั่วไปรู้จักไวน์มากขึ้น จากการทำงานร่วมกับสมาคมไวน์ไทยทำให้ได้มีโอกาสจัดสัมมนาให้ความรู้เกี่ยวกับไวน์ไทยมากขึ้นตามไปด้วย อุปสรรคในช่วงนี้คือภาครัฐไม่สนับสนุนสินค้าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ด้วยภาพลักษณ์ของประเทศทำให้มีความยากลำบากในการโฆษณาอย่างตรงไปตรงมา นอกจากนี้ยังมีเรื่องของทุนจากต่างประเทศที่เข้ามาแย่งชิงพื้นที่เพาะปลูกในประเทศไทย

แผนภาพที่ 3 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่ต้นน้ำ

รูปภาพที่ 7 ด้านหน้าที่ขายผลิตภัณฑ์ภายในฟาร์ม

รูปภาพที่ 8 ภายในมีผลไม้ น้ำผลไม้ และไวน์องุ่น

รูปภาพที่ 9 เครื่องวัดสภาพอากาศที่ใช้ภายในฟาร์ม

รูปภาพที่ 10 กิจกรรมเกษตรเชิงท่องเที่ยวภายในฟาร์ม

ประวัติชีวิตพี่สอง

ภูมิหลังและชีวิตในวัยเด็ก

พี่สองในวัยเด็กเกิดที่จังหวัดขอนแก่น วันที่ 14 ธันวาคม 2506 ครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรทำนาเป็นหลัก มีฐานะยากจน มีลูกถึง 8 คน พี่สองเป็นลูกคนที่ 3 ความยากจนของครอบครัวผลักดันให้พี่สองต้องหารายได้จากการทำงานเสริมตั้งแต่เด็ก ๆ ด้วยความที่เป็นคนชอบอ่านหนังสือแต่ไม่มีเงิน ความรู้สึกนี้จึงทำให้พี่สองชอบอ่านหนังสือมาตั้งแต่เด็ก ๆ นอกจากเรียนหนังสือ

แล้วหน้าที่ในวัยเด็กของพี่สองไม่ต่างไปจากเด็กคนอื่น ๆ ในสมัยนั้นที่ช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำเกษตรกรรม พี่สองมีโอกาสได้รับการศึกษาจนถึง ม.ศ. 5 ซึ่งหลังจากนั้นจะเป็นช่วงเข้าเรียนมหาวิทยาลัย และได้ย้ายมาใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ

ชีวิตในวัยรุ่น-เริ่มทำงาน (นอกภาคเกษตรกรรม)

ในช่วงที่อายุได้ 20 ปี พี่สองได้ย้ายจากบ้านที่จังหวัดขอนแก่นมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ โดยพี่สองเรียนปริญญาตรีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในระหว่างที่เรียนได้ทำงานไปด้วยเพื่อหาเลี้ยงตนเองและหาเงินมาจ่ายค่าเรียน งานที่ทำในขณะนั้นก็มีตั้งแต่การเป็นลูกมือช่างเหล็กตัดพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหาร หรือแม้แต่ รปภ. หลังจากเรียนจบพี่สองได้ร่วมลงทุนกับเพื่อนทำโรงงานเย็บผ้าแต่ต้องปิดกิจการไป ทำให้พี่สองได้เริ่มเดินทางอีกครั้ง

หลังจากไม่ประสบความสำเร็จจากการทำโรงงานในกรุงเทพฯ ด้วยวัย 24 ปี พี่สองได้เดินทางไปทำงานด้านการท่องเที่ยวที่จังหวัดกระบี่ การทำงานที่กระบี่ทำให้พี่สองได้พัฒนาภาษาอังกฤษของตนเองและได้พบกับคณะวิจัยของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งต่อมาก็ได้ถูกชวนให้ไปร่วมงานเป็นผู้ช่วยนักวิจัยกับทางมหาวิทยาลัย เพราะความสามารถในการใช้ภาษาและเครือข่ายในพื้นที่จังหวัดกระบี่ หลังจากนั้นพี่สองได้ทำงานกับทางมหาลัยเรื่อยมาโดยมีบทบาทเป็นผู้ช่วยนักวิจัยและผู้จัดการหอพักของมหาลัย พี่สองเล่าต่อว่าการทำงานกับมหาลัยเงินเดือนไม่ได้ดีมากนัก ขณะเดียวกันพี่สองในช่วงอายุ 32 ปี กำลังเริ่มที่จะสร้างครอบครัว ได้แต่งงานกับพี่เล็ก ซึ่งเป็นพนักงานโรงงานอยู่ในขณะนั้น ทำให้จำเป็นต้องใช้เงินและพบว่าเงินจากการทำงานในมหาวิทยาลัยนั้นยังไม่เพียงพอต่อการสร้างครอบครัว ต้องหางานอย่างอื่นทำเพิ่มเติมด้วย ซึ่งรายได้เสริมมาจากการเป็นผู้จัดการหอพักนี้แหละ และไม่ใช้เงินเดือนนะที่ตี แต่ตำแหน่งผู้จัดการหอพักทำให้เราได้รู้จักกับนิสิตในหอพักมากมายหลากหลายสัญชาติ คนเหล่านี้บางครั้งต้องการเงินพิเศษก็จะเอาของมาฝากขายกับเรา และขึ้นชื่อว่าเป็นสินค้าต่างประเทศ เจ้าหน้าที่ภายในมหาวิทยาลัยหรือแม้แต่อาจารย์เองก็สนใจ พี่สองจึงช่วยขายของเหล่านั้นและบวกกำไรของตนเองเอาไปในสินค้าเหล่านั้น ทำให้พอมีเงินก้อนนำไปลงทุนเช่าที่ดินเปิดร้านขายของชำและร้านอาหารหน้ามหาวิทยาลัย ซึ่งในตอนนั้นร้านสะดวกซื้อยังไม่แพร่หลายนัก ทำให้พี่สองมีรายได้ดีทีเดียว รวมถึงมีโอกาสในการศึกษาต่อปริญญาโทในสาขารัฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อย่างไรก็ตาม เมื่อเป็นที่ดินเช่าและมีลูกค้าประจำทำให้พอหมดสัญญาเจ้าของที่ดินเลยไม่ให้เช่าต่อและคิดที่จะทำเองแทน ถึงแม้จะมีเงินพิเศษจากการเป็นผู้จัดการหอพักของมหาวิทยาลัยเสริมด้วยก็ตาม จึงนำไปสู่จุดเปลี่ยนในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่สอง

จุดเปลี่ยนในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

ช่วงเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมที่สองเล่าว่าได้ไปที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ช่วงปี พ.ศ. 2547 มีอายุประมาณ 41 ปี ตอนแรกก็ไปถามเขาว่ามีโครงการอะไรเปิดรับบ้าง พอมีโครงการเห็ดรุ่นที่ 1 เปิดรับอยู่เลยสมัครเข้าไป ประจวบกับตอนนั้นไปซื้อที่ดินที่อำเภอดอนตูมพอดี การได้เข้าไปเรียนรู้งานภาคเกษตรในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เปรียบเสมือนเป็นการเปิดช่องทางอาชีพให้กับพี่สอง เพราะนอกจากจะได้เรียนรู้เรื่องเห็ดแล้ว พี่สองยังได้เรียนรู้เรื่องข้าวที่โครงการเห็ดไปร่วมกับมหาวิทยาลัยชวนา ทำให้พี่สองได้เรียนรู้เรื่องข้าว และเรียนรู้การเป็นวิทยากรเพื่อนำความรู้ไปถ่ายทอดให้กับพี่น้องเกษตรกรด้วย หลังจากการเรียนรู้ฝึกอบรมเรื่องเห็ดเสร็จสิ้น พี่สองได้มีบทบาทในด้านเกษตรกรรมที่หลากหลายมากขึ้น นอกจากจะเป็นเกษตรกร เริ่มเพาะเห็ดครั้งแรก 6,000 ก้อน โดยใช้ที่ดินภายในบ้าน ทำนาที่ดอนตูม แล้วก็ยังเป็นวิทยากรให้กับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในเรื่องเห็ดและข้าว อุปสรรคอย่างเดียวที่เกิดขึ้นกับพี่สองคือ การที่ต้องเดินทางบ่อยและไม่ได้อยู่บ้าน ซึ่งตอนนั้นพี่สองเล่าว่าลูกกำลังเล็ก เป้าหมายหลัก ๆ ในช่วงนั้นคือการสร้างรายได้ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัว แต่สิ่งที่ได้มาพร้อมกับความพยายามในการไปให้ถึงเป้าหมายนั้น ได้สร้างเครือข่ายที่กลายเป็นคลังความรู้ ทำให้ทุกวันนี้พี่สองสามารถปลูกข้าวขาย และกินข้าวของตนเองโดยมีวิธีการผลิตที่ลดต้นทุน หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทดแทนด้วยการใช้สารชีวภัณฑ์ ซึ่งเป้าหมายในภาคเกษตรกรรมของพี่สองค่อย ๆ เปลี่ยนไปในภายหลัง

ชีวิตในปัจจุบัน เห็ดและข้าว

จากที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่าพี่สองได้เพาะเห็ดขายครั้งแรก 6,000 ก้อน โดยมีโรงเรือนอยู่หลังบ้าน ขนาดพื้นที่ไม่เกิน 2-3 ไร่ การขายเห็ดของพี่สองไม่ได้ขายเป็นดอกเพียงอย่างเดียว พี่สองจะมีการขายตั้งแต่ก้อนเห็ด ไปจนถึงดอกเห็ด โดยดอกเห็ดจะขายส่งให้กับพนักงานในโรงงานแถวนั้น แล้วให้พนักงานโรงงานนำไปขายในโรงงานอีกที่ ส่วนการขายก้อนเห็ดพี่สองจะขายเป็นก้อนเห็ดที่ยังไม่เปิดดอกแต่จะเลี้ยงเชื้อให้เต็มก้อนเห็ดก่อนแล้วจึงนำไปขาย อย่างไรก็ตาม พี่สองเล่าอย่างภูมิใจว่าก้อนเห็ดของเขามีอยู่ทั่วประเทศ ส่งไปแล้วทุกภาคของประเทศไทย แถมยังมีบริการหลังการขายอยู่ด้วย ติดต่อสอบถามปัญหาเกี่ยวกับก้อนเห็ดได้เสมอ ทำให้ปัจจุบันการเพาะเห็ดกลายเป็นรายได้หลักของพี่สอง

ในขณะที่การปลูกข้าวของพี่สองแน่นอนว่าข้าวเหล่านั้นพี่สองจะนำมากินเองด้วยส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะนำไปสีที่โรงสีชุมชนแล้วขายเองตามราคาตลาด ประมาณกิโลกรัมละ 35 บาท อย่างไรก็ตาม แม้ราคาขายจะถูก แต่ก็ยังได้กำไรเนื่องจากต้นทุนในการเพาะปลูกค่อนข้างต่ำจากการใช้สารชีวภัณฑ์ทดแทนสารเคมีทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง อีกด้านหนึ่งการปลูกข้าวของพี่สอง เพื่อทำตามความ

ต้องการของตนเองที่เป็นความทรงจำในวัยเด็กที่มาจากลูกชานา กล่าวคือ การทำนํานั้นทำให้พี่สองรู้สึกเหมือนอยู่บ้าน แม้ปัจจุบันจะอาศัยอยู่ต่างที่ต่างถิ่นแล้วก็ตาม

ปัจจุบันการทำเกษตรกรรมของพี่สองสามารถสร้างรายได้จนอยู่ตัวแล้ว มีเงินเหลือกินเหลือใช้ และเหลือเก็บในครอบครัว สามารถซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นได้ทุกปี ปัจจุบันมีที่ดินอยู่ 3.5 ไร่ที่เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและเพาะเห็ด มีที่นาที่ดอนตมอีก 15 ไร่ ทุกวันนี้พี่สองเปลี่ยนเป้าหมายจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัวมาเป็นการให้ความรู้พี่น้องเกษตรกรผ่านบทบาทของวิทยากร โดยความรู้ที่พี่สองอยากถ่ายทอดให้พี่น้องเกษตรกรรายย่อยก็คือ การลดใช้สารเคมีเพื่อลดต้นทุน มีอาหารที่ปลอดภัยรับประทาน และที่ดินเป็นสิ่งสำคัญถ้าไม่จำเป็นอย่าขาย ถ้าขายไปแล้วจะไม่มีโอกาสได้คืนมาอีก

การเป็นวิทยากรทำให้พี่สองต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตรอยู่ตลอดเวลา พี่สองจึงชอบใช้เวลาหลังกินข้าวดู Youtube ในช่องที่เกี่ยวกับเกษตรไม่ว่าจะของไทยหรือของต่างชาติ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ของเกษตรกรในรุ่นนี้ นอกจากนี้ การเป็นวิทยากรของพี่สองยังช่วยส่งเสริมการเข้าถึงอำนาจรัฐ โดยทำให้พี่สองได้รับโอกาสทำโครงการการพัฒนาต่าง ๆ กล่าวคือ ภาพการทำงานของพี่สองในปัจจุบัน เน้นทำงานเพื่อพัฒนาสังคมเกษตรให้กับพี่น้องเกษตรกรที่ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และส่งเสริมการทำเกษตรปลอดภัยเพื่ออาหารที่ปลอดภัย

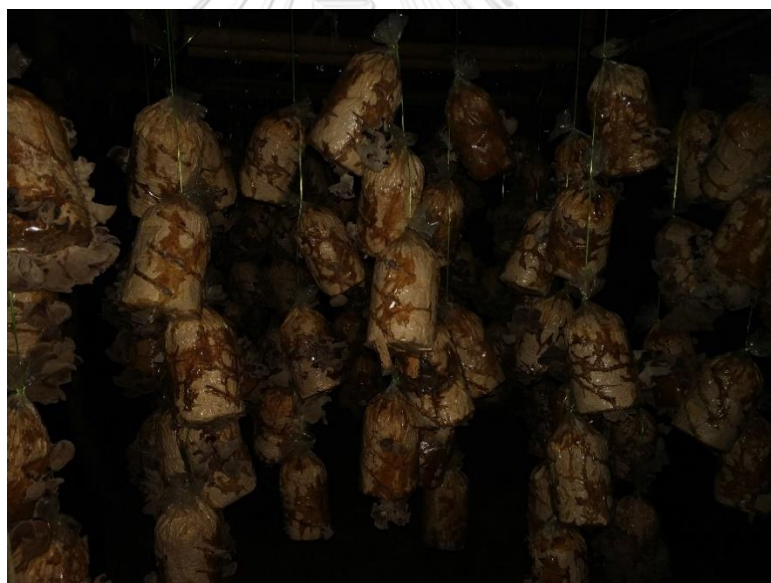
แผนภาพที่ 4 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพีสอง

รูปภาพที่ 11 พื้นที่สำหรับทำก้อนเห็ดขาย

รูปภาพที่ 12 ก้อนเห็ดที่พร้อมนำไปนึ่งฆ่าเชื้อ

รูปภาพที่ 13 ก้อนเห็ดที่ใส่เชื้อและเปิดดอกพร้อมให้ผลผลิต

ประวัติชีวิตพี่รอม

ภูมิลำเนาและชีวิตในวัยเด็ก

พี่รอมเป็นคนสมุทรปราการ เกิดเมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2507 ปัจจุบันมีอายุ 55 ปี เกิดในครอบครัวเกษตรกรพ่อและแม่เป็นชาวนา มีการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ฐานะค่อนข้างยากจนแต่ก็

พอมิพอกิน ดังนั้นชีวิตของพี่รอมในวัยเด็กนอกจากเรียนหนังสือ และวิ่งเล่นแล้วจะต้องช่วยพ่อแม่ทำเกษตรด้วย ซึ่งครอบครัวของพี่สองจะทำนาปี เกือบเกี่ยวได้ปีละครั้ง และจากการที่ครอบครัวในสมัยก่อนมีลูกมากภาพการใช้แรงงานในครอบครัวจึงดูเป็นปกติและทั่วไป เช่นเดียวกับครอบครัวของพี่รอมมีลูก 9 คน พี่รอมเป็นคนที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องและพ่อแม่เป็นไปตามปกติไม่ได้มีปัญหาขัดแย้งหรือแยกทางแต่อย่างใด

ในวัยเด็กพี่รอมได้รับโอกาสทางการศึกษาถึง ป.7 และยังสามารถเรียนต่อในอนาคต โรงเรียนที่เรียนในขณะนั้นเป็นโรงเรียนวัดใกล้บ้านชื่อโรงเรียนตลาดคลองสวน ถึงแม้จะเป็นครอบครัวใหญ่มีลูกหลายคนแต่ได้รับการศึกษาทุกคนส่วนหนึ่งเป็นเพราะค่าเรียนในสมัยนั้นมันถูก แต่มีอยู่ช่วงหนึ่งที่ต้องออกจากบ้านไปอยู่ที่วัดเพื่อเพิ่มความสะดวกในการเดินทาง ดังนั้นภาพชีวิตในวัยเด็กของพี่รอมสามารถกล่าวได้ว่าเป็นไปในแบบของเด็กที่เกิดและเติบโตในครอบครัวเกษตรกรรม ที่คลุกคลีอยู่กับกิจกรรมทางการเกษตรซึ่งจะส่งผลต่อไปในอนาคต และการได้รับการศึกษาตามมาตรฐานในขณะนั้นทำให้พี่รอมมีโอกาสออกไปสมัครงานนอกภาคเกษตรกรรม

วัยรุ่นและการทำงาน

ช่วงชีวิตในวัยรุ่นของพี่รอมได้มีโอกาสเรียนถึง ม.ศ.5 อายุได้ 17 ปี แต่เรียนไม่จบเนื่องจากเกิดเหตุที่ทำให้พ่อพี่รอมเสียชีวิต ส่งผลให้พี่รอมต้องออกมาช่วยที่บ้านทำนา ในขณะนั้นที่ดินของครอบครัวพี่รอมมีอยู่ 35 ไร่แต่เป็นที่ดินเช่า ใช้ทำนาทั้งหมด ปัญหาการทำนาในสมัยนั้นคือ ระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิต ครึ่งเดือนยังไม่เสร็จเลย ยิ่งเกี่ยวช้าคุณภาพข้าวก็ยิ่งลดลงตามไปด้วย ดังนั้นในฤดูเก็บเกี่ยวจะต้องจ้างแรงงานมาช่วย ซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากจังหวัดอยุธยา ถ้ามองไปในไร่นาจะเห็นคนประมาณ 30-40 คนแล้วแต่ว่าจะหามาได้มากน้อยแค่ไหน เวลาจะจ้างแรงงานแต่ละทีก็ต้องไปกู้ยืมมาจากร้านเคมีเกษตร หรือเจ้าของที่ดิน ถึงแม้จะต้องจ่ายค่าเช่านา จ่ายค่าแรงงานแต่สุดท้ายยังสามารถสร้างกำไรได้ พี่รอมเทียบสัดส่วนกำไรกับทุนให้เข้าใจง่ายว่า ทุน 40 กำไร 60 เหลือพอที่จะทำนาในฤดูต่อไปได้แต่ยังไม่เหลือเก็บ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เริ่มทำนา 2 ครั้งต่อปีแล้ว มีวิธีการทำเกษตรที่เป็นไปในเชิงพาณิชย์มากขึ้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการประวิติเชียวที่มีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง รวมถึงพันธุ์ข้าวที่มีการปรับปรุงอย่างข้าวพันธุ์กข และข้าวพันธุ์อื่น ๆ จากบริษัทเอกชนที่เป็นข้าวอายุสั้น 100 วันสามารถเก็บเกี่ยวได้

เมื่ออายุ 27 ปี พี่รอมได้แต่งงานกับพี่สมทรง ที่เป็นลูกชานาเหมือนกัน พอแต่งงานก็มาช่วยกันทำนา ปัจจุบันมีลูกด้วยกัน 2 คน อย่างไรก็ตาม พอแต่งงานได้ 2 ปีพี่สมทรงไปออกไปทำงานโรงงาน ในขณะที่พี่รอมออกไปทำงานโรงงานในช่วงอายุ 30 ปี ตำแหน่งแรกที่ได้เข้าไปทำคือพนักงานซ่อมบำรุงมีหน้าที่คอยทำความสะอาดเครื่องจักร ความรู้สึกกับการทำงานในตอนนั้นคือ ทน

ทำไปสัก 2-3 เดือน เพราะปีนั้นฝนมันแล้งทำนาไม่ได้เลย ค่าแรงครั้งแรกได้ 95 บาท/วัน แล้วค่อย ๆ ขึ้นมาเรื่อย ๆ กระบวนการสะสมทุนเริ่มเกิดขึ้นในช่วงที่พี่รอมออกไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรม ร่วมกับการทำเกษตร เงินที่ได้จากโรงงานจะถูกใช้ไปในการเลี้ยงดูครอบครัวและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในขณะที่เงินจากการทำเกษตรพี่รอมจะเก็บออมทั้งหมดหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว ทำงานโรงงานได้ 19 ปีครึ่ง ในระหว่างนั้นได้เรียน ปวส.ช่างยนต์เพิ่มตอนปี พ.ศ. 2543 เงินเดือนตอนที่ออกจากโรงงาน 12,000 บาท/เดือน และในช่วง พ.ศ.2540 พี่รอมได้เริ่มเลี้ยงกุ้งอยู่ 10 ปี แต่ก็ล้มเลิกไปในภายหลัง เหลือเพียงไว้แต่นาข้าว ด้วยเหตุผลที่ว่าในตอนแรกการเลี้ยงที่เริ่มเลี้ยงเพราะเป็นกระแสของเกษตรกร ในช่วงนั้น กุ้งที่เลี้ยงเป็นกุ้งกุลาดำและกุ้งขาวแวนนาไม (vannamei) จุดที่ทำให้ต้องเลิกเลี้ยงเพราะกุ้งเริ่มเลี้ยงยากขึ้น ต้องใช้ยามากขึ้น ได้ผลผลิตน้อยลง ทำให้กำไรน้อยลงตามไปด้วย จนสุดท้ายไม่ได้กำไรเลยต้องเลิกเลี้ยง พอติดกับโครงการจ่านำข้าวเข้ามาพอดี พี่รอมมีประสบการณ์กับนโยบายจ่านำข้าวในการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร กำไรจากการทำนาเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว แต่ในช่วงเวลานั้นพี่รอมบอกว่าไม่ได้สนใจเรื่องกลไกระดับประเทศเลย รู้แต่ว่าโครงการรับจ่านำข้าวช่วยให้ตัวพี่รอมเองสามารถเก็บเงินได้มากขึ้น ในช่วงนโยบายจ่านำข้าวนี้เองที่วิธีการทำเกษตรของพี่รอมเริ่มเปลี่ยนไป

จุดเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรม

การเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรของพี่รอมเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2553 ในวัย 46 ปี มีนโยบายจากสภาเกษตรกรแห่งชาติให้เกษตรกรในแต่ละจังหวัดสามารถตั้งสภาเกษตรกร จังหวัดได้ พี่รอมเลยรู้สึกว่ายากเข้าไปร่วมทำงานเชิงนโยบายบ้าง พอปี พ.ศ. 2554 ได้ไปสมัครเป็นสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัด จนทุกวันนี้ก็ยังเป็นอยู่เพราะมันต้องเลือกตั้งแต่ที่ผ่านมาจากสถานการณ์บ้านเมืองทำให้ยังเลือกตั้งในท้องถิ่นไม่ได้ ประกอบกับเป็นช่วงที่รัฐบาลเข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรลดใช้สารเคมี พี่รอมจึงได้เรียนรู้การทำเกษตรปลอดภัย การใช้สารชีวภัณฑ์เพื่อลดการใช้สารเคมี ทำให้พี่รอมได้ถูกรับเลือกให้เป็นตัวแทนเกษตรกรจังหวัดในด้านการทำเกษตรต้นทุนต่ำ และเปิดพื้นที่ทางการเกษตรของตนเองเป็นศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอบางบ่อ ดังนั้นช่วงนี้จึงถือเป็นช่วงของการเรียนรู้อย่างแท้จริงในภาคเกษตรกรรม ทำให้เกิดความตระหนักถึงผลของการใช้สารเคมีกับสุขภาพของเกษตรกรและผลผลิตที่จะไปถึงมือผู้บริโภค อย่างไรก็ตามการอยู่ในภาคเกษตรกรรมของพี่รอมมีอุปสรรคอีกอย่างหนึ่งในช่วงหลักจ่านำข้าวประกอบไปด้วย ราคาของผลผลิตตกต่ำ และการเข้าถึงตลาดอย่างไม่เป็นธรรม กล่าวคือเวลาที่ผลผลิตราคาขึ้นพอนำไปขายกับโรงสีหรือพ่อค้า จะไม่ขึ้นราคาตามราคาตลาด จะถูกกดราคาให้ต่ำเสมอ อุปสรรคเหล่านี้จึงมีส่วนทำให้พี่รอมเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรเพื่อลดต้นทุน และนำไปสู่การผลิตแบบเกษตรกรรมปลอดภัย อุปสรรคในด้านนโยบายพี่รอมเล่าว่าการที่ไม่มีโอกาสได้เลือกตั้งทำให้สภาเกษตรกรแห่งชาติไม่มีผลงาน ส่งผลต่อเนื่องให้งบดำเนินการต่าง

ๆ ถูกตัดลดลง จนปัจจุบันงบดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการพัฒนาเกษตรกร อีกเรื่องหนึ่งคือสมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติไม่มีคนรุ่นใหม่อายุน้อยเลย มีแต่คนเก่า ๆ

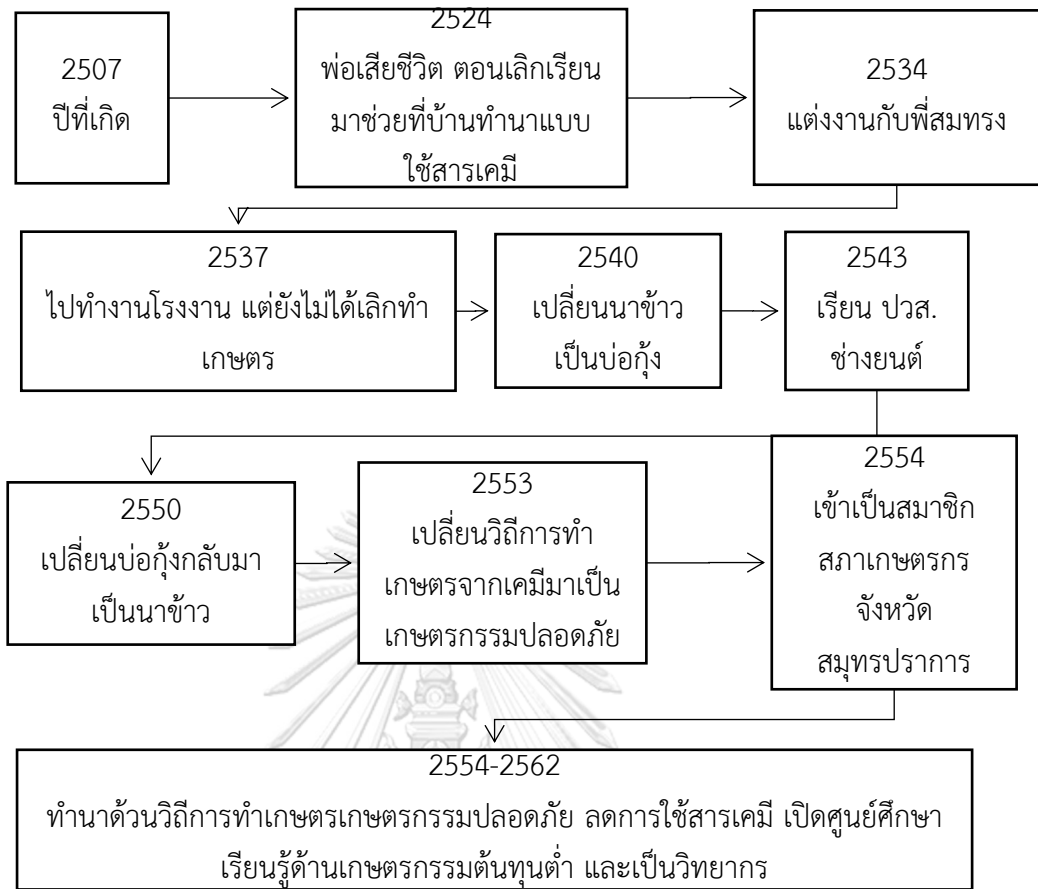
ชีวิตกับการทำเกษตรในปัจจุบัน

บทบาทการเป็นเกษตรกรได้เปลี่ยนทิศทางจากการเป็นแค่เกษตรกรรายย่อย ทำนา เลี้ยงกุ้ง และ ทำงานโรงงานเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด มีรายได้เพียงพอใช้จ่ายในครอบครัว สร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับลูก ๆ แต่ในปัจจุบันบทบาทของพี่รอมในช่วงอายุ 55 ปี ได้เป็นชาวนา มีที่ดิน 35 ไร่ เข้าทำนาด้วยวิถีเกษตรกรรมปลอดภัยที่จังหวัดสมุทรปราการ และมีที่ดินอีก 28 ไร่ที่จังหวัดนครสวรรค์ปล่อยให้คนอื่นเช่าทำนา รวมถึงเป็นเจ้าของร้านขายของชำในชุมชน ซึ่งจะเปิด-ปิดเป็นเวลา วันละ 2 ช่วง ช่วงเช้ากับช่วงเย็น ช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับพี่รอม ซึ่งทำให้ปัจจุบันรายได้หลักมาจากการทำนาที่เช่าอยู่ และรายได้เสริมมาจากการขายของชำ และเลี้ยงกุ้งบ่อเล็ก ๆ ส่วนนาที่ปล่อยให้เช่าพี่รอมจะนำค่าเช่ามาจ่ายนาที่ตนเองเช่าอยู่ทำให้เหมือนกับว่าพี่รอมไม่ต้องจ่ายค่าเช่านา และยังเป็นการสร้างความมั่นคงในการทำนาอีกด้วย หากวันหนึ่งไม่สามารถเช่านาต่อได้ ยังคงมีที่นาที่จังหวัดนครสวรรค์ให้กลับไปทำนาหากยังมีแรงเหลืออยู่

ชีวิตในปัจจุบันของพี่รอมตอนนี้ส่งลูกเรียนจบหมดแล้วทั้ง 2 และสามารถเลี้ยงดูตนเองได้บ้างแล้ว ทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของพี่รอมมีน้อยลง เป้าหมายของพี่รอมที่เน้นความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัวเป็นหลักในช่วงวัยรุ่นจึงเปลี่ยนไปทำงานเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรคนอื่น ๆ มากขึ้น ตั้งแต่การมีความรู้สึกลอยใหลเข้าร่วมกับสภาเกษตรกรแห่งชาติเพื่อทำงานเชิงนโยบายมากขึ้น การได้เป็นวิทยากรถ่ายทอดในเรื่องของเกษตรกรรมปลอดภัย ในปัจจุบันพี่รอมได้รวมกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ให้เป็นรัฐวิสาหกิจชุมชน เพื่อการเข้าถึงปัจจัยการผลิตในราคาที่เป็นธรรมให้กับเกษตรกรในพื้นที่ เพราะเมื่อสามารถรวมกลุ่มกันได้จะมีอำนาจในการต่อรองราคามากขึ้น

ในอนาคตพี่รอมมองภาคเกษตรว่า พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมมีโอกาสที่จะลดลงไปเรื่อย ๆ และเร็วมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นผลมาจากการขยายตัวของเมืองที่ขยายตัวกินพื้นที่ในชนบท เช่นเดียวกันพื้นที่ทำนาของพี่รอมเองยังไม่สามารถตอบได้ว่าเจ้าของที่ดินจะยึดคืนเมื่อไหร่ และลูก ๆ เองก็ไม่ได้มีความสนใจที่จะสืบทอดการทำเกษตรกรรมของครอบครัว สุดท้ายนี้ในฐานะที่พี่รอมกำลังเข้าสู่วัยสูงอายุมองว่าในปัจจุบันผู้สูงวัยที่มีอายุ 70-80 ก็ยังทำนาอยู่นะ แต่แรงงานในพื้นที่จะมาในรูปแบบของการจ้างอย่างเดียว สำหรับพี่รอมเองนั้นยังทำเองทั้งหมดเพราะมีกำลังที่จะทำอยู่ แต่ถึงจุดหนึ่งเมื่อมีอายุมากขึ้นก็ยอมรับว่าต้องจ้างแรงงานมาช่วยเช่นกัน

แผนภาพที่ 5 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่room

รูปภาพที่ 14 ศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมบริเวณหน้าบ้านพี่room

ประวัติชีวิตพี่ไก่

ภูมิลำเนาและช่วงชีวิตในวัยเด็ก

พี่ไก่เกิดและโตในอำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี เกิดวันที่ 5 มกราคม พ.ศ.2516 พ่อของพี่ไก่อรับราชการเป็นทหารอยู่ในจังหวัดปราจีนบุรี แม่เป็นแม่บ้านซึ่งเสียชีวิตไปในช่วงที่พี่ไก่อเรียนอยู่ชั้น ป.4 พี่ไก่อมีพี่น้อง 3 คน พี่ไก่อเป็นคนกลาง ความสัมพันธ์ในครอบครัวของพี่ไก่อกับพ่อแม่และพี่น้องเป็นไปอย่างปกติ ดังนั้น บทบาทในวัยเด็กของพี่ไก่อคือ เรียนหนังสือเป็นหลัก แต่ด้วยความที่พ่อชอบทำเกษตรเป็นงานอดิเรกทำให้พี่ไก่อและพี่น้องได้เข้ามาช่วยเหลือในการทำเกษตรของพ่อ พี่ไก่อเล่าว่าพ่อทำเกษตรเป็นงานอดิเรกก็จริง แต่กล่าวได้ว่าพ่อทำเกษตรจนจะเป็นชาวสวนอยู่แล้ว เพราะพ่อชอบปลูกผลไม้ประกอบไปด้วย ทุเรียน มะม่วง กระท้อน ซึ่งก็เป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวในขณะนั้น โอกาสทางการศึกษาในวัยเด็กของพี่ไก่อได้เรียนถึง ป.6 และยังสามารถเรียนต่อไปอีกในอนาคต

วัยรุ่นและการทำงาน

ในช่วงวัยรุ่นพี่ไก่อได้เรียนต่อจาก ม. 3 ไปจบ ปวส. สาขาอิเล็กทรอนิกส์ที่อายุ 20 ปี ในปี พ.ศ. 2536 ช่วงที่เรียน ปวส. ได้ออกจากบ้านมาเรียนที่จังหวัดชลบุรี ทำให้ช่วงนั้นไม่ได้ช่วยพ่อทำเกษตรแล้ว หลังจากเรียนจบ ปวส. ก็เริ่มต้นทำงานในโรงงานผลิตมอเตอร์ ประเภท Original Equipment Manufacturer (OEM) ซึ่งเป็นโรงงานรับจ้างผลิตชิ้นส่วนตามที่ถูกคำสั่งการ เงินเดือนที่ได้ขณะนั้นค่อนข้างสูงคือ 30,000-40,000 บาทต่อเดือน ชีวิตในการทำงานพี่ไก่อเล่าว่าจะใช้ชีวิตอยู่ที่โรงงานเลย กิน อยู่ และนอนในโรงงาน ทางโรงงานจะเตรียมห้องพักไว้ให้ เวลาเข้างานจะเริ่มตั้งแต่ 8 โมงเช้า และทำไปจนถึงเที่ยงคืนจึงได้เลิกงาน ส่วนที่ได้เงินเดือนค่อนข้างสูงเป็นเพราะว่ารับงานนอกเวลาที่ทำกับเพื่อนด้วย ในระหว่างทำงานพี่ไก่อได้เรียนต่อคณะวิศวกรรมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร สาขาอิเล็กทรอนิกส์ แต่สุดท้ายก็เรียนไม่จบ ด้วยอายุ 20 ต้น ๆ กับเงินเดือนขนาดนั้น พี่ไก่อโทษตัวเองว่าที่เรียนไม่จบเพราะติดเที่ยวมากเกินไป พี่ไก่อได้ออกจากจากโรงงานแรกในช่วงอายุ 26 ปี ตอนนั้นเป็นปี พ.ศ. 2542 ออกมาทำงานที่ทำร่วมกับเพื่อนเป็นหลัก เป้าหมายคือ ต้องการพัฒนาให้เป็นธุรกิจของตนเอง

ดังนั้นช่วงปี พ.ศ. 2542 เป็นช่วงที่เริ่มต้นธุรกิจของตนเอง โดยงานหลักมาจากการรับซ่อมผลิตภัณฑ์ของบริษัท Philips ทำอยู่ได้ 2 ปี รายได้เดือนละไม่ถึงหมื่น ถึงจุดที่คิดว่าไปต่อไม่ได้ พี่ไก่อเล่าว่าอุปสรรคคือ การขาดประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการ มันมีเรื่องของการจดทะเบียนเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัด บวกกับตอนนั้นทุนไม่พอ เลยขอเพื่อนถอนตัวเพราะไม่อยากถ่วงเพื่อน ทุกวันนี้เพื่อนคนนั้นก็ไปได้ดีกับธุรกิจที่ว่ามานี้ ช่วงปี พ.ศ. 2544 หลังจากที่พี่ไก่อยุติการร่วมลงทุนบริษัทกับเพื่อนพี่ไก่อได้กลับเข้ามาเป็นพนักงานบริษัทอีกครั้ง บทบาทของพี่ไก่อในช่วงนี้ต้องเดินทางไปตามปั้มน้ำมันของ

Shell ทั่วทั้งภาคกลางเพื่อซ่อมเครื่องคิดเงิน รายได้ช่วงนั้นประมาณ 20,000 บาทต่อเดือน ทำอยู่ประมาณ 2 ปี ก็เปลี่ยนงานใหม่ไปหาที่ได้เงินเดือนดีกว่า

ปี พ.ศ. 2546 พี่ไก่อได้เปลี่ยนงานมาทำงานบริการหลังการขายในบริษัทอิเล็กทรอนิกส์อยู่เหมือนเดิม เงินเดือนอยู่ที่ 30,000-40,000 บาทต่อเดือน ช่วงนี้เป็นช่วงที่พี่ไก่อเริ่มมีความรู้สึกเบื่อชีวิตในกรุงเทพฯ แต่ก็ทำมาได้ 4 ปี สุดท้ายโทรหาเพื่อนเป็นผู้จัดการอยู่บริษัทซ่อมอิเล็กทรอนิกส์ในจังหวัดปราจีนบุรี ก็ขอเขาไปทำด้วยเขาก็รับเข้าทำงานในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งบริษัทนี้เป็นคู่แข่งกับบริษัทที่ลาออกมา รายได้พอ ๆ กับที่เก่าแต่เหนื่อยมากกว่า ช่วงนั้นทำงานกับทริวิชั่นร่วมกับบริษัทจากประเทศเกาหลี ซึ่งพี่ไก่อเป็นผู้ดูแลทั้งหมดเพราะภาษาอังกฤษของพี่ไก่อดีที่สุดของทีมช่าง

ช่วงที่กลับมาอยู่บ้านที่จังหวัดปราจีนบุรีเป็นช่วงที่เริ่มอยากทำเกษตรแล้ว ความเบื่อหน่ายที่สะสมมาจากการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ประกอบกับความคิดถึงบ้านกลายเป็นแรงผลักดันให้ออกจากกรุงเทพฯ โดยตั้งใจว่าจะไม่กลับไปกรุงเทพฯ แล้ว ตอนนั้นอายุ 34 ปี ตัดสินใจปลูกบ้านหลังใหม่ข้าง ๆ บ้านของพ่อ ปลูกบ้านตอนปี พ.ศ. 2552 ไม่นานนักแฟนก็ป่วย ทั้งที่ตั้งใจที่จะไม่กลับไปกรุงเทพฯ แล้ว แต่ก็ต้องเข้ากรุงเทพฯ ตลอดระยะเวลา 5 ปี สุดท้ายแฟนพี่ไก่อเสียชีวิต เหลือไว้เพียงลูก 2 คน ถัดมาพ่อล้มป่วยทำให้พี่ไก่อต้องเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

จุดเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรม

ช่วงระยะเริ่มต้นในภาคเกษตรกรรมของพี่ไก่อเกิดขึ้นในตอนที่ยังทำงานประจำอยู่ แม้ในช่วงที่แฟนพี่ไก่อป่วยไปจนถึงช่วงที่เสียชีวิต พี่ไก่อยังไม่ได้ออกจากงานประจำ แต่จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือหลังจากที่พ่อเริ่มป่วยติดเตียงทำให้พี่ไก่อต้องออกจากงานประจำมาดูแลพ่อเต็มตัว ประกอบกับภาระเรื่องของลูกที่ยังเล็กทำให้พี่ไก่อกลายเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว โชคดีที่พ่อของพี่ไก่อเป็นข้าราชการบำนาญทำให้มีเงินมาช่วยเหลือ ในช่วงแรกที่กลับบ้านมาทำเกษตรเต็มตัว แม้พี่ไก่อเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมแล้วก็จริง แต่การทำเกษตรของพี่ไก่อแตกต่างไปจากการเร่งผลิตผลผลิตเพื่อขาย พี่ไก่อมองเห็นว่าหากทำสวนผลไม้ก็ไม่ต่างจากการปลูกพืชเศรษฐกิจที่กำลังมีปัญหาด้านราคาอยู่ ทำให้พี่ไก่อได้เข้าร่วมกับกลุ่มขุนไพรอร์แกนิก ได้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องของมาตรฐานต่าง ๆ เพื่อที่จะสามารถส่งออกผลผลิตไปต่างประเทศ จะได้ไม่ต้องพึ่งพาสตาดเดิม ๆ อย่างจีน แต่เป้าหมายจริง ๆ ของพี่ไก่อคือ การพัฒนาไปสู่เกษตรเชิงท่องเที่ยว โดยมีวิถีเกษตรที่ปลอดภัยเป็นจุดขาย และเปิดเป็นศูนย์เรียนเกี่ยวกับเกษตรกรรมธรรมชาติให้คนได้มาเรียนรู้และพักผ่อนไปด้วยในพื้นที่ 30 ไร่

การเข้าไปในกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในช่วงปี พ.ศ. 2560 ทำให้พี่ไก่อมองเห็นตลาดที่กว้างมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็ตลาดในประเทศยุโรป หรือประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งพี่ไก่อต้องการไปให้ไกลกว่าการทำ

เกษตรกรรมปลอดภัยและมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์ประเทศไทย ทำให้ฟักไถ่เริ่มศึกษาเพิ่มเติมจาก อินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับเครื่องหมายรับรองเกษตรอินทรีย์ต่าง ๆ ดังนี้

มาตรฐานการผลิตฟักอินทรีย์ของกรมวิชาการเกษตร (Organic Thailand)

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย (ACT-IFOAM)

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของสหภาพยุโรป (EU)

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศสหรัฐอเมริกา (NOP)

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศญี่ปุ่น

รวมถึงฟักไถ่ได้เข้าไปเรียนรู้ปัจจัยการผลิตเชิงชีวภาพ จนสามารถผลิตปุ๋ยน้ำหมักเองได้ โดย เป้าหมายในการเข้ารับมาตรฐานอแกนิกฟักไถ่กำลังสามารถเข้าสู่มาตรฐาน I-FOAM ได้ในปี พ.ศ. 2563 ช่วงเดือนกุมภาพันธ์

ชีวิตและการทำเกษตรในปัจจุบัน

ในปัจจุบันเส้นทางการทำเกษตรเกษตรอินทรีย์ของฟักไถ่อยู่ในระยะปรับเปลี่ยน พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกห้ามใช้สารเคมีทุกประเภท 3 ปี ทำให้ระหว่างนี้รายได้จากภาคเกษตรจะยังไม่มากนัก ได้พี่น้องและบ่านาญของพ่อช่วยเหลือค่าใช้จ่ายของฟักไถ่ เพราะหน้าที่การดูแลพ่อที่ฟักไถ่เสียสละมาทำ เปรียบได้กับงานดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งได้ค่าตอบแทนจากพี่น้อง บทบาทในปัจจุบันของฟักไถ่นอกจากเป็น เกษตรกรแล้ว ฟักไถ่ยังเป็นพ่อลูก 2 และ ลูกในฐานะคนดูแลผู้ป่วยติดเตียงที่มีฐานะเป็นพ่อมีอายุ และ แม่เลี้ยงที่กำลังเริ่มป่วยด้วยอายุที่มากแล้วเช่นกัน

การเข้ามาช่วยเหลือหรือส่งเสริมภาคเกษตรกรรม ฟักไถ่ได้รับการช่วยเหลือจากภาคประชา สังคมเป็นหลักในเรื่องกลไกการทำงานของมาตรฐาน I-FOAM ซึ่งฟักไถ่เล่าว่าไม่มีภาครัฐหรือ ภาคเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมการเกษตรเลย ปัจจุบัน กำลังเผชิญอุปสรรคที่ได้สร้างขึ้นเองในช่วงเริ่มต้น ของการทำเกษตรเกษตรอินทรีย์ กล่าวคือในขั้นตอนระยะปรับเปลี่ยนจะต้องได้รับการตรวจสอบที่ดิน เพาะปลูกจากทางสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) เสียค่าใช้จ่ายประมาณปีละ 60,000 บาท ซึ่งฟักไถ่ไม่ต้องการเสียค่าใช้จ่ายดังกล่าวทำให้เลือกที่จะไปรับการตรวจสอบกับตัวแทนของ มกท. ในการตรวจแปลง ผลที่ตามมาคือ ฟักไถ่ไม่ต้องเสียค่าดำเนินการให้ มกท. แต่ทางตัวแทนของ มกท. จะ ไม่มอบใบประกาศให้ฟักไถ่ ผลที่เกิดต่อเนื่องกันคือ ถ้าฟักไถ่ต้องการขายผลผลิต จะต้องขายผ่านตัวแทน ของ มกท. กลุ่มนี้เท่านั้น ซึ่งฟักไถ่เพิ่งมารู้ความจริงในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม ฟักไถ่ยังไม่ได้ขายผลผลิตภายใต้มาตรฐาน I-FOAM ทำให้ปัญหานี้ยังไม่ส่งผลต่อ ฟักไถ่อย่างเป็นทางการ แต่ฟักไถ่เริ่มมีความคิดที่จะยืนด้วยตนเองไม่พึ่งพาตัวแทนของ มกท. โดยมีทาง

ภาคประชาสังคมเข้ามาช่วยในเรื่องของเอกสาร และวางแผนกลไกการทำงานของเครือข่าย ทำให้ทางตัวแทนของ มกท. เข้ามาส่งเสริมการตลาดให้กับพี่ไก่อีกมากขึ้น เปรียบเทียบกับเมื่อก่อนที่นาน ๆ จะเข้ามาดูสักครั้ง อย่างไรก็ตามแนวทางที่สำคัญที่สุดของพี่ไก่อคือการพัฒนาการทำเกษตรไปสู่เกษตรเชิงท่องเที่ยว ซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องใช้เงินทุน และแรงงานที่ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญ

แผนภาพที่ 6 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่ไก่อ

รูปภาพที่ 15 พื้นที่ใช้ปลูกผักทองบริเวณหลังบ้าน

รูปภาพที่ 16 พื้นที่ใช้ปลูกกล้วยติดกับผักทอง

รูปภาพที่ 17 หัวเชื้อไว้ทำน้ำหมักใช้เอง

รูปภาพที่ 18 ต้นกล้าโกโก้รูปลูก

รูปภาพที่ 19 กลุ่มชุมชนไพรอร์แกนนิค

ประวัติชีวิตพี่อาด

ภูมิลำเนาและชีวิตในวัยเด็ก

พี่อาดเกิดและโตในอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี เกิดวันที่ 19 ตุลาคม 2503 เล่าว่าในสมัยตนเองยังเด็ก พ่อแม่ของตนเป็นชาวนาและเลี้ยงสัตว์เหมือนครอบครัวชาวนาในชนบททั่วไป แต่แตกต่างกันตรงที่ครอบครัวพี่อาดนับถือศาสนาอิสลาม ที่บ้านจึงเลี้ยงแพะและเตีปโตมากับวิถีชีวิตแบบชาวนา ที่บ้านเป็นครอบครัวใหญ่ มีสมาชิกทั้งหมด 13 คน พ่อพี่อาดมีภรรยา 2 คน พี่อาดเป็นลูกคนที่ 2 จากแม่คนที่ 2 พี่อาดเล่าต่อว่าถึงแม่ตนและครอบครัวจะเป็นคนอิสลามแต่ก็ไม่เคยมีความขัดแย้งกับคนไทยพุทธ หรือคนจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอดีด้วยกัน ทุกคนต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่มีคนรวยหรือคนจน ถ้ามีก็ไม่แตกต่างกันเหมือนปัจจุบันนี้ เวลาบ้านของพี่อาดทำบุญก็จะไปซื้อข้าวของที่ร้านของคนจีน เพราะคนจีนชอบทำอาชีพค้าขาย ในขณะที่คนไทยพุทธและคนอิสลามจะทำเกษตรเป็นหลัก เวลาทำนาในสมัยก่อนพี่อาดเล่าว่า ไม่ต้องห่วงเรื่องแรงงานเลยเพราะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ประกอบกับแรงงานในชุมชนที่หมุนเวียนไปช่วยเหลือกัน ไม่เหมือนกับสมัยนี้แล้วที่ต้องใช้วิธีการจ้างเป็นหลัก

กิจกรรมในวัยเด็กของพี่อาดประกอบไปด้วย การเรียนซึ่งมีโอกาสเรียนได้สูงสุดถึง ป.6 ด้วยเหตุผลความยากลำบากในการเดินทาง ทำให้มีเวลาช่วยเหลือครอบครัวและเข้าสู่ภาคการเกษตรตั้งแต่เด็กเปรียบเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต พี่อาดเล่าต่อไปอีกว่าการทำเกษตรของคนในอดีตไม่ได้ขาดทุนเหมือนทุกวันนี้ ชาวนาสามารถซื้อที่ดินเพิ่มได้ถ้าต้องการ เงินส่วนใหญ่หลังจากเหลือใช้ใน

ครอบครัวแล้วนิยมนำไปซื้อที่ดิน ซึ่งที่ดินรอบ ๆ อำเภอบางบัวทองส่วนใหญ่เป็นที่ของคนรวยในกรุงเทพฯ เขาทิ้งไว้ไม่ได้ทำอะไรจึงปล่อยให้เขาทำนาหรือขายให้ชาวนาที่พอมีเงิน

วัยรุ่นและการเริ่มทำงาน

ช่วงชีวิตในวัยรุ่นของพี่อาดนอกการที่ไม่ได้เรียนต่อทำให้พี่อาดต้องรับผิดชอบการทำเกษตรของครอบครัวตั้งแต่อายุ 17 ปี ช่วงนั้นพ่อที่เป็นเสาหลักเริ่มอายุมากแล้วทำไม่ค่อยไหว ส่วนพี่น้องคนอื่น ๆ เริ่มออกไปมีครอบครัวกันแล้ว พี่อาดจึงต้องเข้ามารับหน้าที่เป็นเสาหลักทำงานเพื่อเลี้ยงดูพ่อแม่และน้อง ๆ ที่เหลือ ซึ่งช่วงนั้นเป็นช่วงที่เกษตรสมัยใหม่ได้เข้ามาแทนที่การทำเกษตรแบบดั้งเดิมแล้ว เป็นช่วงที่มีการใช้เครื่องจักร ปู๋ย และยาฆ่าแมลงในการทำเกษตร ชีวิตในตอนนั้นเป็นห่วงน่อง ๆ พยายามดันให้น้องเรียนหนังสือให้มากที่สุด แต่ก็ไม่มีใครอยากเรียน พออายุได้ 21 ปีพี่อาดได้ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร และเกือบได้ออกสนามรบ ช่วงนั้นก็ให้น้อง ๆ ดูแลงานที่บ้านไป หน้าที่ในกองทัพของพี่อาดตอนนั้นไม่ได้ไปรบแต่ต้องไปเก็บศพเพื่อนที่ไปรบอยู่ตลอด เล่าต่อว่าเขาเป็นเพื่อนของเรา ยิ่งไงก็ต้องเอากลับมาให้ได้ และมีช่วงหนึ่งต้องไปส่งอาวุธที่ได้มาจากประเทศสหรัฐอเมริกาให้พวกเขมรแดงรบกับประเทศเวียดนาม

หลังจากปลดประจำการมาในช่วง พ.ศ. 2526 ซึ่งตรงกับช่วง “วิกฤตการณ์สถาบันการเงินล้ม” ช่วงนั้นพี่อาดเล่าว่าข้าวราคาขายดีมากจากราคาเกวียนละ 2,000 ขึ้นเป็น 4,000 – 5,000 บาท และประกอบกับประเทศเพื่อนบ้านของไทยยังอยู่ในภาวะสงคราม ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ปลูกข้าวขายโดยไม่มีคู่แข่ง ช่วงนั้นจึงสามารถสะสมทุนและลงทุนเพิ่มในปัจจัยการผลิตประเภทเครื่องจักรได้ด้วย และทำนาปีละ 2 รอบแล้ว นาปีกับนาปรัง สำหรับวิธีการทำเกษตรเริ่มเปลี่ยนไปเป็นสมัยใหม่ทั้งหมด แต่สิ่งที่ตามมาคือ เริ่มเป็นหนี้จากการลงทุนปัจจัยการผลิต และจากสภาพภูมิอากาศที่ทำให้บางครั้งไม่ได้ผลผลิตตามเป้าหมาย แหล่งการเงินที่เข้าถึงได้ในตอนนั้นเป็นพวกโรงสีและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งเกษตรกรในขณะนั้นเสียที่ดินให้กับโรงสีไปเยอะ รัฐบาลจึงตั้งสหกรณ์การเกษตรมาช่วย และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มาช่วยเหลือเกษตรกร แต่ปัญหาคือทั้งโรงสีและ ธกส. มีดอกเบี้ยที่สูงมาก เมื่อเกษตรกรกู้ไปแล้วไม่สามารถใช้คืนได้ จนตอนหลังก็ปรับลดดอกเบี้ยลงมาเรื่อย ๆ ซึ่งพี่อาดได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอการแก้ไขปัญหาในกับรัฐบาลในปัญหาที่ผ่านมา

หลังจากที่กลับมาทำเกษตรเต็มตัว พี่อาดมีมุมมองความคิดที่แตกต่างออกไปจากพ่อ เพราะพี่อาดอยากพัฒนาการทำเกษตรเพื่อส่งออก ซึ่งจำเป็นต้องลงทุนโดยขายที่ดินเดิมที่มีอยู่ 20 ไร่ เพื่อนำเงินไปซื้อที่ดินแปลงอื่นที่ถูกกว่าและมีขนาดใหญ่กว่า แต่พ่อพี่อาดไม่เห็นด้วยโดยมองว่าทำแบบเดิมดีอยู่แล้วทำไมต้องเสี่ยง ครอบครัวอาจสูญเสียที่ดินทั้งหมดไป พอมิโครงการส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงวัว

นมเข้ามา พี่อาดอยากจะทำเลี้ยงวัวนม แต่ความคิดของพ่อก็ยังคงไม่เห็นด้วย พี่อาดไม่ยอมผิดใจกับพ่อ จึงได้ยอมทำตามความคิดของพ่อ โดยพ่อให้เหตุผลกับพี่อาดว่าแค่ทำนาก็ลำบากพออยู่แล้วยังอยากหาปัญหาเพิ่มอีกหรือ ทำให้พี่อาดเริ่มมองหาอาชีพเสริมอื่น ๆ เช่น การรับจ้างแบกหาม และหาปลาในแม่น้ำลำคลองมาขายพอเป็นอาชีพเสริมไปได้

แต่งงานและการเริ่มต้นใหม่

พออายุได้ 29 ปี พี่อาดได้สร้างครอบครัวเป็นของตนเอง แต่งงานกับผู้หญิงชื่อน้อง ได้ช่วยกันทำเกษตรเป็นอาชีพหลังแต่งงานทำให้พี่อาดได้รับที่ดินจากพ่อมา 1 ไร่กว่า ๆ ไม่ถึง 2 ไร่ เพราะคนในครอบครัวมีเยอะมีเวลาแต่งงานออกไป พ่อก็จะแบ่งให้ทุกคน ทำให้พี่อาดต้องเช่าที่ดินเพิ่มอีก 40 ไร่ พี่อาดจึงต้องคิดว่าจะทำอย่างไรให้เศรษฐกิจของครอบครัวมั่นคง มีกินมีใช้ไม่ลำบาก จึงเริ่มหันไปเรียนวิธีการปลูกมะม่วงนอกฤดูช่วงปี พ.ศ. 2532 กับอาจารย์ตีพร้อม ทำอยู่ 10 ไร่ สร้างรายได้ 300,000 บาทต่อปี ทำให้มีรายได้พออยู่พอกิน แต่ยังไม่เหลือเก็บเพราะต้องนำเงินไปช่วยเหลือพี่น้องที่มาขอยืมเงิน หลังอายุ 30 ปีเป็นช่วงที่พี่อาดเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างชัดเจน การขยายตัวของอุตสาหกรรมทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกร เกษตรกร กลายเป็นแรงงานในโรงงาน อุตสาหกรรม คนที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมจะมองว่าการทำเกษตรเป็นงานที่สกปรกและยากลำบาก และคนประเภทนี้ก็มีมากขึ้นเรื่อย ๆ

จุดเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรม

ชีวิตเกษตรกรในมุมมองของพี่อาดตอนนั้นทำได้เพียงหมุนเงินใช้ให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวพออยู่รอดได้ แต่ไม่สามารถสะสมทุนหรือเก็บออมเงินก้อนได้ เพราะเมื่อขายผลผลิตได้เงินมาก็ต้องหมุนออกไปใช้จ่ายกับการลงทุนทำเกษตรและค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้มีเงินพอกินพอใช้ไปแบบปีต่อปี ช่วงที่ลำบากที่สุดคือช่วง พ.ศ. 2538 – 2542 เพราะเป็นช่วงน้ำท่วมพื้นที่และผลผลิตเสียหาย ทำให้ในช่วงนั้นพี่อาดต้องเปลี่ยนจากการทำสวนมะม่วงมาเลี้ยงไก่ (ช่วงปี พ.ศ. 2539 – 2540) ซึ่งก็มีปัญหาน้ำท่วมมาเรื่อย ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2554 ต้องประสบกับปัญหาที่ไม่สามารถฟื้นตัวทางเศรษฐกิจได้ เพราะสวนเราจมน เราเราจมน ไก่เราตาย ช่วงนั้น เป็นหนี้เกือบล้าน ธกส.เรียกไปคุยว่าจะตัดสินใจอย่างไร จะยึดที่ดินก็ไม่ได้ เขาเลยปรับโครงสร้างหนี้ให้ โดยแบ่งจ่ายเป็นปี ๆ ไป 7 ปีหนี้ก็หมด ช่วงนั้นทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงิน ซึ่งพี่อาดสามารถปลดหนี้ได้จากการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น วัว และแพะ โดยเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติในพื้นที่กว่า 4 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของพี่อาดได้รับสืบทอดมาจากพ่อ

การทำเกษตรของพี่อาดเป็นแบบเกษตรเคมีมาตลอดจนถึงอายุ 50 ปี ตอนนั้นไปตรวจเลือดที่โรงพยาบาลแล้วพบว่าสารพิษตกค้างในเลือดเข้าขั้นวิกฤต นำไปสู่การเป็นโรคนิวไนด์ ทำให้พี่อาดต้อง

กลับมาทบทวนวิธีการทำเกษตรของตนเอง หลังจากนั้นมาจึงลดการใช้สารเคมีลงทุกอย่าง เริ่มไปเข้าอบรมกับกรมพัฒนาที่ดินในการฟื้นฟูที่ดินของตนเองและเริ่มศึกษาการทำเกษตรกรรมปลอดภัย ลดการใช้สารเคมี ทดแทนด้วยสารชีวภัณฑ์ ทำให้ต้นทุนลดลงไปด้วย นอกจากนี้ ก็เปลี่ยนวิธีการเลี้ยงปลุ่สัตว์ไปเป็นการเลี้ยงแบบอินทรีย์ทั้งหมด เมื่อมีวิธีการทำเกษตรที่ปลอดภัย ทำให้มีอาหารที่ปลอดภัยกิน สุดท้ายร่างกายของเราก็จะปลอดภัยไปด้วย

ชีวิตกับการทำเกษตรในปัจจุบัน

ปัจจุบันที่อาตมาทำเกษตรเป็นอาชีพหลัก ประกอบกับเปิดร้านขายส้มตำเป็นรายได้เสริมตรงบริเวณหน้าบ้าน การเกษตรที่อาตมาทำในปัจจุบันประกอบไปด้วยทำนา เลี้ยงสัตว์ และปลูกผัก ซึ่งผลผลิตทางการเกษตรของฟั่อาตมาทุกอย่างจะกลับมาสู่โต๊ะอาหารในครอบครัว ดังนั้น ผลผลิตที่เป็นอาหารจึงคำนึงถึงความปลอดภัยเป็นหลัก บทบาทของฟั่อาตมาในครอบครัวในวัย 59 ปี คือ ฟั่อาตมาที่มีอาชีพเกษตรกร ทุกวันนี้ลูกเรียนจบแล้ว ทำให้ค่าใช้จ่ายในครอบครัวลดลง ทำให้รายได้จากภาคเกษตรกรรมมีพอเพียงและเหลือเก็บมากกว่าตอนที่ลูกยังเรียนหนังสืออยู่

ทุกวันนี้เวลาทำนาก็ต้องเริ่มจ้างแรงงานแล้ว เพราะจะใช้แรงงานครอบครัวก็ไม่พอ ลูกตอนนี้ก็ยังไม่สนใจที่จะทำเกษตรจริงจัง ในอนาคตพื้นที่ตรงจังหวัดนนทบุรีจะต้องถูกเปลี่ยนเป็นเมือง ดังนั้นเกษตรกรที่รู้จักกันก็ขายที่ดินออกจากภาคเกษตรกรรม นายทุนที่มาซื้อที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นพวกหมู่บ้านจัดสรร ดังนั้น สิ่งที่ฟั่อาตมาให้ความสำคัญในปัจจุบันคือ การถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรมปลอดภัย และมีต้นทุนต่ำให้กับคนที่สนใจ โดยทำงานร่วมกับทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

แผนภาพที่ 7 เส้นทางชีวิตการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของฟิอาด

รูปภาพที่ 20 การเลี้ยงแพะแบบปล่อยในบริเวณใกล้บ้านฟิอาด

ประวัติชีวิตของพี่ขวัญ

ภูมิลำเนาและชีวิตในวัยเด็ก

ชีวิตในวัยเด็กของพี่ขวัญเกิดที่จังหวัดร้อยเอ็ด แต่มาโตในจังหวัดกรุงเทพฯ วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2503 พี่ขวัญเล่าว่าจริงๆแล้วพ่อกับแม่มาอยู่ที่กรุงเทพฯแล้ว แต่เวลาคลอดลูกจะกลับไปคลอดที่บ้านเกิดคือที่จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งคู่นี้มาจากครอบครัวชาวนาในร้อยเอ็ด พ่อประกอบอาชีพรับราชการทหาร ส่วนแม่เป็นแม่บ้าน มีบ้านอยู่ที่ตอนเมือง เนื่องจากพ่อชอบทำเกษตรเมื่อมีเวลาว่างจากการทำงาน จะปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู อยู่รอบบริเวณบ้าน แสดงให้เห็นถึงความเป็นชนบทของตอนเมืองที่ยังเต็มไปด้วยทุ่งนาและการทำเกษตรกรรม พอมีผลผลิตออกมา พ่อจะให้พี่ขวัญนำไปขายที่ตลาด ทำให้พี่ขวัญได้มีโอกาสใกล้ชิดกับภาคเกษตรกรรมมาตั้งแต่เด็ก ไม่ว่าจะเป็นอย่างที่ร้อยเอ็ดและกรุงเทพฯ สมาชิกในครอบครัวนอกจากพี่ขวัญแล้วยังมีน้องอีก 2 คน โอกาสทางการศึกษาในวัยเด็กได้เรียนจนถึง ม.ศ. 3 ตามเกณฑ์ ดังนั้นในวัยเด็กพี่ขวัญมีหน้าที่เรียนหนังสือและช่วยที่บ้านทำเกษตร แต่จะเน้นไปที่การเรียนมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ไม่ต้องช่วยก็ได้แต่ขอให้เรียน

วัยรุ่นและการทำงาน

ชีวิตในวัยรุ่นของพี่ขวัญยังคงอยู่บ้านที่ตอนเมือง กิจกรรมในครอบครัวยังคงช่วยงานเหมือนเดิมถ้ามีโอกาส มีบางโอกาสที่นำไปขายที่ตลาดระหว่างทางไปโรงเรียน แต่จะเน้นเรื่องการเรียนมากขึ้น โดยได้ศึกษาต่อสายวิทยาศาสตร์ในช่วงของ ม.ศ. 4 – ม.ศ. 5 ในช่วงที่กำลังสอบเข้าเรียนมหาวิทยาลัยพี่ขวัญได้เล่าถึงภาพของความคาดหวังทั้งของตนเองและครอบครัวในการที่ลูกจะเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัย ถ้าสอบเข้าไม่ได้ก็ร้องไห้กันเป็นเดือน ๆ ส่วนตัวพี่ขวัญเองไปเรียนต่อในวิทยาลัยครู โดยแสดงให้เห็นถึงความคิดที่อยากรับราชการ ซึ่งเป็นที่นิยมมากในหมู่คนต่างจังหวัด และการรับราชการที่คนส่วนใหญ่นึกถึงคือ การเป็นครู ความรู้สึกหลังจากการที่ได้เรียนครู พบว่าไม่ค่อยถูกจริตกับตนเองเท่าไรนัก พี่ขวัญกล่าวว่า บุคลิกไม่เหมือนครู ชอบขายของมากกว่า ที่เรียนครูเพราะต้องการเอาใจพ่อแม่ พอเรียนจบแล้วก็ไม่ได้ทำงานสายครูอยู่ดี เริ่มต้นงานแรกกับงานขาย

งานขายงานแรกที่ทำคือ งานขายบ้าน และคอนกรีต กล่าวคือธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ เงินเดือนในตอนนั้นก็พอกินพอใช้ พออายุได้ 25 ปีก็แต่งงาน อายุ 27 มีลูกคนแรกชื่อส้มโอ ชีวิตเปลี่ยนไปตั้งแต่แต่งงาน สามีไม่ให้ทำงานให้มาเป็นแม่บ้านเลี้ยงลูกแทน ช่วงชีวิตในตอนนั้นไม่เคยลำบากเรื่องเงินเลยซื้อแต่ของแพง ๆ ใช้ ในช่วงอายุ 33 ปี ก็ต้องลูกคนที่สองชื่อชมพู มีส้มโอกับชมพูที่ตั้งชื่อลูกแบบนั้นเพราะอยากมีสวนผลไม้เป็นของตัวเอง แต่ช่วงชีวิตตอนน้องชมพูเกิดมาในช่วงที่เศรษฐกิจในครอบครัวมีปัญหา พี่ขวัญเล่าต่อว่าปัญหาเกิดจากการถูกโกงเงิน คือ พี่ขวัญและสามีมีเงินอยู่ก้อนหนึ่งประมาณ 2 ล้าน แล้วไปให้เพื่อนที่ทำงานอยู่ธนาคารปล่อยกู้ ปรากฏว่าถูกโกง ซึ่งเป็นเงินส่วนของสามี 3 แสน

บาท ประกอบกับก่อนที่จะนำเงินไปปล่อยกู้ที่ขวัญได้ลงทุนซื้อบ้านและคอนโดอยู่หลายแห่งไว้ปล่อยให้เช่า ทำให้ต้องล้มแผนที่วางไว้ทั้งหมดเพราะไม่มีเงินไปจ่ายนำไปสู่การเป็นหนี้ธนาคาร จากเหตุการณ์ถูกโกงในตอนนั้นทำให้ความสัมพันธ์ของพี่ขวัญและสามีเริ่มไม่ลงรอยกันมากขึ้น เนื่องจากสามีที่ขวัญไม่พอใจที่พี่ขวัญทำให้เขาสูญเสียเงินจำนวนนั้นไป ความสัมพันธ์กับสามีไม่ดีขึ้นจนถึงขั้นหย่าร้างในปี พ.ศ. 2542 ตอนนั้นพี่ขวัญมีอายุ 39 ปี

ชีวิตหลังจากการหย่าร้าง เมื่อไม่มีสามีเลี้ยงดูแล้ว พี่ขวัญย้ายบ้านจากที่กรุงเทพฯ ไปอยู่จันทบุรี เมื่อไม่มีงานทำจึงไปเลี้ยงหลานแลกข้าวกินคอยรับส่งหลานให้กับน้องเขยแทน พอหลานไปเรียนต่อต่างประเทศ พี่ขวัญเลยย้ายไปทำงานที่จังหวัดระยอง เปิดร้านอาหารในโรงอาหารให้กับพนักงานโรงงาน 300 คน กับแฟนใหม่ แฟนคนนี้เป็นเพื่อนกันมานานแล้ว การเปิดขายอาหารสร้างรายได้พอเหลือเก็บไปผ่อนบ้านหลังใหม่ที่ระยอง ทำอยู่ได้ 10 ปี มีเหตุทำให้พี่ขวัญต้องเลิกทำร้านในโรงอาหารไป พี่ขวัญสูญเสียแฟนจากการนอนหลับแล้วเสียชีวิต ในทางวิทยาศาสตร์อาจอธิบายได้ว่าเกิดจากหัวใจล้มเหลวเฉียบพลัน หรือ “โรคไหลตาย” ถัดมาไม่นานนักเมื่อพี่ขวัญไม่มีแฟนคอยช่วยเหลือแล้ว การทำร้านในโรงอาหารไปของพี่ขวัญถูกกลั่นแกล้งเนื่องจากว่าร้านข้าวของพี่ขวัญขายดีกว่าร้านอื่น ๆ ตรงที่ให้ปริมาณข้าวเยอะ สุดท้ายไม่สามารถทำต่อได้จึงต้องเลิก

หลังจากที่ไม่ได้ทำร้านอาหารของโรงงานแล้ว พี่ขวัญได้มาเปิดร้านเป็นของตนเอง แม่ของพี่ขวัญเลยให้เงินมาซื้อรถ 2 แสนบาท และในช่วงนั้นเป็นจุดที่การเป็นหนี้ธนาคารสมัยสาว ๆ เริ่มส่งผลมาถึง มีปัญมาติดหน้าประตูบ้านศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์เด็ดขาดเข้าสู่ช่วงชีวิตที่ล้มละลายหลังจากนั้น 2 ปี จากนั้นพี่ขวัญได้กลับบ้านที่จังหวัดจันทบุรี แต่ละวันไม่ทำอะไรนั่งมองพระอาทิตย์ขึ้นพระอาทิตย์ตก ร้องไห้อยู่ 500 กว่าวันไม่มีวันไหนที่ไม่มีน้ำตาไหล ชีวิตไม่มีอะไรเหลือเลยจริง ๆ มีเหลือแต่ลมหายใจ พี่ขวัญเล่าว่าหลุดพ้นจากจุดนั้นมาได้เพราะเพื่อน เพื่อนคนนี้ทั้ง ๆ ที่ซักรถไม่ได้ แต่ได้จ้างคนซักรถมารับพี่ขวัญที่จันทบุรีเพื่อที่จะเข้ากรุงเทพฯ จะได้ไม่ต้องอยู่คนเดียวและจมอยู่กับความทุกข์ ในขณะที่พี่ขวัญมองว่าพี่ขวัญยอมให้เพื่อนช่วยแต่จะไม่เกาะเพื่อน เลยเริ่มมองหาการทำอีกครั้งในช่วงอายุ 50 ปี ได้ไปเป็นแม่บ้านในบ้านฝรั่งทำหน้าที่เลี้ยงเด็กดูแลเด็ก ดูแลคนแก่ในครอบครัว ได้เงินเดือน 10,000 บาทต่อเดือนพอกินพอใช้ พี่ขวัญเลี้ยงตัวเองด้วยอาชีพแม่บ้านจนถึงจุดหนึ่งเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในช่วงอายุ 55 ปี

เกษตรกรรมและชีวิตในปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่ขวัญอยู่ในช่วงที่แฟนของพี่ขวัญเสียไปได้ 4-5 ปี ช่วงนั้นพี่ขวัญเริ่มจะทำใจได้แล้ว หลุดพ้นจากความเศร้า ทำงานเป็นแม่บ้านให้กับครอบครัวชาวต่างชาติ พี่ขวัญได้พบกับคนตุรกีทางอินเทอร์เน็ต มีการจีบกันและคุยกันว่าจะมาเที่ยวประเทศ

ไทย พี่ขวัญบอกว่ามาได้แต่ไม่มีเพศสัมพันธ์นะ อีกฝ่ายตอบตกลงตามนั้น คนตุรกีคนนั้นได้มาเที่ยวประเทศไทยและรักษาสัญญาดังกล่าวพร้อมชวนพี่ขวัญไปเที่ยวตุรกี การรักษาสัญญาทำให้พี่ขวัญไว้ใจที่จะไปเที่ยวตุรกีกับชายผู้นั้น ที่ตุรกีพี่ขวัญพบกับผลไม้ที่มีชื่อภาษาไทยว่า มะเดื่อ (Fig) ในภาษาอังกฤษ ในบ้านพักตากอากาศของคนตุรกี ทำให้พี่ขวัญคิดว่าพันธุ์ไม้ต่างประเทศนี้น่าจะขายในเมืองไทยได้ จึงได้ซื้อเมล็ดพันธุ์มะเดื่อเทศและพืชผักสวนครัวของตุรกีกลับบ้านไป 1 ซอง ราคา 100 กว่าบาท นำไปแบ่งขายซองเล็ก ๆ ซองละ 50 บาท ได้กำไรมา 1000 กว่าบาท ประกอบกับช่วงนั้นเริ่มเล่น Facebook ซึ่งคนที่มีอายุประมาณ 50 หรือคนที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุที่จะเข้าถึง Facebook จะเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในเมืองเป็นหลัก และคนกลุ่มนี้สนใจที่จะปลูกต้นไม้แต่ไม่รู้วิธีการ พี่ขวัญเลยขายเมล็ดพันธุ์พร้อมแนะนำวิธีการเพาะปลูกผ่าน Facebook ด้วยความที่คุ้นเคยกับต้นไม้มาตั้งแต่เด็ก ฐานลูกค้าและผู้ติดตามใน Facebook ก็ขยายมากขึ้นเรื่อย ๆ จนตอนนี้ไม่สามารถคูปุ่มเพิ่มเพื่อนได้แล้ว แต่ยังคงติดตามได้อยู่

จากเมล็ดพันธุ์ขยายไปสู่ต้นไม้และกิ่งพันธุ์ พี่ขวัญนำต้นไม้และกิ่งพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ของตุรกีและที่อื่น ๆ มาขาย ทำให้สวนมีชื่อว่า “ฟากฟ้า” ที่หมายความว่ามาจากแดนไกล คนตุรกีต่างเรียกพี่ขวัญว่า “Magic Hand” เพราะพันธุ์ไม้เหล่านี้ในสายตาของคนตุรกีไม่สามารถเพาะพันธุ์ได้ในประเทศไทย แต่พี่ขวัญทำได้ และเริ่มสร้างกำไรจนสามารถเช่าที่ดินในจังหวัดนครราชสีมาจำนวน 6 ไร่ ไร่ละ 1,500 ต่อปี เป็นที่ดิน ส.ป.ก. ดังนั้นการสนับสนุนจากภาครัฐจะต้องทำผ่านเจ้าที่ดิน ด้วยความยุ่งยากนี้พี่ขวัญจึงไม่รับการสนับสนุนดังกล่าว อย่างไรก็ตาม จากกิ่งพันธุ์มะเดื่อขยายไปเป็นกิ่งพันธุ์ของหม่อน โดยมุมมองของพี่ขวัญมองว่าถ้าผลไม้เหล่านั้นมีอยู่ในเมืองไทย แต่แค่เป็นพันธุ์ที่แตกต่างในเมืองนอก ถ้านำมาปลูกในเมืองไทยจะต้องปลูกได้ เพาะขึ้นอย่างแน่นอน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นคือ พี่ขวัญเพาะขึ้นออกดอกได้ตามปกติ แต่ลูกค้าเพาะไม่ขึ้นบ้าง มีแต่ใบให้ดูบ้างไม่ยอมออกดอก ด้วยความคิดนี้จึงนำไปสู่การเปิด “สวนฟากฟ้า” เพื่อทดลองพันธุ์ไม้ที่นำเข้ามาและบริการข้อมูลความรู้การเกษตรแก่ลูกค้าด้วย รวมไปถึงการทำเกษตรเชิงท่องเที่ยวที่จะเปิดสวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเก็บผลหม่อนและถ่ายรูปสวย ๆ ในสวน หรือจะเก็บไปกินก็ได้ เนื่องจากที่ดินของพี่ขวัญตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวอย่างเขาใหญ่ และการที่มีผู้ติดตามและลูกค้าในสื่อออนไลน์จำนวนมากทำให้เมื่อถึงฤดูกาลท่องเที่ยวจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาที่สวน

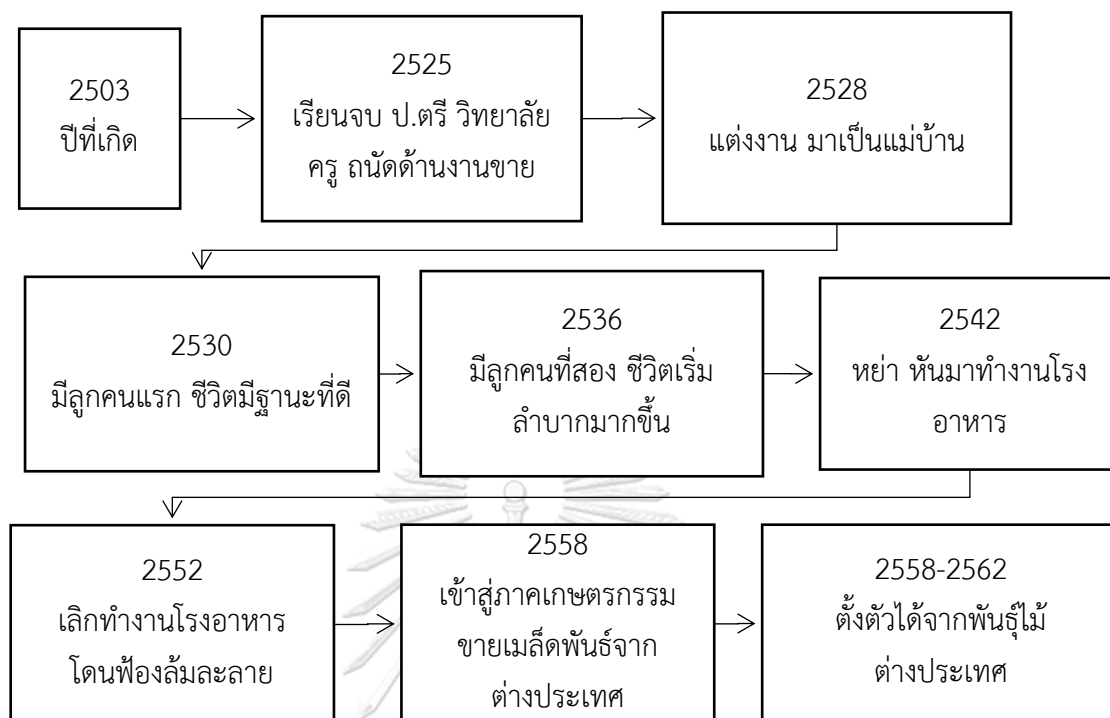
ภายในสวนฟากฟ้ากคพชญาพรวิถึบนพื้นที่ 6 ไร่ ไม่มีไฟฟ้าเข้าถึงมีแต่ไฟฟ้าจากโซล่าเซลล์ไว้ใช้ในเวลากลางคืน มีพื้นที่ส่วนตัวเป็นบ้านพักชั้นเดียว รอบ ๆ ตัวบ้านจะพบต้นไม้ทั้งของประเทศไทยและต้นไม้ของต่างประเทศ มีทั้งข้าวญี่ปุ่นไปจนถึงกะเพราไทย ภายในบ้านพักมีห้องน้ำ ห้องครัว และห้องนอนเป็นสัดส่วน ออกมานอกตัวบ้านพักจะพบกลับแปลงอนุบาลต้นไม้อยู่หลังบ้านพักมีต้นไม้อยู่ในระหว่างอนุบาลเต็มพื้นที่ มีพื้นที่จอดรถวางระหว่างพื้นที่อนุบาลต้นไม้กับแปลงหม่อนที่มาจาก

ตุรกีเป็นแปลงหลักของสวน หม่อนแบลคคอสตุรกี มีจุดเด่นที่พวงจะใหญ่กว่าหม่อนของไทย เมื่อสุกเต็มที่จะมีสีดําเงา รสชาติจะไปทางหวานมากกว่าเปรี้ยว

การทำเกษตรที่ประสบความสำเร็จของพี่ขวัญอาศัยความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่เด็กในสมัยที่ทำเกษตรกับพ่อและแม่ ถึงแม้จะไม่ได้ทำขายจริงจัง แต่ประสบการณ์เหล่านั้นส่งผลให้พี่ขวัญมีหัวใจที่รักงานเกษตรกรรม แม้จะห่างหายไปนานกว่าจะกลับเข้ามาในภาคเกษตรกรรมก็มีอายุ 55 ปีแล้ว พี่ขวัญเล่าว่าความรู้พื้นฐานมาจากพ่อและแม่ ความรู้ใหม่ ๆ ต้องศึกษาเอง ไม่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของภาครัฐ เอกชน หรือประชาสังคมที่ไหนเลย ศึกษาจากคนที่ปลูกมาก่อนด้วยการไปพูดคุยกับเขา ดูจากอินเทอร์เน็ต และนำมาทดลองปลูกเอง ดังนั้นการตอบคำถามให้กับลูกค้าที่สนใจ นำเมล็ดไปปลูก หรือลูกค้าที่มีปัญหาเกี่ยวกับต้นไม้ที่ซื้อไป พี่ขวัญจึงสามารถแก้ปัญหาให้กับลูกค้าได้อย่างตรงไปตรงมา ทั้งนี้ เมื่อพูดถึงเป้าหมายในการทำเกษตรกรรมมันเป็นเรื่องของความชอบ ได้ทำในสิ่งที่รัก เรื่องเงินเป็นเรื่องที่ตามมาเองทีหลัง

ปัจจุบันคติความเรื่องล้มละลายหมดไปแล้ว พี่ขวัญมีชีวิตที่ดีขึ้นสามารถสะสมเงินทุนเพื่อปลูกบ้านไว้ในบั้นปลายของชีวิตจากการทำเกษตรกรรมในแบบของพี่ขวัญเอง ถึงแม้จะมีที่ดินเพียง 6 ไร่ แต่ราคาต้นไม้ที่พี่ขวัญขายมีตั้งแต่หลักร้อยบาทไปจนถึงพันบาท ด้วยความที่พี่ขวัญมีอายุ 60 ปีแล้ว เรื่องของแรงงานในภาคเกษตรจึงต้องพึ่งพาคนในชุมชนด้วยวิธีการจ้างมีจำนวน 3 คน ทุกคนจะมาหลังเลิกงานประจำของตนเอง และยังมีนักศึกษาฝึกงานจากคณะที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็มาทำงานที่นี่ พี่ขวัญมองว่าการทำเกษตรของพี่ขวัญไม่ได้ขายผลผลิตเป็นหลัก แต่เป็นการขายความแปลกใหม่ของภาคเกษตรกรรม ไม่ได้ขายพืชอาหารหลัก แต่เป็นการขายพืชที่กินได้ที่มาพร้อมความแปลกใหม่ คนที่มาเที่ยวในสวนสามารถกินผลผลิตในสวนได้เลยเพราะที่สวนไม่ใช้สารเคมีในการเพาะปลูก

แผนภาพที่ 8 เส้นทางชีวิตในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่ขวัญ

รูปภาพที่ 21 พื้นที่อนุบาลต้นไม้ด้านหลังบริเวณบ้าน

รูปภาพที่ 22 พื้นที่ขายต้นไม้จากเมืองนอก

รูปภาพที่ 23 พื้นที่เพาะปลูกหม่อนเพื่อกิจกรรมเก็บผลผลิต (picking)

ประวัติชีวิตพี่อ้วน

ภูมิหลังและชีวิตในวัยเด็ก

ในวัยเด็กพี่อ้วนเกิดและเติบโตในจังหวัดสระบุรี เกิดเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม ปี พ.ศ. 2500 มีพี่น้อง 4 คน พี่อ้วนเป็นคนโต โดยอยู่ในอำเภอเมืองในช่วงแรก พ่อประกอบอาชีพรับราชการ แม่เป็นครูโรงเรียนเอกชน ปู่ย่า-ตายาย เป็นเกษตรกร แต่บุคคลที่มีบทบาทต่อการทำเกษตรของพี่อ้วนเป็นอย่างดี

มากคือ ยาย อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ไม่คาดฝันได้เกิดขึ้นพ่อที่อ้วนเสียชีวิตไปในช่วงวัยเด็กทำให้พี่อ้วนต้องอยู่กับแม่และน้อง ๆ แต่ในช่วงปิดภาคเรียนจะไปอยู่กับยาย ไปช่วยยายหักข้าวโพด กิจกรรมในวัยเด็กหลัก ๆ คือการเรียน ได้รับการศึกษาถึง ม.ศ.3 และโอกาสศึกษาต่อในอนาคต กิจกรรมนอกเหนือจากการเรียนคือการช่วยเหลือพ่อแม่ดูแลน้อง ๆ และเล่นสนุกตามประสาเด็กในสมัยนั้น เนื่องจากมีแม่เพียงคนเดียวที่ทำงานหารายได้เข้าครอบครัวในตอนนั้น ทำให้พี่อ้วนมองว่าฐานะของครอบครัวค่อนข้างยากลำบาก อยู่กับความยากจนแต่ไม่ถึงกับอดยาก มีกินมีใช้แต่เวลาเปิดภาคเรียนอาจจะไม่ได้เสื้อผ้าใหม่ หรือรองเท้าใหม่เหมือนกับเด็กคนอื่น ๆ

วัยรุ่นและการทำงาน

ในช่วงวัยรุ่นพี่อ้วนยังอาศัยอยู่ที่บ้านในอำเภอเมืองจังหวัดสระบุรี มีโอกาสศึกษาต่อจนถึงระดับ ปวช. สาขาช่างก่อสร้าง ตอนนั้นอายุประมาณ 21-22 ปี หลังเรียนจบได้เริ่มต้นทำงานในบริษัทก่อสร้างเป็นพนักงานดูแลโกดังเก็บของ เงินเดือน 1,300 บาทต่อเดือน เริ่มต้นทำงานได้ไม่นานพี่อ้วนก็แต่งงานและมีลูก 1 คนในปีเดียวกัน เมื่อก้าวเข้าสู่การทำงานอยากเต็มตัวแล้ว การทำงานในบริษัทก่อสร้างทำให้พี่อ้วนต้องเดินทางไปทั่วประเทศ และการเดินทางแต่ละครั้งใช้เวลาค่อนข้างนาน เพราะในสมัยนั้นประเทศไทยอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างถนนได้กระจายออกไปสู่ชนบท พี่อ้วนจึงต้องนำลูกไปฝากเลี้ยงไว้กับแม่ยายที่นครนายก ความกังวลในตอนนั้นคือ ลูกเราจะอยู่อย่างไร ต้องอยู่แบบไม่มีพ่อแม่แบบนี้จริง ๆ หรือ เพราะตัวพี่อ้วนและพี่อ้อยต้องเดินทางไปทำงานต่างจังหวัดตลอด เป็นแบบนี้จนลูกเรียนถึง ป.3 ลูกจึงได้ย้ายกลับมาอยู่ที่สระบุรีกับแม่ของพี่อ้วน เพื่อเรียนต่อจนถึง ม.4 ในช่วงนี้พี่อ้วนได้เลื่อนตำแหน่งจากพนักงานดูแลโกดังเก็บของไปเป็นช่างสำรวจแล้วทำให้ในหนึ่งปีจะได้เจอหน้าลูกเพียงหนึ่งหรือสองครั้งเท่านั้น พออายุได้ 42 ปี ได้ไปลงเรียนปริญญาตรี สาขาส่งเสริมการเกษตรที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช แต่ก็ไม่ได้เข้ามหาวิทยาลัยบ่อยนัก ส่วนใหญ่จะเรียนผ่านไปรษณีย์ ในช่วงนั้นก็มาเจอลูกมากขึ้นกว่าเดิม เพราะลูกมาเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สาขาพืชสวน พี่อ้วนเล่าว่าตอนนั้นก็แอบคิดไว้เหมือนกันว่าถ้าเลิกงานช่างก่อสร้างไป หรือตกงาน ก็จะกลับไปทำเกษตร เพราะพี่อ้วนได้ซื้อที่ดินของตามาจากยาย ที่ดินผืนนี้เป็นที่ดินที่คุ้นเคยและเต็มไปด้วยความทรงจำ ที่ต้องซื้อเพราะยายจะขายให้คนอื่น พี่อ้วนไม่ยอมเลยซื้อมาเองตั้งแต่ตอนอายุได้ 32 ปี

การเรียนสาขาส่งเสริมการเกษตรของพี่อ้วนใช้เวลากว่า 6 ปี จึงสำเร็จการศึกษา ด้วยวัย 48 ปี ขณะที่เรียนพี่อ้วนก็ยังไม่ได้ออกจากงาน ตำแหน่งหน้าที่การงานก็ยับยั้งชั่งใจไปตามประสบการณ์และความสามารถ จากพนักงานสำรวจได้ขยับมาเป็นผู้จัดการสนาม เข้าสู่งานบริหารมากขึ้น ความรับผิดชอบและความกดดันก็มากขึ้นตามไปด้วย แต่รายได้ในขณะนั้นก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน การเก็บออมของพี่อ้วนเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงทำงานเป็นช่างสำรวจ ถ้าเป็นช่างหรือคนงานอื่น ๆ จะดื่มเหล้า สูบ

บุหรีเป็นเรื่องปกติ ถือเป็นการผ่อนคลายในเวลาพักผ่อน แต่สำหรับพี่อ้วนก็เป็นแบบนี้ในช่วงหนึ่ง จนเริ่มรู้สึกว่าสิ้นเปลืองเงินทองเสียเหลือเกิน เพราะถ้าเป็นหัวหน้าก็ต้องเลี้ยงดูลูกน้องทำให้ไม่ค่อยมีเงินเก็บ หลัง ๆ มาพี่อ้วนจึงเลิกดื่มเหล้าสูบบุหรีไปเลยจะได้ไม่ต้องเสียเงิน ถ้าไม่ทำแบบนี้คงไม่มีเงินเก็บและมีแต่ความไม่มั่นคงในชีวิต ตอนที่เป็นผู้จัดการสนามได้รับเงินเดือนอยู่ที่เดือนละ 50,000 บาท ความตั้งใจในตอนนั้นต้องการเก็บเงินไว้ให้ลูกเรียนสูง ๆ ปัจจุบันลูกเรียนปริญญาโท สาขาพืชสวน ทำงานรับราชการอยู่กรมพัฒนาที่ดินจังหวัดสระบุรี อย่่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการทำางานเป็นผู้จัดการสนามจะสามารถสร้างรายได้ได้ดี แต่พี่อ้วนเลือกที่จะยุติบทบาทนั้นแล้วเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ซึ่งจะกล่าวในส่วนต่อไป

เกษตรกรรมและชีวิตในปัจจุบัน

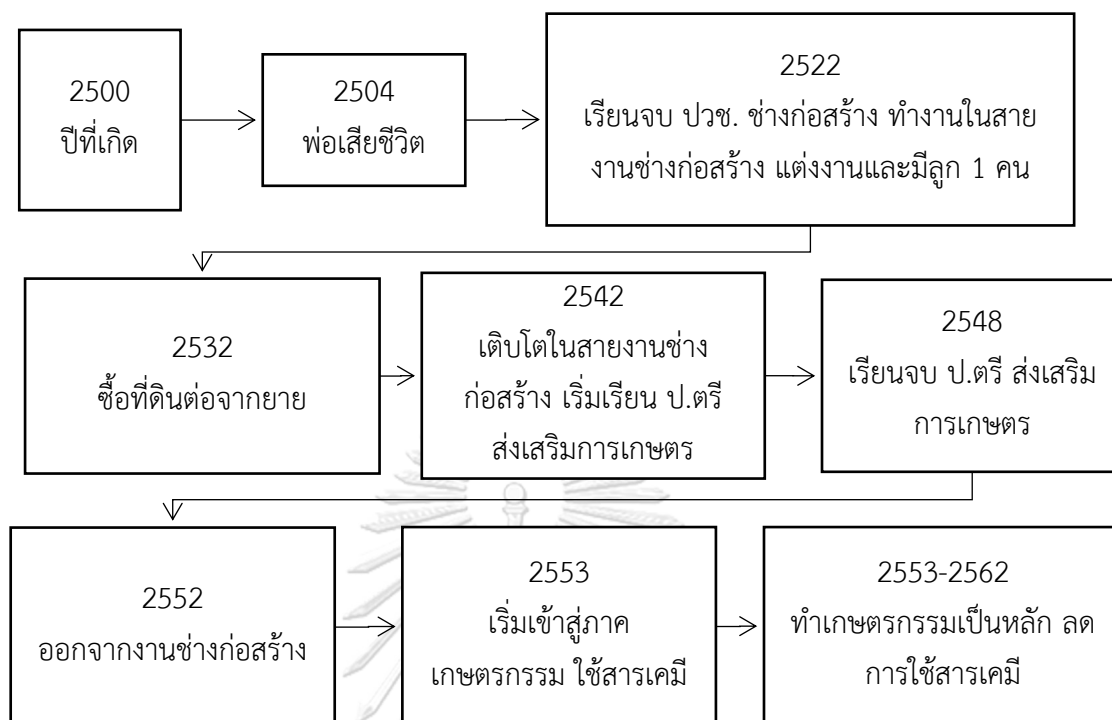
ความรู้สึกของพี่อ้วนต่อบทบาทผู้จัดการสนามค่อนข้างที่จะขุ่นมัว พี่อ้วนเล่าว่าไม่ได้มีปัญหากับการทำงานหรือลักษณะของงาน แต่สิ่งที่ทำให้เลือกที่จะออกมาจากจุดนั้นคือ เรื่องของเวลา เพราะเวลาที่เหลือให้ตัวเองและครอบครัวน้อย ไม่มีเวลาพักผ่อน และด้วยอายุที่มากขึ้นแล้วในวัย 52 ปี ทำให้ไม่มีความสุข ประกอบกับสถานการณ์ของบริษัทในช่วงนั้นเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของวงการก่อสร้าง หากบริษัทต้องการจะอยู่ในวงการนี้ต่อ จำเป็นที่จะต้องลงทุนซื้อเครื่องจักรใหม่ ๆ เข้ามาเพิ่ม ซึ่งทำให้เกิดการประชุมเพื่อพูดคุยกันของผู้บริหารและนำไปสู่การปิดบริษัทในเวลาต่อมา

หลังจากที่บริษัทปิดตัวลง พี่อ้วนได้เคยมองเรื่องนี้ไว้แล้ว เมื่อครั้งที่ซื้อที่ดินต่อจากยายและไปลงเรียนส่งเสริมการเกษตร ทำให้กลับไปปลูกบ้านและใช้ชีวิตบนที่ดินผืนนั้น ซึ่งประกอบไปด้วย ไร่ข้าวโพด 16 ไร่ ที่อยู่อาศัย โรงเก็บเครื่องมือและเครื่องจักรทางการเกษตร และสวนผสมปลอดสาร 9 ไร่ ด้วยลักษณะของดินทำให้ปลูกข้าวโพดได้ดี ซึ่งที่ดินผืนนี้ได้ปลูกข้าวโพดมาตั้งแต่รุ่นยายของพี่อ้วน

หลังจากย้ายกลับมาทำสวนที่จังหวัดสระบุรีได้ระยะหนึ่ง ประมาณปี 2558-2559 พี่อ้วนได้รับบทบาทผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นมาเดือนละ 5000 บาทต่อเดือน ปัจจุบันพี่อ้วนยังคงใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่และบ้านหลังเดิม แต่มีหลายสิ่งหลายอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างแรกคือ ความคิดและทัศนคติของพี่อ้วนต่อภาคเกษตรกรรม ในอดีตพี่อ้วนมองภาคเกษตรกรรมจะสามารถสร้างรายได้ทดแทนการทำงานนอกภาคเกษตรกรรมได้ แต่ในปัจจุบันพบว่ารายได้จากภาคเกษตรกรรมไม่ได้มากมายอะไร อยู่ในระดับที่พออยู่พอกิน บางช่วงไม่พอดึงดูดใจ แต่สิ่งที่มาเติมเต็มในส่วนของรายได้ที่ขาดไปคือ เรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่หาไม่ได้จากงานนอกภาคเกษตรกรรม นั่นคือ การที่ได้มีเวลาอยู่กับตนเองและครอบครัวมากขึ้น ชีวิตไม่ต้องไปผูกติดกับกรอบของเวลาในการทำงานประจำ ส่งผลให้ความเครียดที่เคยมีก็ลดลงตามไปด้วย

เรื่องของวิธีการทำเกษตรก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ในอดีตการทำเกษตรกรรมของพื้อวนจะใช้สารเคมีทั้งไร่ข้าวโพดและสวนผสม แต่ในสวนผสมจะใช้น้อยหน่อย ปัจจุบันพื้อวนลดและพยายามเลิกใช้สารเคมีแล้ว เนื่องจากการใช้สารเคมีทำให้พื้อวนเกิดอาการแพ้ตามผิวหนัง กล่าวได้ว่าการใช้สารเคมีได้สร้างปัญหากับสุขภาพของพื้อวน ทำให้พื้อวนเลิกใช้สารเคมีในสวนผสม แต่ในไร่ข้าวโพดเฉพาะเวลาที่มีการเพาะปลูกก็พยายามเลิกอยู่ ส่วนหนึ่งมาจากการที่ลูกพื้อวนบอกให้เลิกใช้มันไม่ดีต่อดิน ให้เปลี่ยนไปใช้น้ำหมักหรือสารชีวภัณฑ์ และผลิตปุ๋ยคอกจากขยะภายในฟาร์มทดแทน หลังจากเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรก็พบว่าปริมาณผลผลิตไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก ประกอบกับการส่งเสริมของภาครัฐที่เข้ามาให้ความรู้ในเรื่องของการทำเกษตรปลอดภัยในโครงการเกษตร 5 ประสาน ประกอบกับที่พื้อวนได้เข้าร่วมกลุ่มเกษตรกรในชุมชนที่ใช้ชื่อว่า “ปันสุขออร์แกนิก กรุป” ทำให้ได้รับการส่งเสริมเพาะปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ เช่น การเพาะเห็ด ประกอบกับการเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรเกษตรอินทรีย์ของมูลนิธิชีวิตไท (Local Act) ทำให้พื้อวนได้ออกไปดูงานนอกสถานที่เพื่อนำความรู้มาพัฒนาและปรับปรุงการเพาะเห็ดของกลุ่มพื้อวนเอง รวมถึงการได้โอกาสเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ ให้กับพี่น้องเกษตรกร นอกจากความรู้ที่ได้จากภาครัฐและภาคประชาสังคมแล้ว การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็มีส่วนสำคัญที่การพัฒนาความรู้ด้านการเกษตร เพราะทำให้พื้อวนติดตามและเข้าถึงข่าวสารหรือข้อมูลความรู้ในภาคเกษตรกรรมและความรู้อื่น ๆ ที่จะเป็นประโยชน์

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในปัจจุบันสำหรับพื้อวนแล้วการทำเกษตรไม่ได้สร้างรายได้ในแบบที่หวังไว้ แต่การเกษตรได้ให้ชีวิตอีกมุมหนึ่งแก่พื้อวนที่สามารถหาความสุขได้จากการทำงาน แม้รายได้จะไม่มากมายเท่าที่หวังไว้ แต่สามารถสร้างรายได้ในแบบที่ว่า พออยู่พอกินกับคนในวัย 62 ปี ที่ไม่มีภาระค่าใช้จ่ายอะไรมากมาย เมื่อเทียบกับตอนวัยหนุ่มที่ภาระหลักคือ การสร้างครอบครัว ทำให้ชีวิตในช่วงหลังความสุขของพื้อวนไม่ได้อยู่ที่เงินทอง แต่อยู่ที่การได้ใช้เวลากับครอบครัว อาศัยอยู่ในชุมชนได้ช่วยเหลือคนในชุมชน ได้ทำเกษตรและได้กินผลผลิตของตนเอง

แผนภาพที่ 9 เส้นทาง การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของพี่อ้วน

รูปภาพที่ 24 ถังปุ๋ยหมักทำเองจากขยะภายในฟาร์ม

รูปภาพที่ 25 พี่อ้วนในบทบาทวิทยากร

รูปภาพที่ 26 ถังน้ำหมักชีวภัณฑ์

รูปภาพที่ 27 โรงเรือนและรถไถ

งบประมาณ

หมวดค่าใช้จ่าย

ค่าใช้จ่ายในการเดินทางสำหรับการเก็บข้อมูล	5000	บาท
ค่าของที่ระลึกแก่ผู้ให้ข้อมูล	2500	บาท

รวมทั้งรวม 7500 บาท

วิธีการพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มหรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

การวิจัยกระบวนการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในยุคสังคมสูงวัยอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับความอ่อนไหวในการให้ข้อมูลจากการศึกษาประวัติชีวิต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการยื่นเรื่องขอรับการพิจารณาด้านจริยธรรมจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2561 ทั้งนี้ เมื่อโครงการศึกษานี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการฯ ผู้วิจัยได้เข้าผูกพันตนในการพิทักษ์สิทธิ์และสวัสดิภาพของผู้เข้าร่วมการวิจัยด้วยการแนะนำตัว พร้อมกับอธิบายผู้เข้าร่วมการวิจัยอย่างละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการวิจัยจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับตามหลักจรรยาบรรณของนักวิจัย และนำเสนอด้วยชื่อที่สมมุติขึ้นในกรณีที่ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยไม่ยินยอมในการเปิดเผยตัวตน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางในการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต	
	ประวัติชีวิตของเป้าหมายที่.....
ชื่อ.....	
สถานที่สัมภาษณ์.....	วัน และ เวลาที่สัมภาษณ์.....
ชีวิตในวัยเด็ก	
สถานที่เกิด.....	วัน เดือน ปีเกิด.....
บ้าน / ที่อยู่อาศัย	
.....	
การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว	
.....	
ความเชื่อ และพิธีกรรมของครอบครัว	
.....	
การศึกษา	
.....	
นิสัยและบุคลิกภาพ	
.....	
อาชีพของบิดา-มารดา	
.....	
ภูมิหลังที่สำคัญของบิดา-มารดา และความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล	
.....	
.....	
.....	
จำนวนพี่น้อง.....คน	
ชื่อ.....	อาชีพ.....
ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง	
.....	
เป้าหมายในชีวิตขณะนั้น	
.....	

<p>เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยเด็ก</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>ชีวิตในวัยรุ่น-วัยทำงาน</p> <p>บ้าน / ที่อยู่อาศัย</p> <p>.....</p> <p>การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว</p> <p>.....</p> <p>ความเชื่อ และพิธีกรรม</p> <p>.....</p> <p>การศึกษา</p> <p>.....</p> <p>อาชีพ</p> <p>.....</p> <p>รายได้</p> <p>.....</p> <p>สมรส</p> <p>ชื่อ..... อาชีพ.....</p> <p>ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส</p> <p>.....</p> <p>หนี้สิน และการสะสมทุน</p> <p>.....</p> <p>นิสัยและบุคลิกภาพ</p> <p>.....</p> <p>เป้าหมายในชีวิตขณะนั้น</p> <p>.....</p> <p>เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยรุ่น-วัยทำงาน</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

ชีวิตในช่วงเริ่มต้นสู่ภาคเกษตรกรรม

บ้าน / ที่อยู่อาศัย

.....

การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว

.....

ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

.....

การศึกษาด้านเกษตรกรรมและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง

.....

อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม

.....

รายได้

.....

หนี้สิน และการสะสมทุน

.....

จุดเปลี่ยนที่ทำให้เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

.....

อุปสรรคในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

.....

เป้าหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมขณะนั้น

.....

วิธีการผลิตที่ใช้ในขณะนั้น

.....

ในช่วงการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม เคยได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม จากหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชน หรือประชาสังคม หรือไม่อย่างไร

.....

ท่านสามารถเข้าถึงทรัพยากรในการผลิตได้จากแหล่งไหนบ้าง

.....

เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>ชีวิตในช่วงปัจจุบันหลังจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม</p> <p>บ้าน / ที่อยู่อาศัย</p> <p>.....</p> <p>การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว</p> <p>.....</p> <p>การศึกษาด้านเกษตรกรรมและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง</p> <p>.....</p> <p>อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม</p> <p>.....</p> <p>รายได้</p> <p>.....</p> <p>หนี้สิน และการสะสมทุน</p> <p>.....</p> <p>วิธีการผลิตที่ใช้ในขณะนี้</p> <p>.....</p> <p>เป้าหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมขณะนี้</p> <p>.....</p> <p>การทำเกษตรกรรมของท่าน ท่านสามารถสร้างความรู้ใหม่ๆ และถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้หรือไม่อย่างไร รวมถึงทักษะจากความรู้ในอดีตส่งผลต่อการทำเกษตรอย่างไร</p> <p>.....</p> <p>ท่านสามารถเข้าถึงทรัพยากรในการผลิตได้จากแหล่งไหนบ้าง</p> <p>.....</p> <p>เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงปัจจุบันหลังจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

คู่มือการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต

การสัมภาษณ์ประวัติชีวิตของผู้ที่กลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมทั้ง 3 กลุ่ม จะใช้แนวทางในการสัมภาษณ์แบบเดียวกันทั้ง 3 กลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้ใส่ประเด็นที่พัฒนาจากกรอบความคิดมาเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ ทั้งนี้การที่มีแนวทางในการสัมภาษณ์ที่เหมือนกันนั้น จะทำให้ผู้วิจัยเห็นได้ว่าผู้ที่เข้าสู่ภาคเกษตรกรรมในแต่ละกลุ่ม มีความเหมือนและต่างกันอย่างไร ดังนั้นแนวทางในการสัมภาษณ์มีด้วยกัน 4 ส่วนประกอบไปด้วย 1. ประวัติชีวิตในวัยเด็ก 2. วัยรุ่น-ทำงาน 3. เริ่มต้นเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม และ 4. ชีวิตปัจจุบันหลังการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม โดยมีคำอธิบายแต่ละส่วนดังนี้

1. ชีวิตในวัยเด็ก

1) สถานที่เกิด และ วัน เดือน ปีเกิด

เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างประวัติชีวิต และเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นชีวิตของเป้าหมาย

2) บ้าน / ที่อยู่อาศัย

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึงความเป็นอยู่ตอนเป็นเด็ก การถามถึงบ้านยังสามารถสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และความสัมพันธ์เบื้องต้นของคนในครอบครัว ผ่านมุมมองของเป้าหมาย

3) การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง กิจกรรมที่ทำร่วมกับครอบครัวว่าเคยทำหรือไม่ กิจกรรมเหล่านี้รวมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น ช่วยเหลือกิจการครอบครัว ช่วยพ่อแม่ทำงาน เป็นต้น และกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น ช่วยเหลืองานในบ้าน ทำความสะอาด ทำอาหาร เลี้ยงดูพี่น้อง เป็นต้น

4) ความเชื่อ และพิธีกรรมของครอบครัว

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความเชื่อศาสนาของครอบครัว ที่ได้ปลูกฝังในตัวของกลุ่มเป้าหมาย โดยความเชื่อเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับทัศนคติของความล้มเหลวและความสำเร็จในชีวิตของเป้าหมาย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่หล่อหลอมอยู่

5) การศึกษา

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การได้รับการศึกษาของตนเองว่าเป็นไปอย่างไร รวมถึงความชอบ / ไม่ชอบ วิชาที่เรียน ความถนัด / ไม่ถนัด ในวิชาที่เรียน อุปสรรค และความสำเร็จ / ล้มเหลวในการเรียน

6) นิสัยและบุคลิกภาพ

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพในวัยเด็กกว่าเป็นคนอย่างไร

7) พ่อ-แม่ และความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง วิถีชีวิตของพ่อและแม่ ภูมิหลัง อาชีพในการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงดูเป้าหมาย สะท้อนด้านสถานทางเศรษฐกิจของครอบครัว ค่านิยมของครอบครัว รวมถึงอธิบายถึงความสัมพันธ์ของเป้าหมายและพ่อแม่ว่าเป็นอย่างไร ส่งผลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมายอย่างไร

8) พี่-น้อง และความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง วิถีชีวิตที่ใช้ร่วมกับพี่น้อง รวมถึงอธิบายความสัมพันธ์ของเป้าหมายกับเหล่าพี่น้อง

9) เป้าหมายในชีวิตขณะนั้น

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง สิ่งที่คาดหวัง ซึ่งเป็นเป้าหมายในขณะนั้น

10) เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยเด็ก

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง จุดเปลี่ยนในชีวิต ซึ่งอาจรวมอยู่ในเรื่องของความคาดหวัง / ผิดหวัง ความประทับใจ ความรู้สึกผิด ที่เกิดขึ้นในชีวิตช่วงวัยเด็ก

2. ชีวิตในวัยรุ่น-วัยทำงาน

1) บ้าน / ที่อยู่อาศัย

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึงความเป็นอยู่ตอนเป็นวัยรุ่น-วัยทำงาน การถามถึงบ้านยังสามารถสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และความสัมพันธ์เบื้องต้นของคนในครอบครัว ผ่านมุมมองของเป้าหมาย ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กอย่างไร

2) การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง กิจกรรมที่ทำร่วมกับครอบครัวว่าเคยทำหรือไม่ กิจกรรมเหล่านี้รวมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น ช่วยเหลือกิจการครอบครัว ช่วยพ่อแม่ทำงาน เป็นต้น และกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น ช่วยเหลืองานในบ้าน ทำความสะอาด ทำอาหาร เลี้ยงดูพี่น้อง เป็นต้น ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กอย่างไร

3) ความเชื่อ และพิธีกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความเชื่อศาสนาของครอบครัว ที่ได้ปลูกฝังในตัวของกลุ่มเป้าหมาย โดยความเชื่อเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับทัศนคติของความล้มเหลวและความสำเร็จในชีวิตของเป้าหมาย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่หล่อหลอมอยู่ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กอย่างไร

4) การศึกษา

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การได้รับการศึกษาของตนเองว่าเป็นไปอย่างไร รวมถึงความชอบ / ไม่ชอบ วิชาที่เรียน ความถนัด / ไม่ถนัด ในวิชาที่เรียน อุปสรรค และความสำเร็จ / ล้มเหลวในการเรียน

5) อาชีพ

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การงานอาชีพที่ได้ใช้เป็นแหล่งรายได้หลัก ถ้ามีหลายงานให้ลำดับตั้งแต่งานแรก

6) รายได้

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง รายได้จากการทำงานว่าเพียงพอต่อการดำรงชีวิตหรือไม่อย่างไร หากไม่สะดวกที่จะระบุเป็นจำนวนเงินอย่างเจาะจง

7) คู่สมรส ชื่อ. อาชีพ.

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ช่วงชีวิตที่ได้มีคู่สมรสว่ามีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปอย่างไร คู่สมรสช่วยส่งเสริมสถานะทางเศรษฐกิจหรือไม่อย่างไร

8) ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสกับเป้าหมายว่ามีความสัมพันธ์ที่ราบรื่นหรือไม่อย่างไร

9) หนี้สิน และการสะสมทุน

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ช่วงชีวิตที่มีการกู้ยืมเงิน หรือการออมทรัพย์ เพื่อเป้าหมายในอนาคต

10) นิสัยและบุคลิกภาพ

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง จากวัยเด็กมาจนถึง วัยรุ่น-วัยทำงาน มีความรู้สึกที่ตนเองเปลี่ยนไปอย่างไร กลายเป็นคนแบบไหน จากชีวิตที่ผ่านมา และนิสัยหรือบุคลิกภาพในวัยเด็กส่งผลมาถึงอย่างไร

11) เป้าหมายในชีวิตขณะนั้น

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง สิ่งที่คาดหวังและจุดมุ่งหมาย ซึ่งเป็นเป้าหมายในขณะนั้น

12) เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยรุ่น-วัยทำงาน

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง จุดเปลี่ยนในชีวิต ซึ่งอาจรวมอยู่ในเรื่องของความคาดหวัง / ผิดหวัง ความประทับใจ ความรู้สึกผิด ที่เกิดขึ้นในชีวิตช่วงวัยรุ่น-วัยทำงาน

3. ชีวิตในช่วงเริ่มต้นสู่ภาคเกษตรกรรม

1) บ้าน / ที่อยู่อาศัย

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความเป็นอยู่ช่วงเริ่มต้นสู่ภาคเกษตรกรรม การถามถึงบ้านยังสามารถสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และความสัมพันธ์เบื้องต้นของคนในครอบครัว ผ่านมุมมองของเป้าหมาย ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากช่วงที่ทำงานนอกภาคเกษตรกรรมอย่างไร

2) การช่วยเหลือกิจกรรมครอบครัว

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ภาระหน้าที่ต่อครอบครัวในกรณีที่ยังไม่แต่งงาน และแต่งงานแล้ว ทั้งกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ และกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้

3) ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรของตนเอง เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่หล่อหลอมตั้งแต่ในวัยเด็ก

4) การศึกษาด้านเกษตรกรรมและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การศึกษาความรู้ในด้านการเกษตรว่าเริ่มต้นเมื่อไหร่ และมีความรู้ลึกอย่างไร ในขณะที่ศึกษา รวมถึงความถนัด ความสำเร็จ / ล้มเหลว และอุปสรรค

5) อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมหากเป้าหมายไม่ได้พึ่งพารายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว โดยให้อธิบายถึงความจำเป็นของอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมต่อการดำรงชีวิต หรือเหตุผลอื่น ๆ ที่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมมีบทบาทสำคัญ

6) รายได้

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความพอเพียงของรายได้จากแหล่งที่มาทั้งในภาคเกษตรกรรม และนอกภาคเกษตรกรรม ในกรณีที่รายได้ไม่เพียงพอ จะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากแหล่งรายได้

7) หนี้สิน และการสะสมทุน

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ช่วงชีวิตที่มีการกู้ยืมเงิน หรือการออมทรัพย์ เพื่อเป้าหมายในอนาคต ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

8) จุดเปลี่ยนที่ทำให้เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม สะท้อนภาพของการทำงาน หรือวิถีชีวิตในนอกภาคเกษตรกรรม หรือ อื่น ๆ ที่เป็นตัวตั้งตนให้เข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

9) อุปสรรคในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง อุปสรรคในช่วงของการเปลี่ยนผ่านระหว่างชีวิตช่วงนอกภาคเกษตรกรรม กับชีวิตช่วงเริ่มต้นในภาคเกษตรกรรม สะท้อนภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น ถ้าได้รับการแก้ไข หรือส่งเสริมจะทำให้การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมราบรื่นขึ้นหรือไม่อย่างไร

10) เป้าหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมขณะนั้น

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง สิ่งที่คาดหวังและจุดมุ่งหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายในขณะนั้น

11) วิธีการผลิตที่ใช้ในขณะนั้น

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง วิธีการทำเกษตรทางเกษตรกรรมที่ใช้ เช่น ทำเกษตรเคมี เกษตรกรรมยั่งยืน หรือ ทั้ง 2 รูปแบบเป็นต้น

12) ในช่วงการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม เคยได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม จากหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชน หรือประชาสังคม หรือไม่อย่างไร

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การได้รับการส่งเสริมในการทำเกษตร จากหน่วยงานทั้ง ภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม

13) ท่านสามารถเข้าถึงทรัพยากรในการผลิตได้จากแหล่งไหนบ้าง

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การเข้าถึงทรัพยากรในการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ในการทำการเกษตร เป็นต้น ว่าเข้าถึงได้จากแหล่งไหนและอย่างไร

14) เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง จุดเปลี่ยนในชีวิต ซึ่งอาจรวมอยู่ในเรื่องของความคาดหวัง / ผิดหวัง ความประทับใจ ความรู้สึกผิด ที่เกิดขึ้นในชีวิตช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

4. ชีวิตในช่วงปัจจุบันหลังจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

1) บ้าน / ที่อยู่อาศัย

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความเป็นอยู่ช่วงหลังการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม การถามถึงบ้านยังสามารถสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และความสัมพันธ์เบื้องต้นของคนในครอบครัว ผ่านมุมมองของเป้าหมาย ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากช่วงที่ทำงานนอกภาคเกษตรกรรมอย่างไร

2) การศึกษาด้านเกษตรกรรมและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การศึกษาความรู้ในด้านการเกษตรว่ามีพัฒนาการจากในอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร รวมถึงความถนัด ความสำเร็จ / ล้มเหลว และอุปสรรค

3) อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมหากเป้าหมายไม่ได้พึ่งพารายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว โดยให้อธิบายถึงความจำเป็นของอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมต่อการดำรงชีวิต หรือเหตุผลอื่น ๆ ที่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมมีบทบาทสำคัญ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

4) รายได้

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ความพอเพียงของรายได้จากแหล่งที่มาทั้งในภาคเกษตรกรรม และนอกภาคเกษตรกรรม ในกรณีที่รายได้ไม่เพียงพอ จะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากรายได้

5) หนี้สิน และการสะสมทุน

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง ช่วงชีวิตที่มีการกู้ยืมเงิน หรือการออมทรัพย์ เพื่อเป้าหมายในอนาคต ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

6) วิธีการผลิตที่ใช้ในขณะนี้

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง วิธีการทำเกษตรทางเกษตรกรรมที่ใช้ เช่น ทำเกษตรเคมี เกษตรกรรมยั่งยืน หรือ ทั้ง 2 รูปแบบเป็นต้น มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

7) เป้าหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมขณะนี้

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง สิ่งที่คาดหวังและจุดมุ่งหมายในการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายในขณะนี้

8) การทำเกษตรกรรมของท่าน ท่านสามารถสร้างความรู้ใหม่ๆ และถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้หรือไม่อย่างไร รวมถึงทักษะจากความรู้ในอดีตส่งผลต่อการทำเกษตรอย่างไร

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การถ่ายทอดความรู้การทำเกษตรจากประสบการณ์ที่ผ่านมา เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงตัวตนและรูปแบบการทำเกษตรที่เป้าหมายมองว่า ประสบความสำเร็จ

9) ท่านสามารถเข้าถึงทรัพยากรในการผลิตได้จากแหล่งไหนบ้าง

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง การเข้าถึงทรัพยากรในการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ในการทำการเกษตร เป็นต้น ว่าเข้าถึงได้จากแหล่งไหนและอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

10) เหตุการณ์สำคัญในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับช่วงปัจจุบันหลังจากการเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

เพื่อให้เป้าหมายเล่าเรื่องและอธิบายถึง จุดเปลี่ยนในชีวิต ซึ่งอาจรวมอยู่ในเรื่องของความคาดหวัง / ผิดหวัง ความประทับใจ ความรู้สึกผิด ที่เกิดขึ้นในชีวิตช่วงการเปลี่ยนหลังเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

แนวคำถามสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

- 1) ท่านรู้จักบุคคลที่ประกอบอาชีพประกอบอาชีพอื่นมาก่อนในอดีต แต่ปัจจุบันเป็นเกษตรกรหรือไม่
- 2) ท่านสามารถจำแนกบุคคลเหล่านั้นตามลักษณะการพึงพารายได้จากภาคเกษตรได้หรือไม่
- 3) ท่านสามารถระบุถึงบุคคลเหล่านั้นได้หรือไม่ โปรดอธิบาย
- 4) ท่านพบว่าคนที่กลับมาทำเกษตร มีวิธีการทำเกษตรแบบใดบ้าง
- 5) ท่านพบว่าคนที่กลับเข้าสู่ภาคการเกษตร ถ้าเป็นลูกหลานของเกษตรกร จะมีวิธีการทำเกษตรที่เหมือนหรือแตกต่างจากเดิมอย่างไร
- 6) ท่านพบว่าวิธีการทำเกษตรในพื้นที่ของท่านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

2. ความคิดเห็นต่อปรากฏการณ์การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

- 1) ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อปรากฏการณ์การกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม
- 2) ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อวิธีการทำเกษตรที่เกิดขึ้นในการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม
- 3) ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อการส่งเสริมการกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจประเมินเครื่องมือ

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล ผู้เชี่ยวชาญ	ต้นสังกัด
1	ดร.ธนาชนธ์ บัวทอง	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2	นางสกา ไยเมือง	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน
3	นายโอฬาร อ่องพะ	นักวิชาการอิสระ

แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ข้อมูลเบื้องต้น	
วันที่.....เดือน.....ปี.....เวลา.....	
สถานที่.....กลุ่มเป้าหมาย.....	
กิจกรรมที่สังเกต	ผลจากการสังเกต
<p>วิธีการทำเกษตรของเกษตรกร</p> <p>การใช้แรงงานในพื้นที่เพาะปลูก</p> <p>การใช้เครื่องจักรในพื้นที่เพาะปลูก</p> <p>การใช้เมล็ดพันธุ์ในพื้นที่เพาะปลูก</p> <p>การใช้ปุ๋ยในพื้นที่เพาะปลูก</p> <p>การใช้สารกำจัดศัตรูพืชในพื้นที่เพาะปลูก</p> <p>การเกษตรกรรมในพื้นที่เพาะปลูก</p>	
<p>ข้อคิดเห็นและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้วิจัย</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	

บรรณานุกรม

- Basarir, A., & Gillespie, J. (2006). Multidimensional goals of beef and dairy producers: An inter-industry comparison. *Agricultural Economics*, *35*, 103-114.
doi:10.1111/j.1574-0862.2006.00143.x
- Cabaret, J., Chylinski, C., Meradi, S., Laignel, G., Nicourt, C., Bentounsi, B., & Benoit, M. (2015). The trade-off between farmers' autonomy and the control of parasitic gastro-intestinal nematodes of sheep in conventional and organic farms. *Livestock Science*, *181*, 108-113. doi:<https://doi.org/10.1016/j.livsci.2015.10.004>
- Chinigò, D. (2015). Re-peasantization and land reclamation movements in Malawi. *African Affairs*, *115*(458), 97-118. doi:10.1093/afraf/adv057
- Da Via, E. (2012). *Seed Diversity, Farmers' Rights, and the Politics of Re-peasantization* (Vol. 19).
- Davis, P., & Baulch, B. (2011). Parallel Realities: Exploring Poverty Dynamics Using Mixed Methods in Rural Bangladesh. *The Journal of Development Studies*, *47*, 118-142.
- Department of Agriculture and Water Resources. (2018). *Rural Research and Development (R&D) for Profit Program Guidelines*.
- Fernandes, B. (2014). *Re-peasantization, Resistance and Subordination: The Struggle for Land and Agrarian Reform in Brazil 1* (Vol. 2).
- Gillespie, J., & Mishra, A. (2011). Off-farm employment and reasons for entering farming as determinants of production enterprise selection in US agriculture. *55*(3), 411-428. doi:10.1111/j.1467-8489.2011.00542.x
- Hebinck, P. (2018). De-/re-agrarianisation: Global perspectives. *Journal of Rural Studies*, *61*, 227-235. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.04.010>
- Jones, G. E., & Garforth, C. (1997). Chapter 1 - The history, development, and future of agricultural extension. In *Improving agricultural extension : A reference manual*. Rome, Italy: FAO (Food and Agriculture Organization of the United).
- Loughrey, J., Donnellan, T., Hennessy, T., & Hanrahan, K. (2013). *The Role of Pluriactivity in Farm Exit and Labour Supply Decisions*.
- Morris, W., Henley, A., & Dowell, D. (2017). Farm diversification, entrepreneurship and

- technology adoption: Analysis of upland farmers in Wales. *Journal of Rural Studies*, 53, 132-143. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.05.014>
- Nelson, J., & Stock, P. (2018). Repeasantisation in The United States. 58(1), 83-103. doi:10.1111/soru.12132
- Oakley, P., & Garforth, C. (1985). *Guide to extension training*. Rome, Italy: FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS.
- Ponniah, A., Puskur, R., Workneh, S., & Hoekstra, D. (2008). *Concepts and practices in agricultural extension in developing countries: A source book*.
- Rivera, W. M. (2001). *Agricultural and Rural Extension Worldwide: Options for Institutional Reform in the Developing Countries*. Rome, Italy: FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS.
- Roman-Alcala, A. (2013). Repeasantization versus Path Dependency.
- Stock, P. V., Forney, J., Emery, S. B., & Wittman, H. (2014). Neoliberal natures on the farm: Farmer autonomy and cooperation in comparative perspective. *Journal of Rural Studies*, 36, 411-422. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.06.001>
- Thailand Creative & Design Center (Producer). (2557). AgingSociety. TCDC. Retrieved from http://resource.tcdc.or.th/ebook/AgingSociety_Report_official.pdf
- United States Department of Agriculture. (2014). *Strategic Plan (FY2014-2018)*. Retrieved from <https://nifa.usda.gov/sites/default/files/resource/usda-strategic-plan-fy-2014-2018.pdf>.
- United States Department of Agriculture. (2018). *China's Annual Agricultural Policy Goals*.
- van der Ploeg, J. D. (2008). *The New Peasantries : Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*. London, UK: Earthscan.
- van der Ploeg, J. D. (2018). From de-to repeasantization: The modernization of agriculture revisited. *Journal of Rural Studies*, 61, 236-243. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.12.016>
- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2557). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย 2557. สืบค้นจาก http://www.dop.go.th/upload/knowledge/knowledge_th_20161608145901_1.pdf
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2560). ระบบส่งเสริมการเกษตร (T&V System). สืบค้นจาก <http://www.buriram.doae.go.th/download/T&V/ระบบส่งเสริม>

[การเกษตร%20\(T%20&%20V%20System\)%20เล่มเล็ก.pdf](#)

กรมสรรพากร. (2560). ข่าวกรมสรรพากร (เลขที่ข่าว ปชส. 15/2560) . กรมสรรพากร. สืบค้นจาก

http://www.rd.go.th/publish/fileadmin/user_upload/news/news15_2560.pdf

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2561). นโยบายสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 15 นโยบาย.

สืบค้นจาก <https://ssnet.doae.go.th/wp-content/uploads/2018/02/นโยบายสำคัญของ-กษ-15-นโยบาย>

กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ. (2558). รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคเกิดน้อย อายุยืน. สืบค้นจาก

<http://thailand.unfpa.org/sites/default/files/pub->

<pdf/State%20of%20Thailand%20Population%20report%202015->

Thai%20Family_th.pdf

ง่างาม ประจวบวัน. (2558). การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนชุมชนบ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, 7(4), 90-123.

ณัฐธิดากานต์ ปินทุภาค, Nicolas Faysse และ เกษศิริรินทร์ พิบูลย์. (2560). ความหลากหลายของเกษตรกรรมรุ่นใหม่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และปราจีนบุรี : คุณลักษณะ ปัญหาที่เผชิญ และการมีส่วนร่วมกับโครงการสนับสนุนเกษตรกร. สืบค้นจาก

https://www.researchgate.net/profile/N_Faysse/publication/321795708

เดชา ศิริภัทร. (2551). เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.

นันทิยา หุตานุกวัตร และณรงค์ หุตานุกวัตร. (2558). กระบวนทัศน์เกษตรกรรมยั่งยืน. สุระบอบอาหารที่ปลอดภัย สร้างมูลค่าเพิ่ม และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน, 164-180.

พินิจ ลาภอนานนท์. (2560). วิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาการพัฒนาชุมชนและสังคม: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฟิลิป แมคไมเคิล. (2559). ระเบิดอาหารและคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม (สร้อยมาศ รุ่งมณี, ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์, ทับทิม ทับทิม, & ศักรินทร์ ณ น่าน, Trans.): หจก. วนิดาการพิมพ์.

มูลนิธิชีววิถี. (2555). กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศต้องหยุดการกระทำที่เอื้ออำนวยประโยชน์ทางการค้าให้กับบริษัท เหนือการคุ้มครองผลประโยชน์ของประชาชน. สืบค้นจาก

<https://biothai.net/node/14609>

มูลนิธิชีววิถี. (2557). ข้อเสนอยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อปฏิรูประบบเกษตรกรรมที่มั่นคงและยั่งยืน. สืบค้นจาก <https://biothai.net/node/23366>

รศรนิทร์ เกรย์. (2559). คุณภาพชีวิตต่างวัยของผู้มีงานทำ = *Quality of Life among Employed Population by Generations*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัย

ยาลยัมหติล.

รศรินทร์ เกรย์. (2556). มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และสุขภาพ.

สืบค้นจาก นครปฐม:

<http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsrbeta/FileUpload/PDF/Report-File-419.pdf>

วีระ หวังสัจจะโชค. (2559). ความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร : การศึกษาการเมืองเรื่องอาหาร (Food Politics) ในศตวรรษที่ 21. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 1(2).

ศุภชัย ปิติกุลตั้ง. (2556). สถานการณ์และแนวโน้มของครอบครัวไทย. สืบค้นจาก

https://ns2.ph.mahidol.ac.th/phklb/knowledgefiles/_21.pdf.

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2557). ปฏิรูประบบเกษตรกรรม ข้อเสนอจากคณะกรรมการเวทีภาคีพัฒนาประเทศไทย. นนทบุรี: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สรารัฐ ไพฑูรย์พงษ์. (2561). การเกษียณอายุของแรงงานภาคเอกชน. *Maticchon*. สืบค้นจาก

https://www.maticchon.co.th/columnists/news_823471

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2560). ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรกรอินทรีย์แห่งชาติ (พ.ศ. 2560-2564). สืบค้นจาก <http://planning.dld.go.th/th/images/stories/section-5/2560/strategy11.pdf>.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2553). สัมมะโนประชากรและเคหะ. สืบค้นจาก

<http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/pop/สัมมะโนประชากร.aspx>.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). สรุปผลที่สำคัญการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560.

สืบค้นจาก http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาแรงงาน/การทำงานของผู้สูงอายุ/การทำงานประชากรสูงอายุในประเทศไทย_2560/การทำงานของผู้สูงอายุ60.pdf

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). สรุปผลการสำรวจ ภาวะการทำงานของประชากร. สืบค้นจาก

<http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13>.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562a). การทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2562. สืบค้นจาก

กรุงเทพมหานคร: http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาแรงงาน/Labor_of_the_elderly/2562/สรุปผลที่สำคัญ62.pdf

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562b). จำนวนผู้มีงานทำที่อยู่ในแรงงานในระบบและนอกระบบ จำแนกตามกลุ่มอายุ เพศ เป็นรายภาค และจังหวัด พ.ศ. 2554 - 2562. สืบค้นจาก

<http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/02.aspx>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2520). แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524). กรุงเทพฯ สืบค้นจาก

https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?filename=develop_issue&id=3779.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2525). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2560-2564). กรุงเทพฯ สืบค้นจาก

https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?filename=develop_issue&id=3780.

สำนักนายกรัฐมนตรี. (2559). *Smart Farmer* รู้ไว้...ทำได้จริง คัมภีร์ฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: ตอน เชื้อฟ้าพริ้นท์.

โสมรัมย์ จันทรัตน์ วิษณุ อรรถวานิช บุญธิดา เสงี่ยมเนตร และจิรัฐ เจนพิงพร. (2562). สถานการณ์สูงวัยกับผลิตภาพและการทำเกษตรของครัวเรือนเกษตรไทย สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์(13), 11.

หลี่ เทรินเหลียง. (2559). นโยบายพัฒนาเกษตรกรรม เกษตรกร และชนบทที่ทันสมัยของจีน. *Journal of Mekong Societies*, 95-144.

อนันต์ อนันตกุล. (2560). สังคมสูงวัย...ความท้าทายประเทศไทย. สืบค้นจาก

<http://www.royin.go.th/wp-content/uploads/2017/12/สังคมสูงวัย3.pdf>

อนุสรณ์ อุณโณ. (2546). ขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยและการเมืองของงานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืน. กทม.: บจก. ศรีเมืองการพิมพ์.

อัศวินท์ ศาสนพิทักษ์. (2559). การขยายอายุที่จะเกษียณในสังคมผู้สูงอายุ. สืบค้นจาก

http://www.thonburi-u.ac.th/journal/Document/11-24/Journal11_24_9.pdf

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	สุกฤษฎ์ เสงี่ยมิ
วัน เดือน ปี เกิด	13 มิถุนายน 2534
สถานที่เกิด	กรุงเทพ
วุฒิการศึกษา	มหาวิทยาลัยบูรพา B.Sc.(Agriculture) 2557
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 74 ถนนร่มเกล้า ซ.ร่มเกล้า 25/5 หมู่บ้านร่มฤดี เขตลาดกระบัง กทม. 10520
ผลงานตีพิมพ์	การเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมของคน Gen-Y ในยุคสังคมสูงวัย: เป้าหมายและอุปสรรคในการทำเกษตรกรรม (บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยหลัก) นำเสนอในการประชุมทางวิชาการระดับชาติ "ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี : จุดเริ่มต้นหรือจุดจบของภาคชนบทไทย ?"